

HISTÒRIA I PATRIMONI CULTURAL DE L'ESGLÉSIA DE MALLORCA. EL TRÀNSIT DEL SEGLE XX FINS AL CONCILI VATICÀ II

MERCÈ GAMBÚS SAIZ (COORD.)

Amb la col·laboració
de la Càtedra
Seu de Mallorca

Universitat
de les Illes Balears

Càtedra
Seu de Mallorca

Aquest llibre forma part del pla de recerca corresponent al projecte PID2019-110231GB-I00/AEI/10.13039/501100011033 “Estudi diagnòstic comparat de la conservació del patrimoni artístic religiós a les illes de Mallorca i Menorca” del Grup de Conservació del Patrimoni Artístic Religiós (CPAR-UIB) www.grupcpar.com de la Universitat de les Illes Balears. Ministeri de Ciència i Innovació d'Espanya. Agència Estatal d'Investigació.

© Teodor Suau i Puig
© Aina Maria Escobar Sánchez
© Maria Agnès Pons Delacio
© Gabriel Seguí Trobat
© Joan J. Matas Pastor
© Carme Vidal Jaume
© Miquela Forteza Oliver
© Margarita M. Novo Malvárez
© David Beltrán Martínez
© Joaquim Maria Puigvert Solà
© Alejandro Mario Diéguez
© Sebastián Escalas Sucari
© Mercè Gambús Saiz

© **De la present edició:** Capítol Catedral de Mallorca i Càtedra Seu de Mallorca

Edició: Publicacions Catedral de Mallorca

C/ Capiscolat 2n, 1r 07001 Palma (Illes Balears)

<http://catedraldemallorca.org>

© **Fotografies:** Els autors

Fotografia de portada: Vista de la Catedral de Mallorca, 1900-1915 (VN-26011) Instituto del Patrimonio Cultural de España, Ministerio de Cultura y Deporte.

Coordinació tècnica: Cristina Ortiz Moreno

Correcció lingüística: Natàlia Fuster Amengual

Disseny gràfic, maquetació i impressió: Serveis Gràfics Eugeni

C/ Seminari, 4

ISBN: 978-84-09-41550-2

Dipòsit Legal: PM 00021-2021

Imprès a les Illes Balears

No es permet la reproducció total o parcial d'aquest llibre ni de la coberta, ni el recull en un sistema informàtic, ni la transmissió en qualsevol forma o per qualsevol mitjà, ja sigui electrònic, mecànic, per fotocòpia, per registre o per altres mètodes, sense el permís dels titulars del *copyright*.

Presentació	9
Introducció	11
“L’Arxiu Capitular de Mallorca, des de la catalogació de Miralles fins al Concili Vaticà II”	17
Aina Maria Escobar Sánchez i Maria Agnès Pons Delacio	
“La litúrgia a la Seu de Mallorca: de la reforma del bisbe Campins a la reforma del Concili Vaticà II”	45
Gabriel Seguí Trobat	
“El nacionalcatolicisme a la Seu (1936-1962). Usos de l’espai i projecció exterior”	71
Joan J. Matas Pastor	
“El Foment del Turisme, l’Església de Mallorca i la conservació del patrimoni”	91
Carme Vidal Jaume	
“La imagen fotográfica de la Catedral de Mallorca como recurso documental”	127
Miquela Forteza Oliver i Margarita M. Novo Malvárez	
“Frederic Marès: l’escultor dels reis”	185
David Beltran Martínez	
“Arquitectura religiosa de «transició» i «evolutiva» a la Catalunya de postguerra: la modernitat moderada?”	203
Joaquim Maria Puigvert Solà	

“La Curia Romana ante las nuevas tendencias del arte sacro”259

Alejandro Mario Diéguez

“La parroquia de Santa Eulalia de Palma en los Certámenes Científico Literarios del Seminario Conciliar de San Pedro de la primera mitad del siglo XX”289

Sebastián Escalas Sucari

“Del Museu Arqueològic Lul·lià i la capella Real de la Trinitat al Diccionari d’Antoni M. Alcover. L’eclesiologia del patrimoni cultural de Mallorca”331

Mercè Gambús Saiz

Del Museu Arqueològic Lul·lià i la Capella Reial de la Trinitat al *Diccionari* d'Antoni M. Alcover. L'eclesiologia del patrimoni cultural de Mallorca¹

Mercè Gambús Saiz

*IP Grup de Conservació del Patrimoni Artístic Religiós
Universitat de les Illes Balears*

Els canvis històrics com a context

El llarg pontificat del papa Pius IX (1846-1878) constitueix el referent primer per tal d'observar el posicionament internacional de l'Església catòlica davant dels canvis històrics, derivats de l'esclat revolucionari de l'any 1848 que es va estendre arreu del continent europeu. La crisi del 1848 va imposar les idees de la Revolució Francesa a diversos territoris d'Europa, els quals, tot i que amb casuístiques molt diverses, varen compartir reivindicacions en l'àmbit del constitucionalisme, del nacionalisme i del dret a la terra.

El sorgiment de la ideologia liberal, la industrialització i el desenvolupament del capitalisme afavoriren els canvis socials i l'aparició del moviment obrer. Des del punt de vista de les idees, es va fomentar l'auge del raonament científic i el refús al pensament dogmàtic; conseqüència de tot plegat fou l'expansió del racionalisme, del pragmatisme, de l'ateisme, de l'agnosticisme i, per suposat, de l'allunyament envers l'Església catòlica².

¹ La present recerca fa part del projecte «Estudi diagnòstic comparat de la conservació del patrimoni artístic religiós a les illes de Mallorca i Menorca», finançat pel Ministeri de Ciència i Innovació d'Espanya. Referència del projecte: PID2019-110231GB-I00/AEI/10.13039/501100011033.

² Per a una major comprensió de la complexitat històrica internacional que emmarca el present estudi, és recomanable la consulta de treballs de síntesi, com ho són els tradicionals

La resposta de la institució catòlica romana als desafiaments del món modern han de situar-se entre els marges cronològics i conceptuals que imposaren els documents pontificis i el Concili Vaticà I (1869-1870) i II (1962-1965). Com a punt de partida, l'Església va encetar una lluita sistemàtica contra l'avenç del liberalisme i del modernisme teològic, va crear l'Acció Catòlica i va articular els primers ensenyaments socials³.

Pius IX, Lleó XIII, Pius X, Benet XV i Pius XI varen ser els papes que bastiren la història institucional del cristianisme d'obediència romana en el temps cronològic que configura el present estudi. Els fons documentals dels seus respectius pontificats esdevenen clau per estudiar la construcció doctrinal de l'eclesiologia i el seu recorregut topogràfic, des de l'àmbit internacional al nacional i local⁴.

Així, en tractar el cas de l'Església de Mallorca dins la cronologia finisecular del bisbat de Pere Joan Campins, no podem deixar d'observar la institució com un reflex d'allò que va afectar a l'Església catòlica romana, particularment durant els pontificats de Lleó XIII i Pius X. El recorregut interpretatiu des de Mallorca ha d'incardinar-se en la idea de modernització i adequació a la realitat eclesiològica del moment, una conjuntura que va escriure destacades pàgines en la instrumentació de patrimoni cultural, entre la dècada de 1880 i el reformisme del primer bienni de la II República.

La implicació eventual del bisbe Mateu Jaume Garau (1875-1886) i el protagonisme deliberat del bisbe Pere Joan Campins Barceló (1898-1915) es concatenen per tal de definir allò que va ser una construcció cada vegada més articulada en la utilització eclesiològica del patrimoni cultural de Mallorca. La fundació de la Societat Arqueològica Lul·liana, juntament amb la creació del Museu Arqueològic Lul·lià l'any 1880, va

manuals d'història contemporània universal. Cfr.; entre d'altres, Palmer, R. i Colton, J. (1980). *Historia Contemporánea*. Akal Editor, pàg. 215-372; Villares, R. i Bahamonde, Á. (2001). *El mundo contemporáneo. Siglos XIX y XX*. Taurus, pàg. 47-81.

³ Des del punt de vista institucional de l'Església catòlica i del panorama històric que tractam, és recomanable la consulta de treballs d'impacte historiogràfic, com: Franzen, A. (2009). *Historia de la Iglesia*. Editorial SAL TERRAE, pàg. 335-381.

⁴ El seguiment dels diversos pontificats i la documentació institucional generada, situada en els contextos conciliars, es pot consultar a: Laboa, J. M. (2005). *Historia de los Papas. Entre el reino de Dios y las pasiones terrenales*. La Esfera de los Libros, pàg. 405-493; Hedin, H. (2013). *Breve Historia de los Concilios*. Herder Editorial.

constituir el punt de partida d'un seguit de fets amb ressò sociocultural, que es van alimentar, entre altres, amb la celebració commemorativa d'esdeveniments relacionats amb les figures històriques de Ramon Llull i del rei Jaume I. Des d'aquesta perspectiva, la calculada reforma litúrgica de la Seu de Mallorca, amb la intervenció d'un arquitecte de prestigi com Antoni Gaudí, ha de vincular-se a altres accions en l'entorn diocesà. En aquest no trobarem només la reactivació popular del santuari de la Mare de Déu de Lluc, sinó també la transformació estratègica del Museu Arqueològic Lul·lià en el flamant Museu Arqueològic Diocesà. Igualment, cal afegir-hi la gegantina empresa del *Diccionari Català-Valencià-Balear*, liderada per Mn. Antoni M. Alcover que, més enllà de la seva repercussió filològica, explica una ben articulada trama, desenvolupada entre les dècades de 1920 i 1930, que va afectar el patrimoni cultural de Mallorca i que enllaça el rei Alfons XIII amb el prevere Alcover, la reforma pendent de la capella catedralícia de la Trinitat i l'obra del *Diccionari*.

L'Església de Mallorca i el Museu Arqueològic Lul·lià

En el marc de la conservació del patrimoni insular, l'any 1880 fou creada la Societat Arqueològica Lul·liana (SAL), entitat patrocinadora del Museu Arqueològic Lul·lià. A fi de valorar l'aparició d'aquestes dues organitzacions, és precís recordar que, igual que a la resta d'Espanya, també a Mallorca, la segona meitat del segle XIX registrava les conseqüències de la política desamortitzadora, que a mans de l'estat liberal s'havia convertit en el principal instrument polític per tal de modificar el sistema de propietat de l'Antic Règim. En particular, els decrets desamortitzadors de Mendizábal, de 19 de febrer i 8 de març de 1836, varen suposar una desafecció de les propietats improductives de l'Església i de les ordes religioses. Els canvis de propietat i d'usos, a més de l'especulació sobre el valor econòmic dels immobles, varen ser causa d'una important pèrdua del patrimoni monumental de l'església arreu d'Espanya.

A Mallorca, les institucions que en la dècada de 1880 intervenien en la protecció del patrimoni eren, fonamentalment, la Societat Econòmi-

ca d'Amics del País de Mallorca i la Comissió Provincial de Monuments de les Balears. La primera, fundada l'any 1778, de patrocini monàrquic i tradició il·lustrada, va intervenir en diversos episodis relacionats amb el patrimoni moble i immoble del segle XIX, tot i no tractar-se d'una institució pròpiament destinada a la tutela del patrimoni⁵. Quant a la segona, dedicada en exclusiva a la protecció i de competència provincial, fou constituïda reglamentàriament l'any 1844 i era dependent de la Comissió Central, radicada a Madrid. Des de l'any 1857, la Comissió Central va passar a integrar-se en la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Ferran i en la Reial Acadèmia de la Història. En síntesi, es tractava d'un organisme de filiació estatal, destinat a la conservació del patrimoni monumental històric i artístic espanyol, amb una estructura centralitzada que delegava competències en les comissions provincials. Al respecte, el desenvolupament reglamentari de la institució esdevé clau per tal d'avaluar les limitacions que patiren les comissions provincials⁶. Així, en ocupar-nos de la dècada de 1880, cal considerar el reglament aleshores vigent, és a dir, el promulgat amb data de 24 de novembre de 1865, on la Comissió Central actuava conjuntament amb la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Ferran i la Reial Acadèmia de la Història⁷.

Des del punt de vista de l'àmbit mallorquí, foren diverses les iniciatives que es dugueren a terme per tal de protegir el patrimoni monumental històric i artístic. No obstant això, i per raons de competències, el pes principal de les actuacions va recaure en la Comissió Provincial de Monuments. És rellevant recordar les activitats adreçades a la protecció del claustre de Sant Francesc, de l'arc de l'Almudaina o de la porta del

⁵ Vegeu: Llabrés Bernal, J. (1971). «La Real Sociedad Económica de Amigos del País y sus actividades». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* (BSAL), 33 (any LXXXVII, núm. 814-815), 380-391. <https://tinyurl.com/43vtm9ck> [data de consulta: 30 de setembre de 2021].

⁶ Podeu consultar en línia l'estudi preliminar, signat per l'arxivera E. Navarrete, i el sistema descriptiu del fons documental de la Comissió Central i Comissions provincials de Monuments; en particular, vegeu el fons que afecta les Illes Balears. Madrid: Archivo Real Academia de Bellas Artes de San Fernando (RABASF). Inventario de los legajos de las Comisiones Provinciales y de la Comisión Central de Monumentos Histórico-Artísticos. Illes Balears (26, 27, 28, 29, 30, 31 y 32). <https://tinyurl.com/y5q8ubwx>

⁷ DDAA. (1889). *Reglamento de las Comisiones Provinciales de Monumentos Históricos y Artísticos aprobado por S. M. en 24 de noviembre de 1865 (Reformado por R. O. de 30 de diciembre de 1881)*. Establecimiento Tipográfico de Fortanet. <https://tinyurl.com/y3qx8u94> [data de consulta: 25 de maig de 2021].

Moll, totes a Palma, així com el cas de les murades d'Alcúdia. Un altre capítol el defineix la realització d'inventaris o la sol·licitud de creació d'un museu d'antiguitats⁸. En termes més pragmàtics, fou significativa la gestió del Museu Provincial de Belles Arts, tant a l'etapa de la Societat Econòmica d'Amics del País, com de la Comissió Provincial de Monuments, que finalment varen conduir a la consecució d'una seu per a la seva instal·lació permanent, a la Llotja de Palma l'any 1886⁹.

La irrupció, l'any 1880, de la Societat Arqueològica Lul·liana (SAL) constitueix historiogràficament un dels esdeveniments de més transcendència en la història del patrimoni cultural de la Mallorca contemporània. La seva creació no és comprensible si no és observada en el bell mig d'una conjuntura cultural lligada al moviment de la Renaixença i a una sèrie d'esdeveniments ben significatius, com la desfeta desamortitzadora del patrimoni religiós; la pèrdua progressiva del patrimoni fortificat de Palma, des de 1873, en el marc del pla municipal d'enderrocament de les murades¹⁰ i de la consegüent planificació urbanística del futur eixample i la operativitat proteccionista restringida de la Comissió Provincial de Monuments per motius estructurals¹¹. Amb tots aquests indicadors, la SAL va néixer com una associació artística i religiosa privada, sancionada pel bisbe, amb una capacitat funcional dependent de la iniciativa privada i amb una orientació clerical. És aquest el punt de partida que ara volem recuperar, a fi de connectar-lo amb un itinerari molt més desconegut historiogràficament, que lliga una part de la història de la SAL amb determinats mecanismes d'apropiació del patrimoni cultural de Mallorca per part de la jerarquia de l'Església.

⁸ Vegeu: Morata Socías, J. (2005). *La Comisión Provincial de Monumentos de las Baleares (1844-1987)*. Universitat de les Illes Balears. A partir d'un estudi introductori, es recull la documentació procedent de la Comissió de Monuments de les Balears que havia estat extraviada. En suport annex, CD, aquesta recerca incorpora fins a 453 documents digitalitzats.

⁹ Vegeu els inicis del Museu, relacionats amb la presència successiva de les dues institucions: Cantarellas Camps, C. (2012). «Los orígenes del Museo Provincial de Bellas Artes de Palma (Mallorca) y sus inventarios iniciales: 1820-1850». *Ars Longa*, 21, 357-373. <https://tinyurl.com/4hmkbs7e> [data de consulta: 30 de setembre de 2021].

¹⁰ L'any 1873 va ser esbucada la primera secció de la murada de Palma, des del bastió del Moll fins al d'en Chacón; no obstant això, el pla d'enderrocament definitiu no començaria fins a l'any 1902, i es va perllongar fins a 1932.

¹¹ Morata Socías, J. (2005). *La Comisión Provincial* [...], pàg. 15-18.

Colligite quae superaverunt fragmenta ne periant: «Recolliu els fragments sobrants perquè no es perdi res» (Jn 6, 12). Tal vegada, aquestes siguin les paraules que més bé expliquen els ideals que nodriren el naixement de la SAL, amb el suport del bisbe Mateu Jaume¹².

Formalment, la SAL es va fundar el 18 de desembre de l'any 1880. Per decret del bisbe, amb data de 21 de gener de 1881, es va autoritzar la filiació religiosa de l'entitat i la constitució de la junta de govern com a impulsora del projecte, integrada en origen pel rector del col·legi de la Sapiència, sis excol·legials i un mestre d'obres¹³. En definitiva, amb aquesta autorització començava una aventura formidable, amb una seu institucional en el col·legi de Nostra Senyora de la Sapiència, una exposició escrita amb els motius fundacionals i unes bases per formar un museu arqueològic. Tots aquests foren els primers instruments per forjar la societat cultural de més transcendència històrica que mai ha tingut Mallorca fins al present, amb més de 140 anys de vida ininterrompuda.

És interessant remarcar que la constitució d'aquesta societat es vincula, des de desembre de 1880, a la creació finalista d'un museu arqueològic religiós, inaugurat el 30 de gener de 1881, el qual va ser allotjat a les galeries del claustre i les sales del col·legi de Nostra Senyora de la Sapiència. L'associació que l'havia de gestionar va aprovar els seus

¹² En el BSAL 1, any II, 25 de febrer de 1886, núm. 28, amb motiu de la necrològica del bisbe Mateu Jaume, s'explica la relació de la SAL amb aquest verset de l'Evangeli de Joan: «La índole especial de nuestra asociación hizo que nos acercásemos a él, al tratar de formarla, y que una vez constituida nos colocásemos bajo su patronato. Su preclaro talento, su vasta erudición y su corazón bondadosísimo, nos depararon en su ilustrado criterio, cuantos consejos hemos necesitado; y con sus apoyos e inspiraciones, hemos podido vencer muchas de las dificultades que a nuestra marcha se han opuesto.

Nunca se borrará de nuestra memoria, la oportunidad con que escribió de su puño y letra, al pie de su retrato, que le pedimos para que presidiera nuestra sala de Juntas: *Colligite quae superaverunt, fragmenta, ne pereant* (Joan. cap. 6, v 12) Estas palabras que sintetizan el fin principal de nuestra Sociedad, del cual procuraremos no desviarnos jamás, serán para nosotros un recuerdo imperecedero del ilustrado apoyo que nos dispuso el que fue nuestro eminente Prelado y nuestro sabio protector». *El Excmo. é Ilmo. Sr. D. Mateo Jaume* (1886). BSAL, 1 (any II, núm. 28), 1. <https://tinyurl.com/v9b32rsc> [data de consulta: 24 de setembre de 2021].

¹³ Mateo Garau, diaca, rector de la Sapiència. Antonio Jaume, excol·legial. Juan Lladó, prevere excol·legial. Rafael Tous, prevere excol·legial. José Ordinas, prevere excol·legial. Juan Ripoll, prevere excol·legial. Bartolomé Ferrá y Perelló, mestre d'obres d'arquitectura.

estatuts el 19 d'abril de 1881. Igualment, l'any 1885 va aparèixer el primer nombre dedicat a les publicacions previstes en els estatuts, els quals es varen constituir en el *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* (BSAL).

Amb tota seguretat, el lector interessat coneix bé el prestigi i la llarga trajectòria del BSAL, el qual és la marca més distintiva de la SAL; per contra, el Museu Arqueològic Lul·lià va tenir una vida més breu i desigual, la qual cosa ha afavorit una certa invisibilitat historiogràfica. La consulta dels primers números del BSAL esdevenen clau per reconstruir la història de la Societat i, per consegüent, del seu museu. Per començar, l'exposició de motius i les bases fundacionals foren, exclusivament, per formar un Museu Arqueològic Lul·lià¹⁴. Sorpren la urgència i la impro-

¹⁴ «Bases con arreglo a las cuales se proyecta formar un Museo Arqueológico Luliano en el Colegio de Nuestra Señora de la Sapiencia.

1ª El objeto de este Museo es recoger, custodiar y restaurar los monumentos artísticos y arqueológicos, o sus restos, especialmente en pintura y escultura cristianas, que se hallen abandonados o fuera de servicio, en nuestra isla.

2ª A fin de lograrlo, sus miembros o socios, se obligan a investigar su existencia y a solicitar su cesión temporal o perpetua; a satisfacer una cuota mensual para sufragar los gastos de instalación y conservación, y a prestar su concurso en la medida que les sea posible, para lograr el fomento y buen éxito que se proponen.

3ª Los objetos que se recojan podrán ser a título de donativo, y a título de depósito. Los primeros serán propiedad del Museo Luliano representado por su Junta de Gobierno, y los segundos continuarán siendo propiedad de las personas que los expongan, en calidad de depósito, en las galerías y locales de dicho establecimiento.

4ª Los objetos que se entreguen al Museo en concepto de depósito, deberán permanecer en él hasta tanto que su propietario se proponga restaurarlos con destino a un puesto digno de su mérito. Las restauraciones deberán verificarse bajo la dirección de la Junta de Gobierno o de los individuos facultativos que esta delegue. Una vez restaurados los objetos deberán permanecer expuestos durante un mes en el mismo Museo.

5ª Cada objeto llevará una tarja expresando su procedencia, el concepto con que se halle expuesto, su presupuesto de restauración y demás que se considere oportuno. Todos estos datos constarán en el correspondiente libro de registro.

6ª La Junta de Gobierno del Museo se compondrá de un presidente, dos vocales, un depositario y un secretario. Sus cargos durarán un año, siendo reelegibles.

7ª Para ser socio se requiere: 1º Profesar la religión católica, apostólica romana. 2º Demostrar una decidida afición al sostenimiento del Museo. 3º Satisfacer la cuota mensual y desempeñar gratuitamente las comisiones que se le encarguen.

8ª Durante los días y las horas que se fijen será permitido a los artistas y personas que lo solicitaren visitar, examinar y copiar los cuadros, retablos, esculturas, etc., que se hallaren expuestos.

9ª Este Museo se somete a la intervención de la Autoridad superior de esta diócesis, y formulará su Reglamento tan luego como los trabajos preliminares de instalación, y la lista de los señores socios permita redactarlo y se haga necesaria su aplicación. Palma,

visació per inaugurar-lo el dia 30 de gener de 1881; és a dir, nou dies després de ser aprovada la junta de govern que l'havia de crear, segons el decret del bisbe¹⁵.

El mestre d'obres i erudit Bartomeu Ferrà, un dels fundadors i líder indiscutible del museu, relatava així els preparatius accelerats per a la seva inauguració:

Como individuo y Secretario de la Junta organizadora encargado de formar el catálogo de los objetos reunidos en este establecimiento, voy a leer los nombres de los señores expositores y a mencionar los más interesantes de dichos objetos; más, antes de verificarlo séame permitido dirigiros algunas breves observaciones.

¿Veis estas galerías? ¿Observáis el aspecto de estas salas?... Hace seis días, que las paredes de este claustro se encontraban completamente desnudas, y con unos pocos cuadros las de las segundas.

¿Cómo, por quién y con qué fin se han cubierto? Todos los sabemos y no me detendré en repetíroslo.

Ayer noche, cuando el vendaval azotaba nuestra población estábamos todavía disponiéndolos en estas galerías; esta mañana, se han presentado más expositores solicitando un metro de superficie para colocar obras de arte; ahora mismo me parece oír a muchos de los concursantes que pesándoles no haber sabido nuestro pensamiento con anticipación se proponen aumentar nuestro catálogo [...]¹⁶.

18 de diciembre de 1880». *Bases con arreglo a las cuales se proyecta formar un Museo Arqueológico Luliano en el Colegio de Nuestra Señora de la Sapiencia* (1885). BSAL, 1 (any I, núm. 1), 3-4. <https://tinyurl.com/w7wm8tr2> [data de consulta: 24 de setembre de 2021].

¹⁵ «DECRETO MARGINAL
(Autógrafo del Señor Obispo)
Palma 21 de enero de 1881

Vista la presente exposición y examinadas las Bases con arreglo a las cuales se ha proyectado la formación del Museo Arqueológico de que se trata, aprobamos por lo tocante a nuestra Autoridad el pensamiento inspirado a los exponentes por su ilustrado amor al Arte cristiano y a la conservación y restauración de las Santas Imágenes consagradas al culto en nuestros templos; y en consecuencia les autorizamos por nuestra parte para proceder a la creación de la Junta de Gobierno que ha de dirigir los trabajos de tan recomendable Asociación artística y religiosa tan pronto como se hayan inscrito en ella otros socios animados de los mismos sentimientos en número suficiente para emprender las tareas que constituyen su principal objeto, sin perjuicio de examinar también a su tiempo el Reglamento que ha de formarse a fin de prestarle la correspondiente y oportuna aprobación. Mateo, Obispo de Mallorca». *Decreto marginal* (1885). BSAL, 1 (any I, núm. 1), 3. <https://tinyurl.com/w7wm8tr2> [data de consulta: 24 de setembre de 2021].

¹⁶ *Nuestra historia. Inauguración del Museo Arqueológico Luliano verificada día 30 enero*

El BSAL, com a fons documental, és impagable, ja que subministra informació exhaustiva sobre la formació del primer catàleg del Museu i de la seva trajectòria posterior. Crida l'atenció que, en la seva creació, aquest centre museogràfic d'art religiós no fos nodrit explícitament per la donació o dipòsit d'obres de procedència clerical, mentre que, per contra, fou l'estament seglar el que va contribuir massivament a la primera exposició de 15 dies de permanència, i que deixaria, a partir de les peces en dipòsit, un nucli de col·lecció permanent, augmentada l'any 1882 per nous dipòsits, ara sí, procedents de la diòcesi¹⁷.

Igualment, són sorprenents les modificacions que hi ha entre l'exposició de motius i les bases fundacionals, aprovades el 18 de desembre de 1880, d'una banda; i el desplegament dels estatuts, sancionats el 18 d'abril de 1881, de l'altra. En uns pocs mesos de diferència, es va passar del Museu Arqueològic Lul·lià com a finalitat principal d'una associació gestora, a la proclamació d'una societat estatutària, en la qual la presència del museu era un objectiu més. El primer registre escrit de la història de la SAL és ben eloqüent. Està lligat al col·legi de Nostra Senyora de la Sapiència, a la formació dels col·legials, a la creació d'un museu d'antiguitats religioses i a la recuperació de l'art medieval com a expressió de l'art cristià:

Reunidos en la sala capitular del Colegio de Ntra. Sra. de la Sapiencia de

(1881), a las 12 de la mañana en el colegio de Ntra. Señora de la Sapiencia (1885). BSAL, 1 (any I, núm. 5), 1-2. <https://tinyurl.com/245x5j3w> [data de consulta: 24 de setembre de 2021].

¹⁷ La catalogació dels objectes presentats a la inauguració del Museu Arqueològic Lul·lià està recollida a diversos números del BSAL. Vegeu: *Catálogo de los objetos presentados para la inauguración del Museo Arqueológico Luliano* (1885). BSAL, 1 (any I, núm. 6), 6-7. <https://tinyurl.com/2rt2tdu9> [data de consulta: 4 d'octubre de 2021]; *Catálogo de los objetos presentados para la inauguración del Museo Arqueológico Luliano (Continuación)* (1885). BSAL, 1 (any I, núm. 7), 4-6. <https://tinyurl.com/ax5ayu9j> [data de consulta: 4 d'octubre de 2021]; *Catálogo de los objetos presentados para la inauguración del Museo Arqueológico Luliano (Continuación)* (1885). BSAL, 1 (any I, núm. 8), 4-6. <https://tinyurl.com/3dn4jt8e>; [data de consulta: 4 d'octubre de 2021]; *Catálogo de los objetos presentados para la inauguración del Museo Arqueológico Luliano (Continuación)* (1885). BSAL, 1 (any I, núm. 9), 4-6. <https://tinyurl.com/3jdpvte6> [data de consulta: 4 d'octubre de 2021]; *Catálogo de los objetos presentados para la inauguración del Museo Arqueológico Luliano (Conclusión)* (1885). BSAL, 1 (any I, núm. 11), 4-7. <https://tinyurl.com/5y4vtav4> [data de consulta: 4 d'octubre de 2021]. Les donacions diocesanes de l'any 1882 poden consultar-se a l'Arxiu Diocesà de Mallorca (ADM), 42/1/5: Resguard Obres Dipositades en el Museu, 1882.

Palma, los señores que más abajo se expresan, con el objeto de conmemorar según costumbre la festividad de la Virgen titular de aquel establecimiento; en vista de algunas imágenes antiguas allí depositadas, se reunieron fondos para llevar a efecto su restauración, y considerando que existían abandonadas otras muchas obras de arte, procedentes de los antiguos retablos modernizados, las que podrían conservarse en aquellas salas y galerías, logrando de este modo su salvación y dotando a dicho Colegio con un modesto Museo de antigüedades religiosas que contribuiría eficazmente a la mayor ilustración de los jóvenes dedicados a la carrera eclesiástica; se acordó comunicar el proyecto a nuestro Excmo. e Ilmo. Prelado [...]»¹⁸.

Certament, el Museu Arqueològic Lul·lià podia representar, en el moment constitutiu, una alternativa al Museu Provincial de Belles Arts, en tant que semblava pròxim a les maneres dels museus diocesans. En qualsevol cas, la realitat dels estatuts de la SAL, aprovats mesos després de la inauguració del museu, confirma la idea d'un projecte social més divers i allunyat del museu com a objectiu exclusiu.

Un breu repàs a l'articulat que va reglamentar la Societat Arqueològica Lul·liana ens indica la caracterització del seu perfil emergent: voluntat identitària sota el patrocini de Ramon Llull, ideari conservacionista vinculat al Museu Arqueològic Lul·lià i al treball de camp, així com el foment de la sensibilitat patrimonial a través de la investigació i la divulgació cultural. Foren els instruments previstos: el museu, les visites i excursions, les conferències, els certàmens, les exposicions i les publicacions¹⁹.

¹⁸ *Nuestra historia* (1885). BSAL, 1 (any I, núm. 1), 2. <https://tinyurl.com/w7wm8tr2> [data de consulta: 24 de setembre de 2021].

¹⁹ El Reglament de la SAL va ser publicat en els números 15 i 16 del *Bolletí*. L'article I, dedicat a l'objecte de la nova societat, explicitava clarament l'ideari sobre el qual es fonamentava:

«1º Promover y secundar cuantas ideas tiendan a honrar la memoria de su Patrono el inmortal RAIMUNDO LULIO.

2º Recoger, custodiar y restaurar los objetos artísticos y arqueológicos o sus restos, especialmente los de carácter religioso, que se hallen abandonados o fuera de servicio en las Baleares, para formar un Museo que se titulará Arqueológico Luliano.

3º Visitar los monumentos que existen en las Baleares para examinar su estado, estudiar su mérito y proponer y gestionar su conservación, restauración o terminación, según los casos, por los medios que crea más oportunos y convenientes.

4º Conferenciar sobre temas artísticos y de arqueología para la mutua instrucción de sus socios.

5º Celebrar certámenes y exposiciones en la forma y medida que le permitan sus recursos». *Reglamento de la Sociedad Arqueológica-Luliana* (1885). BSAL, 1 (any I, núm. 15), 6-7.

La instrumentació de les efemèrides. Ramon Llull i Jaume I

El prestigi de la memòria lul·liana en el context històric de l'Església de Mallorca constitueix una realitat inqüestionable. Així, és destacable la utilització individualitzada de la figura de Ramon Llull com a expressió identitària de Mallorca en l'àmbit cultural de la Renaixença, a partir de la segona meitat del segle XIX²⁰.

El romanticisme mallorquí, conservador i historicista, va afavorir el tractament dels temes patriòtics. És el cas de Ramon Llull, transformat en personatge literari i observat des de la llegenda en un context medieval del tot idealitzat, un fet que en facilitava la lectura religiosa i nacional. Al mateix temps, un lul·lisme més científic que rescatava la seva obra literària i la convertia en patrimoni cultural recuperat també va obrir-se pas entre el gran públic; d'aquesta manera ho confirmen la regularitat de notícies ofertes pel BSAL sobre traduccions i estudis dedicats a Ramon Llull²¹.

Des de la segona meitat del segle XIX, es constata a Mallorca un augment de projectes iconogràfics dedicats a l'exaltació visual de Llull. La historiografia és ben explícita al respecte, des de la seva construcció tipològica fins a les seves transformacions icòniques i usos perceptius contemporanis²².

<https://tinyurl.com/2tad6zcj> [data de consulta: 24 de setembre de 2021]. A més, també vegeu: *Reglamento de la Sociedad Arqueológica-Luliana (conclusión)* (1885). BSAL, I (any I, núm. 16), 5-6. <https://tinyurl.com/553pu223> [data de consulta: 24 de setembre de 2021].

²⁰ En relació amb el moviment sociocultural de la Renaixença a Mallorca, vegeu l'estudi de referència: Melià, J. (1968). *La Renaixença a Mallorca*. Editorial Daedalus.

²¹ El lul·lisme contemporani articulat entorn de dues línies, literària i científica, ha estat estudiat per: Rosselló Bover, P. (2016). *Ramon Llull en la literatura contemporània*. Lleonard Muntaner Editor. L'autor argumenta específicament el simbolisme patriòtic i religiós configurat literàriament entorn el Doctor Il·luminat a partir de la Renaixença.

²² A tall d'antecedents del tema, un estudi imprescindible per conèixer la construcció històrica dels tipus iconogràfics lul·lians a Mallorca és el dut a terme per: Sacarés Taberner, M. (2016). *Vivat Ars Lulliana. Ramon Llull i la seva iconografia*. J. J. de Olañeta Editor. Més específicament, i per a la iconografia de R. Llull en època contemporània, vegeu: Cantarellas Camps, C. (2003). «Ramon Llull en l'art i la cultura del segle XIX». *Randa*, 51, 31-49; Fullana Puigserver, P., Escalas Martín, M. M. i Escalas Sucari, S. (2016). «El Capítol de la Catedral i els monuments urbans dedicats a Ramon Llull». A P. Fullana Puigserver i M. Gambús Saiz (Coords.). *Ramon Llull i la Seu de Mallorca* (pàg. 113-150). Publicacions Catedral de Mallorca (= Col·lecció Seu de Mallorca, 14).

En l'àmbit del present estudi, ens interessa observar l'aparició de la SAL l'any 1880, com a responsable de la nova embranzida experimentada per la promoció lul·liana, tal com evidencien les pàgines del BSAL arran del cinquè aniversari de la societat:

Cinco años han transcurrido desde que nuestra humilde asociación tiene vida propia y existencia legal. Los esfuerzos que ha hecho para despertar la consideración hacia nuestro ínclito Patrono, han empezado a fructificar. La fundación de colegios y sociedades bajo su advocación, la restauración de sus imágenes, y el ofrecimiento de premios en públicos certámenes, con objeto de glorificarle, son indubitables síntomas de un renacimiento Lulista en cuyo espíritu brilla la devoción cristiana, el amor patrio y el respeto a nuestros venerados monumentos. Tan noble entusiasmo, ¿merecerá el aplauso general? Tan honrosa propaganda, ¿logrará los auxilios debidos? ¡Triste es tenerlo que consignar! Las resistencias pasivas de unos, las susceptibilidades injustificables de otros, la malévola ignorancia de algunos, y la tradicional indiferencia de muchos, se oponen al pronto y feliz desarrollo de nuestros propósitos. Y mientras fuera de Mallorca se ensalza la memoria del ilustre Sabio mallorquín y se esculpen estatuas monumentales, aquí, en su patria, contemplamos impasibles olvidada o sobreseída la causa de su canonización, y, dos veces al año, vemos sacudir a duras penas el polvo de su monumento sepulcral.

Hoy, aniversario de la conversión de nuestro Bienaventurado Patrono, la Arqueológica Luliana no debe limitarse a lamentar estérilmente tamaña incuria; sino que, cumpliendo con el primero de los deberes que al organizarse se impuso, hace un nuevo llamamiento a todos y a cada uno de sus Sres. Socios Honorarios, de número y correspondientes, para que, agrupados al pie de aquellas sagradas reliquias le ofrezcan el testimonio de su inquebrantable devoción. Si en otros tiempos las lámparas de plata alumbraban su rico sarcófago, hoy, entre la oscuridad que le envuelve, ardan nuestros corazones dispuestos a conservar y terminar dignamente la obra artística de Llobet y de Sagra²³.

En realitat, des del moment que la SAL va constituir la seva seu social a l'històric edifici del col·legi de Nostra Senyora de la Sapiència, fou formalment legitimada l'advocació a Llull, en integrar-se aquesta associació en un dels centres lul·lians de més tradició a Mallorca²⁴. No

²³ *Aniversario* (1886). BSAL, I (any II, núm. 26), pàg. 1. <https://tinyurl.com/brem2ja> [data de consulta: 24 de setembre de 2021].

²⁴ Per a les arrels lul·lianes i la seva continuïtat en el Col·legi de la Sapiència, vegeu: Ramis Barceló, R. (2014). «El Pontificio Colegio de la Sapiencia de Mallorca durante el siglo XVII: constituciones y colegiales». *Historia de la Educación. Revista interuniversitaria*, 33, 167-192. <https://tinyurl.com/4ftj8pc3>; [data de consulta: 24 de setembre de 2021]. Ramis Barceló, R. (2014). «Los colegiales del Pontificio Colegio de la Sapiencia de Mallorca

obstant això, el més significatiu fou la seva prolífica i sistemàtica activitat, i, sobretot, el compromís d'una important nòmina de socis, que va actuar de revulsiu a través de l'acció cultural i de les publicacions del *Bolletí*.

Tal vegada, un dels episodis més reeixits del compromís lul·lià fou la participació de la SAL a l'Exposició Universal de Barcelona del 1888. El *Bolletí* proporciona una detallada informació dels objectes integrats en l'expositor que l'Associació va enviar a Barcelona. El Museu Arqueològic Lul·lià hi va contribuir amb 119 peces procedents del seu fons. Es va seguir amb l'elaboració d'un catàleg que va ser publicat, tant com a fulletó diferenciat com integrat a les pàgines del *Bolletí*²⁵. L'expositor i el catàleg foren disseny i responsabilitat de Bartomeu Ferrà, director del Museu, que en descrivia així la instal·lació:

Sobre un basamento octogonal, rodeado de estantes, se apoya la vitrina ligeramente apiramidada con sus correlativos compartimentos. En su centro se levanta una columna prismática de cuyas aristas penden radialmente ocho cuadros a dos caras. Corona su capitel, exornado con los escudos de la Sociedad y de la Ciudad de Palma, la estatua de RAMON LLULL expresamente modelada por el socio expositor D. Lorenzo Ferrer.

Esta estatua ofrece carácter monumental reuniendo, al mismo tiempo, condiciones para ocupar un nicho. En ella se revelan las singulares dotes y la buena escuela que cultiva su modesto autor. El conjunto mide 4'40 metros de altura con 1'40 metros de diámetro máximo.

Ha sido pintada imitando nogal con filetes y adornos de metal blanco, por el inteligente Sr. Llorens.

Todos los objetos van sujetados en forma que sea muy difícil su dislocación²⁶.

Una breu mirada al contingut del moble ens proporciona una radiografia de la vida de la SAL en els vuit anys transcorreguts des de la seva fundació.

durante el siglo XVIII». *Obradoiro de Historia Moderna*, 23, 238-257. <https://tinyurl.com/2mc32j28> [data de consulta: 30 de setembre de 2021].

²⁵ DDAA. (1888). *Catálogo de los objetos que contiene acopiados y distribuidos por su director D. Bartolomé Ferrá y Perelló (Números 76 y 77 del Boletín)*. Establecimiento tipográfico de Viuda e Hijos de Pedro J. Gelabert. <https://tinyurl.com/2b8shxf2> [data de consulta: 24 de setembre de 2021].

²⁶ DDAA. (1888). *Catálogo de los objetos* [...], pàg. 4.

En el *Bollett*²⁷ es relacionen, numerats, tots el objectes del catàleg procedents de la SAL i que varen figurar en aquesta instal·lació, a manera de vitrina monumental. S'acompanya un plànol de l'artefacte que es va remetre a l'Exposició Universal de Barcelona, el disseny del qual, com ja s'ha dit, va ser projectat, conceptualment i museogràficament, per Bartomeu Ferrà, director del Museu.

El dibuix presenta una planta octogonal, segmentada en divisions on es recullen les dates, de les quals pengen les llegendes i els números de referència, tots al voltant d'un nucli central corresponent a l'estàtua de Ramon Llull, patró de l'entitat. Les dates cronològiques expliquen la història de la SAL i són les següents:

- 1880 – Societat fundada per iniciativa particular
- 1881 – Primitiva Exposició Arqueològica inaugural
- 1882 – Projectes de restauració del sepulcre de Ramon Llull
- 1883 – Exposició iconogràfica de Ramon Llull
- 1884 – Formació del Museu Arqueològic Lul·lià
- 1885 – Excursions, visites, publicacions i conferències
- 1886 – Inauguració de la restauració del temple de Santa Eulàlia
- 1887 – Inauguració de la restauració de l'oratori de Sant Martí

La distribució dels objectes catalogats i numerats es distribueixen en els diferents àmbits de la instal·lació: prestatgeria del basament, vitrines horitzontals, quadres i coronament.

Quant als objectes catalogats que foren incorporats a l'expositor, en podem fer una relació genèrica:

- Prestatgeria del basament: 1. Geologia; 2. Antics pobladors de Mallorca; 3. Objectes de bronze; 4. Majòliques i rajoles; 5. Serralleria; 6. Publicacions de la Societat; 7. Ferratges varis; 8. Ornamentació gòtica i àrab.

- Vitrines horitzontals: 9. Fòssils procedents dels terrenys de l'illa de Mallorca; 10. Bronzes i altres objectes antics (trobat al costat de diversos talaiots); 11. Bronzes antics (trobat al costat de diversos talaiots); 12. Ceràmica romana; 13. Objectes varis; 14. Llibres i manuscrits; 15.

²⁷ DDAA. (1888). *Catálogo de los objetos* [...], pàg. 5-12.

Col·lecció de segells; 16. Col·lecció de ploms (formada pel Sr. D. Bartolomé Ferrà i cedida al Museu).

- Quadres: 17. Paviment de mosaic; 18. Palma romana?; 19. Gravats d'autors mallorquins; 20. Hidrografia; 21. Imatges de Nostra Senyora; 22. Dissenys del Sr. Ferrà; 23. Iconografia de Ramon Llull; 24. Exposició iconogràfica de Ramon Llull; 25. Vistes i objectes del Museu; 26. Quadres del Museu; 27. Visites i excursions; 28. Claustre de l'exconvent de Sant Francesc de Palma; 29. Segona sèrie de l'Àlbum Artístic de Mallorca, en publicació, per D. Bartolomé Ferrà i Perelló; 30. Dibuixos originals d'autors mallorquins difunts; 31. Tipus de pagesos del terme de Valldemossa i àlbum de Pollença; 32. Tipus de pagesos i pageses mallorquines.

- Coronament: 33. Ramon Llull:

Estatua modelada en barro y moldeada en yeso, expresa y gratuitamente por el socio expositor D. Lorenzo Ferrer. Su actitud corresponde a la invocación escrita en el pergamino que lleva en la mano izquierda, elegida de entre sus intensamente inspiradas poesías, hijas de su desconsuelo al ver el poco fruto que conseguía de sus laboriosísimos para extender el conocimiento de la Fé Católica y de sus dogmas. Dice:

¡O Sanct del Sancts qui est sanctetat!

A tu dó tota ma entitat,

*E tu donem paciència é caritat*²⁸.

Per tal d'entendre la importància que donam a la SAL, en el context del tractament eclesiològic del patrimoni cultural a Mallorca, cal insistir en el seu caràcter d'associació civil, revestida d'un compromís clerical i amb una gestió institucional laica, que a poc a poc va desplaçar els socis fundadors procedents de la clerecia. No obstant això, a partir de 1897 es registra una major incorporació de clergues a la junta de govern de la SAL. Set canonges i set preveres figuren a la nòmina de socis de 1903, i com a dada significativa és ressenyable que Mn. Antoni M. Alcover en fou vicepresident des de 1901. D'altra banda, el bisbe com a rector del col·legi de Nostra Senyora de la Sapiència i d'acord amb el primer reglament de l'entitat, en l'article tercer i l'addicional, era president nat i honorari de la SAL i disposava de la facultat d'aprovar, en darrera instància, els documents normatius, com el cas del Reglament.

²⁸ Transcripció literal: DDAA. (1888). *Catálogo de los objetos* [...], pàg. 12.

A partir d'aquesta premissa, es pot determinar quin va ser el mecanisme d'apropiació estrictament clerical, a través del qual es va anar configurant l'ús simbòlic de determinades figures històriques. És el cas compartit per Ramon Llull i el rei Jaume I en el context de la Renaixença a Mallorca. El Doctor Il·luminat feia part de la reivindicació secular d'un sant mallorquí, de prestigi universal, mentre que Jaume I representava la recuperació del cristianisme arran de la conquesta de Mallorca, l'any 1229.

En aquest punt, es fa imprescindible atendre la figura de Pere Joan Campins, bisbe de Mallorca entre 1898 i 1915, a fi d'esbrinar el lloc que el patrimoni cultural va ocupar en un context eclesiàstic tan excepcional com el que va viure l'Església de Mallorca al voltant de la seva prelatura.

Una extensa i actualitzada historiografia s'ha ocupat biogràficament del bisbe Campins, raó per la qual remetem el lector a una breu selecció de fonts²⁹. No obstant això, ha estat el recent estudi treballat per Pere Fullana, amb motiu del centenari del seu traspàs, el que més dades documentals ha aportat a fi d'interpretar el prelat en l'entorn històric immediat³⁰. En síntesi, aquest autor defineix la prelatura de Pere Joan Campins centrada en la formació d'un projecte pastoral per a l'Església de Mallorca que perseguia l'adaptació de l'eclesiologia tridentina a la modernitat. Indubtablement, la personalitat dialogant i constructiva del bisbe Campins va escriure una de les pàgines més brillants de la història contemporània de l'Església de Mallorca. El seu nomenament

²⁹ Alcover Sureda, A. M. (1915). *Vida del Rdm. i Illm. Sr. D. Pere Joan Campins i Barceló, bisbe de Mallorca*. Estampa Felip Guasp; Llabrés Martorell, P. J. (1988). «El vastíssim pla renovador del bisbe Pere-Joan Campins i Barceló: (1898-1915). Les seves relacions amb el principat». A P. J. Llabrés Martorell i J. M. Martí Bonet (Eds.). *Set segles i mig de germanor. Esglésies de Mallorca i del Principat. Miscel·lània commemorativa del 750è aniversari de la restauració del Bisbat de Mallorca* (pàg. 99-129). Publicacions del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca, 5; Fullana Puigserver, P. (2009). «Pere-Joan Campins, un home d'església, en un món en transformació». A DDAA., *Seminari d'Estudis Històrics 2009: Pere Joan Campins, bisbe de Mallorca (1859-1915)* (pàg. 2-20). Societat Arqueològica Lul·liana; Massot Muntaner, J. (1977). *Església i societat a la Mallorca del segle XIX*. Curial; Pons Pons, D. (2009). «La cultura en Mallorca en l'època del bisbe Campins» a DDAA., *Seminari d'Estudis Històrics 2009: Pere Joan Campins, bisbe de Mallorca (1859-1915)* (pàg. 49-62). Societat Arqueològica Lul·liana.

³⁰ Fullana Puigserver, P. (2015). *El bisbe arquitecte: Pere Joan Campins i Barceló (1859-1915)*. Publicacions Catedral de Mallorca (= Col·lecció Seu de Mallorca, 12).

va congriar-se en el marc de l'estratègia politicoreligiosa del maurisme a Mallorca, mentre que la seva actitud personal va ser fluent amb el liberalisme i els sectors catòlics moderats, malgrat que era acceptat també pel catolicisme de signe més integrista. Campins arribà a bisbe sense disposar d'antecedents a la cúria diocesana, la qual cosa va afavorir una neutralitat de partida que, com a prelat, li va permetre envoltar-se d'un grup plural i divers sobre el qual va bastir l'estructura del seu model pastoral. La idea d'adaptar l'Església de Mallorca als nous temps la va concretar en diversos programes reformadors, preferentment en l'àmbit de la litúrgia i de la cúria, i sempre amb un rerefons polític marcat pel catolicisme i el regionalisme³¹.

En aquesta conjuntura, es pot explicar la implicació de Campins en la recuperació celebrativa de determinats personatges històrics, com Ramon Llull i Jaume I, que tenen en comú la identitat de Mallorca i que entronquen com a referents en el seu projecte pastoral. En ambdós casos, a més, es tracta d'itineraris commemoratius compartits entre l'Ajuntament de Palma i l'Església diocesana, així com amb diverses associacions, entre les quals va destacar la SAL. A tall de relació, es pot esmentar, no només el protagonisme de Campins en el VII centenari del naixement del rei Jaume I (1908) i el IV centenari de la mort de Ramon Llull (1915), sinó també en la cessió del convent de Sant Francesc de Palma als Terciaris Regulars (1906), en els projectes de restauració del santuari de Cura (1913-1915) i en l'adequació de la cripta de Sant Francesc de Palma per acollir les cendres de Ramon Llull (1915)³². Igualment, respecte a Jaume I, esdevé paradigmàtica la seva utilització històrica per part del bisbe Campins, en extrapolar-lo a la dinastia dels reis de Mallorca representats a la capella funerària de la Santíssima Trinitat en el cap de la Seu. El lloc de la capella funerària en el pla de restauració litúrgica de la Seu (1904) i el trasllat de les despulles de Jaume III des de València a Mallorca (1905) fan part de la narrativa del patrimoni religiós de Mallorca que no es va substanciar definitivament fins a 1947, amb la reforma de la capella de la Trinitat i els panteons funeraris dels reis Jaume II i Jaume III en el marc de la dictadura franquista i del

³¹ Vegeu, en particular, la segona part del llibre de Fullana, dedicada a l'etapa episcopal de Campins i referenciada en un ample ventall de fonts bibliogràfiques i arxivístiques utilitzades per l'autor: Fullana Puigserver, P. (2015). *El bisbe arquitecte* [...], pàg. 195-604.

³² Fullana Puigserver, P. (2015). *El bisbe arquitecte* [...], pàg. 517-541.

final de la prelatura del bisbe Josep Miralles i Sbert³³.

La renovació eclesiològica del monument. La Seu de Mallorca i el Santuari de Lluç

El dia 20 de novembre de 1899, el bisbe de Mallorca Pere-Joan Campins, acompanyat dels preveres Martí Llobera i Emili Sagristà, visitava l'arquitecte català Antoni Gaudí en el temple de la Sagrada Família de Barcelona. Des de l'any 1883, Gaudí era el màxim responsable del seu projecte arquitectònic i d'execució.

Anotem que la trajectòria professional de Gaudí, arquitecte titulat des de l'any 1878, havia estat lligada d'inici a la projecció de construccions civils; no obstant això, la incursió en el programa arquitectònic deixat per Francesc de Paula Villar al front del temple de la Sagrada Família esdevindria el punt de partida d'una etapa marcada per la progressiva immersió en el camp de l'arquitectura religiosa, la qual li absorbiria en el tombant del segle fins al seu traspàs l'any 1926. En el context finalista de l'obra de la Sagrada Família, altres tres empreses de caire religiós se li associarien. En primer lloc, el projecte dissenyat entre 1892 i 1893, i no executat, de les missions catòliques franciscanes de la colònia espanyola de Tànger, que preveia un conjunt integrat per església, convent, escola i hospital. A continuació, la cripta de la Colònia Güell, encarregada l'any 1898 per l'empresari Eusebi Güell com a església per als seus treballadors de la Colònia Güell, a Santa Coloma de Cervelló. L'obra s'iniciaria el 1908 i restaria inconclusa l'any 1914 amb la marxa de Gaudí. Finalment, la reforma litúrgica de la Catedral de Mallorca, en fase d'estudis preliminars des de l'any 1902, executada des de 1904, però inacabada i liquidada econòmicament el 1915.

Com és ben conegut, Gaudí, en el procés constructiu de la Sagrada Família, va experimentar incansablement amb el mètode d'assaig-erros a la recerca de coneixements i solucions específiques per a la seva ambiciosa obra. En aquest context, les missions de Tànger, la cripta Güell i la Seu de Mallorca han de ser considerades també com una part

³³ Gambús Saiz, M. (2012). «Els reis de Mallorca en la reforma litúrgica de la Catedral de Mallorca. 1904-1905». A M. Gambús Saiz i P. Fullana Puigserver (Coords.), *Jaume II i la Catedral de Mallorca* (pàg. 185-214). Publicacions Catedral de Mallorca (= Col·lecció Seu de Mallorca, 3).

rellevant del taller Gaudí en l'àmbit de la Sagrada Família. Quant a la reforma gaudiniana de la Catedral de Mallorca, la seva casuística és prou complexa i observa contextos de topografia diversa. Si més no, la podem llegir en clau d'excepcionalitat des de l'òptica de Gaudí, ja que a la Seu va tenir l'oportunitat d'experimentar per primera i única vegada en la seva vida professional, des del patrimoni històric i a partir d'una estructura arquitectònica en el límit, que unes dècades abans havia estat intervinguda per la restauració estructural de l'arquitecte Peyronnet.

És cert que els interessos de Gaudí a la Seu no coincidiren exactament amb els del bisbe Campins com a promotor de la reforma en clau litúrgica. Si, per a l'arquitecte, la Seu fou instrumental respecte al pla finalista de la Sagrada Família, per al bisbe la Seu fou instrumental envers el projecte eclesiològic de la diòcesi de Mallorca.

Una progressió cronològica de fets i circumstàncies diverses poden ser enumerades per situar els fonaments eclesiològics de la restauració monumental a la prelatura de Campins: el concordat signat entre la Santa Seu i Espanya l'any 1851; la restauració de la façana principal de la Seu a partir de l'informe redactat per l'arquitecte Peyronnet l'any 1853; el projecte de reforma interior de la Seu dissenyat pel mateix facultatiu, que preveia el trasllat del cor des de la nau central a l'interior de la capella reial; la identificació del bisbe Campins amb l'eclesiologia de Lleó XIII com a idea d'acció ministerial per la restauració de la cristiandat; el projecte pastoral del seu pontificat, i així fins arribar a les intervencions a la Catedral i al santuari de Lluc.

Entre els anys 1904 i 1913 principalment, la Catedral, de la mà de Gaudí, va assistir a un seguit de canvis en el seu espai interior que deixaren com a testimonis: l'alliberament espacial de la nau central, la ubicació del cor a la capella reial, la restitució visual de la càtedra episcopal i la recuperació funcional de la capella de la Trinitat. Gaudí va interpretar artísticament la reforma litúrgica des del punt de vista dels usos, i els va subratllar mitjançant una agosarada implicació de materials, procediments i tècniques diverses a fi de crear una ambientació estètica funcional.

Com hem anotat, la lectura de la reforma de la Catedral de Mallorca, des de la perspectiva estricta de Gaudí, ha d'interpretar-se en l'òrbita dels interessos que el lligaven amb el seu projecte principal, el de la

Sagrada Família³⁴. Gaudí, a la Seu de Mallorca, va utilitzar la mateixa metodologia de treball que ja feia servir a la construcció del Temple Expiatori. A tall d'exemple, enumerem tan sols algunes referències compartides entre les dues experiències: la proximitat de la Seu a l'obra, convertit en taller Gaudí, allotjat en espais annexos al Palau Episcopal i altres de la casa de l'obra de la Seu davant el portal del Mirador; una metodologia formal i tècnica mitjançant dissenys i experimentacions formals, a partir de plànols, dibuixos sobre superfícies diverses, maquetes en fusta i guix, models a escala i fotografies; equips de treball plurals, agrupats segons tècniques i procediments en cada etapa de l'execució: construcció, fusteria, serralleria, forja, ceràmica, electricitat...; assistència tècnica d'arquitectes catalans col·laboradors seus a la Sagrada Família, com Joan Rubió i Josep Maria Jujol; o bé procedents de Mallorca, com els arquitectes diocesans Joan Guasp, Gaspar Bennàssar i Guillem Reynés; col·laboració de dibuixants, escultors i vitrallers catalans que participaven en l'obra de la Sagrada Família, com Joaquim Torres García, Jaume Llongueras Badia, Ivo Pascual Rodés, Ricard Opisso i Joan Matamala; igualment, fou abundant la nòmina d'autors mallorquins, entre els quals citam el prevere Joan Capó³⁵, el delineant Guillem Puig, el mestre d'obres Joan Puig i els escultors Miquel Amer, Sebastià Alcover i Rafael Vidal³⁶.

³⁴ Es pot anotar també que, des de 1912, cessa el lligam que unia Gaudí amb l'arquitectura civil, i en concret amb la polèmica obra de la Casa Milà. En aquest any, l'arquitecte en signa el final d'obra, en coincidència amb el moment que Gaudí llançarà la seva darrera empena al projecte de la Seu de Mallorca i que abastarà fins a finals de l'any 1913. Des de 1914, gairebé tota l'activitat de Gaudí se centrarà en el temple de la Sagrada Família.

³⁵ Recentment, a l'Arxiu Capitular s'han recuperat una sèrie de plànols datats l'any 1902 i signats pel prevere Joan Capó Barceló. Es tracten de dibuixos de la planta, seccions transversal i longitudinal de la Seu, corresponents a la capella major, i en particular relacionats amb la possible ubicació del cadirat del cor. Aquests plànols semblen orientats a informar els estudis preparatoris que Gaudí va encetar de cara a la redacció del projecte que presentaria el mes de febrer de 1903.

³⁶ Els autors esmentats i la cronologia de la seva intervenció estan recollits en els annexos documentals que es varen incorporar en els estudis següents: Gambús Saiz, M. (2015). *La Catedral de Mallorca és el document. La reforma de Gaudí cent anys després. Les fonts de la reforma (Volum I)*. Publicacions Catedral de Mallorca (= Col·lecció Seu de Mallorca, 10-I); Gambús Saiz, M. (2015). «La renovació visual de la Seu de Mallorca (1903-1947). El trasllat del cor i el procés d'instal·lació de vitralls». A M. Gambús Saiz i P. Fullana Puigserver (Coords.). *Campins i Gaudí. La reforma de la Seu de Mallorca i la seva implementació en el monument (1903-1947)* (pàg. 275-443). Publicacions Catedral de Mallorca (= Col·lecció Seu de Mallorca, 13).

Per bé que la retroalimentació entre la Sagrada Família i la Seu de Mallorca en temps de Gaudí sigui una evidència metodològica, hi ha un aspecte, encara més essencial, que l'arquitecte sempre va reconèixer, i no és altre que el mestratge en litúrgia que li va proporcionar el bisbe Campins a través de l'experiència viscuda a la Catedral³⁷. En aquest sentit, són interessants els testimonis escrits que Gaudí ens va deixar a través de les converses mantingudes amb alguns dels seus col·laboradors; així, són ben eloqüents les referències sobre la litúrgia i la seva intervenció en el procés de disseny i execució de l'obra de la Sagrada Família. Gaudí es manifestava partidari de l'arquitectura religiosa com a integradora de les arts: la litúrgia en el temps i l'arquitectura en l'espai; igualment, veia en la litúrgia una lliçó estètica i una font d'inspiració creativa. L'arquitecte va defensar la intervenció restauradora dels usos litúrgics a la Catedral de Mallorca en oposició al conservacionisme arqueologista; en aquest context, justificava Gaudí l'ús del mètode experimental des de la inspiració litúrgica³⁸.

El pas de Gaudí per Mallorca, tot i estar vinculat exclusivament a la restauració de la Seu, va ser aprofitat també pel bisbe Campins amb la finalitat d'assessorar altres plans restauradors, pensats tots des d'una panoràmica eclesiològica. És el cas del santuari de Lluc, màxima expressió de la devoció mariana i emblema popular com a primer santuari de peregrinació de Mallorca. Sense necessitat de remuntar-nos als seus orígens històrics, l'antecedent immediat que ens interessa destacar és el prestigi assolit pel Santuari arran de la coronació pontifícia de la Mare de Déu de Lluc l'agost de l'any 1884. Des del 1891, el Santuari passà a ser gestionat per una comunitat de missioners del Sagrat Cor, un fet que explica la programació d'un seguit de reformes constructives i nous usos que conformaren el nucli amb què hauria de vincular-se la intervenció restauradora i d'ampliació d'espais en temps del bisbe Campins.

³⁷ Una carta escrita per Gaudí l'any 1922 i adreçada al canonge Bartomeu Pascual així ho manifesta. Vegeu: Sánchez Beltrán, M. J. (2004). «El baldaquino de la Catedral de Palma de Mallorca. Tres cartas manuscritas de Antonio Gaudí». *Restauración & Rehabilitación: Revista Internacional del Patrimonio Histórico*, 88, 69.

³⁸ Una bona aproximació a les reflexions de Gaudí poden ser consultades en el llibre Puig-Boada, I. (1981). *El pensament de Gaudí. Compilació de textos i comentaris*. La Gaya Ciència. S'hi recullen textos de Joan Bergós: *Gaudí l'home i l'obra* (Bg. HO.), *Conversaciones de Gaudí con J. Bergós* (Bg. CGB.), i César Martinell: *Gaudí i la Sagrada Família explicada per ell mateix* (M. GSF.).

Amb motiu del XXV aniversari de la coronació pontifícia que havia de celebrar-se l'any 1909, el prelat va escriure un document fonamental per explicar el projecte restaurador del santuari de la Mare de Déu de Lluc. Es tracta de l'Exhortació Pastoral, publicada el 10 d'agost de 1908, amb la qual es creava el marc d'actuacions a seguir al Santuari per tal de convertir-lo en destinació del moviment de peregrinacions de Mallorca³⁹. La identitat espiritual dels pobles de Mallorca, focalitzada en la devoció religiosa de la imatge miraculosa de la Mare de Déu de Lluc, es convertí en un altre objectiu que Campins incorporava a l'ampli projecte pastoral de modernització de l'Església de Mallorca que ja desenvolupava.

En el text de l'Exhortació Pastoral, Campins va proposar una reforma marcada per cinc accions principals: l'ornamentació de l'interior de l'església, l'exaltació espiritual del santuari, la construcció d'un via mariana formada pel camí dels Misteris juntament amb el Rosari Monumental, l'ampliació dels edificis del santuari i, en particular, de l'hostatgeria de pelegrins, així com la recuperació de les fonts documentals del santuari de Lluc, acompanyada de la divulgació de la reforma mitjançant la realització d'un estudi històric, una empresa comissionada al canonge i arxiver Mateu Rotger⁴⁰.

L'any 1908, quan Campins va visitar el santuari de Lluc, es feu acompanyar pels arquitectes Gaudí, Rubió i Reynés. La presència dels arquitectes catalans a Mallorca estava relacionada amb els seus treballs a la Catedral. Aquest any 1908, començaven els estudis preparatoris relatius a la decoració de la capella de la Trinitat, al projecte de decoració ceràmica del fons de la capella reial, i a la continuïtat de la decoració escultòrica de les tribunes corals; és a dir, s'encetava la fase pròpiament decorativa de la reforma interior del temple.

³⁹ Campins Barceló, P. J. (1908). «Exhortació pastoral sobre el vint-i-cinquè aniversari de la coronació pontifícia de Nostra senyora de Lluch». *BOBM*, 48, 229-243.

⁴⁰ Rotger Capllonch, M. (1914). *Historia del Santuario y Colegio de Nuestra Señora de Lluch. Parroquia de Escorca Diócesis de Mallorca*. Tipo-litografía de Amengual y Muntaner. Mateu Rotger, en qualitat d'historiador i cronista del santuari, explica en el pròleg les motivacions del present estudi. Pel seu valor historiogràfic i documental, aquest llibre esdevé un instrument cabdal per a l'estudi en general del santuari, així com per la comprensió de la reforma realitzada en el conjunt, des de la instal·lació dels missioners del Sagrat Cor, i a partir del bisbat de Pere-Joan Campins.

La intervenció de Gaudí i Rubió a Lluc va ser més aviat d'assessorament, ja que l'arquitecte responsable fou Guillem Reynés Font, arquitecte de confiança del bisbe Campins. Reynés era arquitecte titulat des de l'any 1905, tot i que des de 1903, com a estudiant, ja consta activitat seva a la Seu en el marc dels estudis preparatoris per al projecte de Gaudí; així ho indica un dibuix amb les medicions del cor, fet de la seva mà, signat i datat el 13 de febrer de 1903⁴¹. En les dates del projecte de Lluc, Reynés era arquitecte interí de la Diputació, i no fou fins al 1910 que va ser elegit arquitecte diocesà. A l'any 1908, l'únic arquitecte de la diòcesi amb nomenament oficial era Gaspar Bennàssar⁴²; així que fou la relació personal amb el bisbe el motiu de la seva designació com a director facultatiu de les obres en el Santuari.

D'altra banda, la tasca d'assessorament de Gaudí està recollida en el *Llibre d'Obres de Restauració en la Santa Església Catedral. Anys 1903-1929*, conservat a l'Arxiu Capitular, on es recull la liquidació final dels comptes pendents a Gaudí datada l'any 1915. Aquests pagaments són en concepte d'honoraris per la direcció facultativa de les obres de reforma de la Catedral i dels altres projectes de la diòcesi, en els quals havia treballat, o en els quals havia fet estudis per a projectes. En concret, se citen el croquis i el projecte de restauració de la capella de sant Bernat a la Seu, així com la direcció de les obres en el santuari de Lluc⁴³.

La relació conceptual existent entre les restauracions de la Catedral i del Santuari pot afirmar-se sense dificultats. Des del punt de vista adoptat en el present estudi, la metodologia d'intervenció compartida en sengles conjunts patrimonials és ben palesa. El Santuari, igual que la Seu amb Peyronnet, també disposava d'uns antecedents de reforma

⁴¹ Gambús Saiz, M. (2015). *La Catedral de Mallorca* [...], Figura 49. Arxiu Guillem Reynés (GRF.051.3).

⁴² ADM. Capsa «Reparación de templos» (s/c). Libro de Actas de la Junta de Reparación de Templos. En una de les actes, s'informa del nomenament de Guillem Reynés Font com a nou arquitecte diocesà (15 juliol de 1910). A partir d'una comunicació del Ministeri de Gràcia i Justícia, es donen les referències de la normativa vigent aplicable en relació amb els requisits i competències dels facultatius habilitats en arquitectura. Hom recorda que, per raó de les necessitats de la diòcesi, l'any 1903 va ser nomenat arquitecte diocesà Gaspar Bennàssar Moner, per tal de reforçar les tasques de Joan Guasp Vicens, aleshores arquitecte de la diòcesi però també de la Diputació. A l'any 1910, amb motiu de la jubilació de Guasp, es decideix nomenar Reynés, a fi de compartir les funcions facultatives amb Bennàssar, qui també era arquitecte municipal i no podia abastar les nombroses demandes diocesanes.

⁴³ Gambús Saiz, M. (2015). *La Catedral de Mallorca* [...], pàg. 339 i 350.

immediats; en el cas de Lluc, cal remetre'ns al programa d'actuacions constructives que es duia a terme des de 1891 amb l'arribada dels missioners del Sagrat Cor i que havia quedat interromput per l'expropiació dels béns del Santuari, duta a terme per part de l'Estat segons el reial ordre de 21 de juliol 1897. La restitució provisional dels béns l'any 1898 coincideix amb l'inici de la prelatura de Campins, un fet que esdevindria determinant a efectes d'encetar una política de reivindicació popular del Santuari associada a les celebracions per l'aniversari de la coronació de la Mare de Déu de Lluc. L'any 1903, el Ministeri d'Hisenda va promulgar una reial ordre de 23 de maig, per la qual s'acceptaren les excepcions sol·licitades pel bisbe en relació amb l'ordre executiva d'expropiació, de manera que es lliuraren al Santuari diverses inscripcions intransferibles de permutació per raó dels béns expropiats. Campins va argumentar a favor del Santuari, no només el seu caràcter religiós, sinó especialment la seva naturalesa devocional eminentment popular. I fou justament aquesta la marca que en endavant es convertiria en l'objectiu finalista del prelat⁴⁴.

La celebració del XXV aniversari es convertí en la fita per reprendre les obres que d'ençà la gestió dels missioners del Sagrat Cor s'executaven, i que hem de considerar com l'antecedent. És de destacar, en aquests anys de 1890, la intervenció de Bartomeu Ferrà Perelló a Lluc. Ell va encarregar-se de l'ampliació de l'hostatgeria, així com de la reforma dels accessos i enteixinat del cambril de la Mare de Déu de Lluc, un dels espais més emblemàtics del Santuari. Ferrà, mestre d'obres, escriptor, estudiós i activista de la conservació i divulgació del patrimoni, compromès amb el seu temps des de la tradició cultural de la renaixença i de l'art neogòtic, esdevé, en el present estudi, una figura clau per tal d'entendre molts dels fets que relatem⁴⁵. L'impuls del Museu Arqueològic Lul·lià, la fundació i orientació cultural de la Societat Arqueològica Lul·liana, la defensa del patrimoni o l'argumentació teòrica del ideal artístic cristià en són alguns aspectes a destacar. Quan l'any 1908 el bisbe Campins va programar la reforma simbòlica del Santuari, Ferrà ja no va ser recuperat. Era una altra etapa.

⁴⁴ Rotger Capllonch, M. (1914). *Historia del Santuario* [...], pàg. 187-209.

⁴⁵ Vegeu una síntesi biogràfica de Bartomeu Ferrà amb referències bibliogràfiques: Bassegoda, B. (2016). «Ferrà i Perelló, Bartomeu». *Diccionari d'historiadors de l'art català, valencià i balear*. <https://tinyurl.com/ave4x3uc> [data de consulta: 4 d'agost de 2021].

Des de la dècada de 1870, Ferrà s'havia identificat amb la reivindicació funcional i estètica de l'art cristià des dels postulats d'un neogòtic integrador de totes les arts, però, entrat en el segle XX, l'evolució del seu pensament artístic era un fet inapel·lable. Només cal recordar dos dels seus escrits comentant les recents intervencions dutes a terme a la Catedral de Mallorca: el text dedicat a la reforma de Peyronnet, datat l'any 1889⁴⁶, i el comentari sobre la restauració de Gaudí a la Seu, dirigit al bibliotecari i erudit mallorquí Plàcid Aguiló, datat l'any 1905⁴⁷. En el primer, l'escrit pren forma de denúncia, no només d'allò que qualificava com desafortunada restauració estilística de la façana principal, sinó que també es pronunciava sobre els aspectes tècnics de la intervenció constructiva mateixa, així com del preocupant estat de conservació de la capella de la Trinitat. Quant al segon text, l'autor expressa la seva admiració per l'obra de Gaudí a la Seu de Mallorca, en el benentès que el seu comentari crític abasta exclusivament la part primera de la restauració, és a dir, fins la inauguració del 8 de desembre de 1904.

Valgui la citació a Ferrà per afirmar que, a Mallorca, l'assimilació del nou art que Gaudí representava per expressar els ideals catòlics era ja un fet l'any 1908; així que la seva autoritat professional, indiscutible en aquests anys, el va conduir a intervenir en la reforma del Santuari. Dues línies d'activitat se li poden atribuir a Gaudí a Lluç: la decoració interior de l'església i el rosari monumental que recorre la via mariana. En cap cas ha de considerar-se una actuació facultativa, sinó més aviat d'assessorament en la fase de programació, en sintonia ideològica amb les tasques de reforma que executava per la Catedral, i en general amb la seva activitat de disseny aplicada als processos creatius que seguia a Barcelona; en particular, a la Sagrada Família, i que més tard l'implicarien en el rosari monumental del santuari de la Mare de Déu de Montserrat.

La restauració de les pintures murals de l'església del santuari de Lluç, feta l'any 2008, i la posterior publicació d'un article recollint-ne els resultats de la intervenció, és particularment rellevant, ja que és

⁴⁶ Ferrà, B. (1889). «La Seu de Mallorca. Obra nova i obra vella». BSAL, 3 (any V, núm. 101), 65-67. <https://tinyurl.com/kx7wdrp9> [data de consulta: 28 de setembre de 2021].

⁴⁷ Hemeroteca Digital BNE. Bartomeu Ferrà. «Restauració de la Seu de Mallorca. Carta oberta a n'en Plàcid Aguiló. Barcelona. 14 desembre de 1904». *La Il·lustració catalana*. 8/1/1905, no. 84, 25 i 26. <https://tinyurl.com/3d3uxnzj> [data de consulta: 4 d'agost de 2021].

l'únic estudi monogràfic dedicat al programa decoratiu corresponent a les pintures murals, tal com es va fer arran de la programació del bisbe Campins⁴⁸. Villalonga ha valorat historiogràficament el grau d'intervenció de Gaudí, que el situa com a autor intel·lectual, al mateix temps que interpreta el tractament decoratiu dels colors de Lluç en clau mariana, i simbòlicament associat a la pregària *Domus Aurea* de la lletania:

Un detall que permet assenyalar a Gaudí com a ideòleg de la intervenció modernista és el fet de que en els nous revestiments decoratius s'empràs de fons el color cel i no el blanc que s'havia aplicat a la decoració barroca durant el segle anterior. Que el color original era el cel devia ser una cosa coneguda, al cap i a la fi només havien passat 42 anys, i el fet de tornar als orígens respectant però les interpolacions estètiques posteriors (es va treballar amb cel però no es va repintar el blanc de 1866) és un posicionament que recorda molt a la manera de procedir de Gaudí en la restauració litúrgica de la Seu. Sent el fruit d'un acte d'interpretació creativa del patrimoni arquitectònic, no molt llunyana en el plantejament metodològic de la intervenció (encara que sí formalment i conceptual) a l'intent de transformació de la capella reial de la catedral a través dels revestiments ceràmics o de policromia de Jujol en el cadirat del cor. La intencionalitat sembla que va ser la de convertir el temple de Lluç en una autèntica *Domus Aurea*, en virtut del que en aquell moment se degué interpretar com a la culminació d'un procés creatiu inacabat i com un mecanisme d'enriquiment de les lectures simbòliques de l'advocació mariana de l'església⁴⁹.

Tot plegat, l'acte de creació decorativa que Gaudí assajava a la Catedral l'any 1908 enllaçaria amb la seva proposta per a Lluç, en convertir el programa decoratiu de l'interior del temple en un símbol de Maria com a tabernacle del fill de Déu viu⁵⁰.

Quant al projecte del rosari monumental de Lluç, l'hem de vincular conceptualment amb el del monestir de Montserrat, iniciativa del canonge vigatà Jaume Colell i concebut en homenatge al Papa Lleó XIII,

⁴⁸ Villalonga Vidal, A. J. i Reig Morro, A. (2011). «La decoració mural de l'església del Santuari de Lluç. Problemes de conservació». BSAL, 67 (any CXXXVI, núm. 865), 213-231. <https://tinyurl.com/5ehyvpwe> [data de consulta: 28 de setembre de 2021].

⁴⁹ Villalonga Vidal, A. J. i Reig Morro, A. (2011). «La decoració mural [...]», pàg. 220.

⁵⁰ La decoració interior del temple també va incloure diversos elements del mobiliari litúrgic. Vegeu: Rotger Capllonch, M. (1914). *Historia del Santuario* [...], pàg. 251-262. Igualment es poden consultar diverses fotografies realitzades a Lluç pel prevere Emili Sagristà, les quals ens permeten observar l'estat del interior de l'església abans de la reforma: Universitat de les Illes Balears. Arxiu Històric de la Universitat de les Illes Balears. *Fons fotogràfic Jeroni Juan Tous*. <https://tinyurl.com/kt8scjr4> [data de consulta: 4 d'agost de 2021].

qui l'any 1895 havia publicat una encíclica dedicada a promoure el res del sant rosari per afavorir la integració dels objectors⁵¹. A Montserrat es va disposar, en el camí que condueix del monestir de Montserrat a la Santa Cova, un seguit de grups escultòrics dedicats al rosari i als 15 misteris de la Mare de Déu, construïts tots entre els anys 1896 i 1916. Diversitat d'artistes, arquitectes i escultors, i diferents promotors socials varen intervenir en aquest gran conjunt a l'aire lliure, que es va tancar amb el darrer monument dedicat al primer misteri de glòria, i que varen signar l'arquitecte Antoni Gaudí i l'escultor Josep Llimona⁵².

Les afinitats eclesiològiques entre les dues experiències, Montserrat i Lluç, són una evidència. Amb tot, el cas de Lluç és deutor del de Montserrat. El projecte de Lluç va començar més tard, l'any 1908, amb el traçat del camí i la posterior construcció dels cinc conjunts monumentals, cadascun, i per ordre, incorporant tres misteris: goig, dolor i glòria. L'enginyer Guillem Carbonell i l'arquitecte Reynés, amb graus d'implicació diferent, foren els responsables de tota l'execució, que va concloure l'any 1914 amb la consagració de l'església per part del bisbe Campins, el 17 de juliol⁵³. La data final permet afirmar la supervisió i el coneixement íntegre del projecte per part de Gaudí, qui encara el mateix any 1913 visitava el Santuari, tal com ha confirmat Villalonga amb documentació d'arxiu⁵⁴.

Arribat l'any 1915, ni el difunt bisbe Campins ni l'arquitecte Gaudí, definitivament acabat per ell el projecte de la Seu, estaven al capdavant d'allò que havia estat una pàgina única del patrimoni monumental religiós de Mallorca. El lideratge d'ambdós personatges, bisbe i arquitecte, havia deixat un segell simbòlic intransferible que difícilment, d'ara endavant, podia mantenir la seva vitalitat de partida.

⁵¹ León XIII. «*Adiutricem populi*. Sobre la devoción del Rosario Mariano a favor de los disidentes». 5 de octubre de 1895. <https://tinyurl.com/ndh35dkv> [data de consulta: 4 d'agost de 2021].

⁵² Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya. Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya. *Primer Misteri de Glòria*. <https://tinyurl.com/8fnsezz4> [data de consulta: 4 d'agost de 2021].

⁵³ En relació amb la intervenció de l'arquitecte Guillem Reynés, vegeu: Seguí Aznar, M., González Gonzalo, E. i Reynés Corbella, G. (2008). *Guillem Reynés Font, una trajectòria interrompuda. Tom I* (pàg. 89-98). Guillem Reynés Corbella Editor.

⁵⁴ Villalonga Vidal, A. J. i Reig Morro, A. (2011). «La decoració mural [...], nota 25.

El Museu Arqueològic Diocesà. Una estratègia frustrada

El 23 de febrer de 1916, primer aniversari del traspàs del bisbe Campins, fou solemnement inaugurat el Museu Arqueològic Diocesà de Mallorca. Antoni Maria Alcover, en qualitat de vicari capitular seu vacant, va oficialitzar un projecte que venia de lluny, i que havia estat anunciat públicament pel bisbe Campins l'any 1908 amb motiu de la commemoració dels 700 anys del naixement del rei Jaume I⁵⁵.

El Museu Arqueològic Diocesà fou una empresa personalíssima del bisbe Campins que enllaçava amb un seguit d'antecedents museístics de caràcter religiós radicats a Mallorca, i que tingueren breus i desiguals períodes d'existència: Museu Arqueològic Lul·lià en el Col·legi de la Sapiència (1880), Museu Arqueològic Capitular (1894) i Museu Arqueològic de la Santa Església Catedral Basílica de Mallorca (1905)⁵⁶.

⁵⁵ «La Excm. Comisión Provincial de Monumentos Históricos y Artísticos de Baleares, al invitarme para este solemne acto preparado con oportunidad y celo sobre manera laudables, me rogó que hablase a los reunidos en esta sala consistorial de Palma. No pudiendo rehusar este alto honor, voy a pronunciar breves palabras.

El VII Centenario del natalicio del Rey D. Jaime I El Conquistador ha despertado en Mallorca sinceros entusiasmos, y ha sido celebrado por el pueblo tan al unísono con la Iglesia, que más no se podía desear. Pero, después de dar gracias al Todopoderoso por haber suscitado en aquellos tiempos un hombre tan extraordinario; es como el complemento de la gratitud reconocer la personalidad que aquel hombre nos comunicó, y saber honrar-la en todas las obras que de ella han procedido [...].

Admirador sincero de todos los que han aplicado sus talentos y recursos a conservar la preciosa herencia de nuestros mayores, procuré ayudar a obra tan meritoria, en la medida de mis fuerzas y en el círculo de mi acción. No he de molestar con inoportunos recuerdos; pero he de indicar un proyecto humilísimo con que deseo conmemorar este séptimo centenario de nuestro Rey Don Jaime el Conquistador.

Por dicha quedan aún algunos restos de nuestro arte antiguo, fragmentos de nuestra historia, recuerdos valiosos de los ascendientes que fueron gloria de esta tierra estimadísima. Si hubo manos expertas y cariñosas que los supieron recoger, he creído que no estaría de más preparar un nuevo recinto donde puedan colocarse, y por eso he dispuesto se habilitase una parte de mi residencia episcopal para destinarla a Museo Diocesano. Exiguo es el local y hasta incapaz de todo ornato y decoración; pero aun así me ha parecido sería un bien si, después de atender a la fábrica de tantos templos y edificios eclesiásticos, me imponía un nuevo sacrificio para dar comienzo a una colección de obras de arte retrospectivo que mis sucesores podrán acrecentar, y poner en lugar más noble y distinguido». *Del Ilmo. y Rmo. Sr. Obispo* (1908). BSAL, 12 (any XXIV, núm. 335-336), 42-44. <https://tinyurl.com/44fn-ja5t> [data de consulta: 28 de setembre de 2021].

⁵⁶ La Seu de Mallorca va disposar d'un primer projecte de museu arqueològic capitular. Dues denominacions semblants expliquen el seu cronograma que va començar, com a desideratium l'any 1894, i es va oficialitzar l'any 1905 amb l'aprovació capitular d'un reglament propi i el nomenament d'Antoni M. Alcover com a conservador. Les restauracions de Pey-

Tal com anteriorment s'ha indicat, el context patrimonial de Mallorca relacionat amb la desfeta desamortitzadora del patrimoni religiós i la pèrdua gradual del patrimoni fortificat de Palma foren decisius en la formació del primer museu vinculat amb l'Església: el Museu Arqueològic Lul·lià. Amb tot, i en el cas del museu diocesà, cal considerar també altres factors d'interès lligats directament al bisbat de Campins, com les reformes i noves construccions d'esglésies⁵⁷, el foment de la formació eclesiàstica a través de la renovació del seminari conciliar, l'associacionisme laic i l'acció catòlica, entre altres⁵⁸.

No obstant això, seria incompreensible una interpretació elaborada exclusivament des d'una percepció local, ja que l'Església de Mallorca era institucionalment el reflex de l'Església catòlica i de les directrius vaticanes. La carta encíclica del Papa Lleó XIII *Libertas Praestantissimum* sobre la llibertat i el liberalisme, datada el 20 de juny de 1888⁵⁹, es

ronnet i Gaudí successivament havien proporcionat un important fons per a la seva museïtzació, més enllà del tresor i les col·leccions catedralícies. Les actes capitulars recullen les decisions al respecte. Podeu consultar les seves transcripcions a: Gambús Saiz, M. (2015). *La Catedral de Mallorca* [...], pàg. 210, 273 i 275-279. Igualment, el Museu Capitular ha estat objecte d'estudis recents, monogràfic i en context. Vegeu: Forteza Oliver, M. (2015). «La formación del Museo Capitular y la nueva conciencia del patrimonio». A M. Gambús Saiz (Coord.). *La Catedral de Mallorca és el document. La reforma de Gaudí cent anys després. Lectures de la reforma (Volum II)* (pàg. 215-246). Publicacions Catedral de Mallorca (= Col·lecció Seu de Mallorca, 10-II); Escalas Sucari, S. (2017). «El nacimiento de la conciencia patrimonial religiosa y los museos de la Diócesis de Mallorca en la primera mitad del siglo XX». *BSAL*, 73, 173-189. <https://tinyurl.com/4m596b2n> [data de consulta: 28 de setembre de 2021].

⁵⁷ Entre els anys 1862 i 1931, la Junta Diocesana de Reparació de Temples va ser l'encarregada de gestionar els expedients parroquials i conventuals de Palma i la part forana de Mallorca, les reparacions dels quals depenien econòmicament de la Direcció General del Tresor (Ministeri de Gràcia i Justícia). El fons documental, conservat a l'Arxiu Diocesà de Mallorca, constitueix un instrument de gran interès, gairebé inèdit, per estudiar l'activitat restauradora en el període que analitzem. Vegeu: Rosselló Lliteras, J. (2000). «La Junta de Reparación de Templos de la Diócesis de Mallorca». *Memoria Ecclesiae, XVII*, 321-344.

⁵⁸ El context diocesà al voltant de la intervenció de Gaudí a la Seu ha estat objecte d'un estudi monogràfic col·lectiu l'any 2015, i ha permès obtenir mirades especialitzades diverses. Vegeu les referències bibliogràfiques al final del present estudi, integrades totes en el llibre: Gambús Saiz, M. i Fullana Puigserver, P. (Coords.) (2015). *Campins i Gaudí. La reforma de la Seu de Mallorca i la seva implementació en el monument (1903-1947)*. Publicacions Catedral de Mallorca (= Col·lecció Seu de Mallorca, 13). En particular, ens referim a les aportacions dels següents autors: Figuerola Garreta, Fullana Puigserver, Ramis Darder, Mas Tous, Cassanyes Roig, Fiol Tornila i Villalonga Vidal.

⁵⁹ La Santa Sede. León XIII. Encíclicas. *Libertas, praestantissimum* (20 de junio de 1888). <https://tinyurl.com/52xsmzr9> [data de consulta: 28 de setembre de 2021].

configura com una font directa relacionada amb la iniciativa de convocar, l'any 1889, el primer Congrés Catòlic Nacional a Madrid. Ciriaco Sancha i Hervás, bisbe de Madrid-Alcalá, va impulsar a Espanya, el mes de març de 1888, la institució del Congrés Catòlic Nacional amb el vistiplau pontifici. El Congrés Catòlic Nacional Espanyol va arribar a reunir-se en sis ocasions: Madrid 1889, Zaragoza 1890, Sevilla 1892, Tarragona 1894, Burgos 1899 i Santiago 1902. De totes s'han conservat les respectives cròniques impreses, indispensable reservori documental per a l'estudi de l'eclesiologia a Espanya en el període que analitzem. I encara podem esmentar la vinculació dels congressos catòlics nacionals amb les Normes d'Acció Catòlica i Social a Espanya, emeses l'any 1910 pel cardenal arquebisbe de Toledo, preludi de la futura organització Acció Catòlica, a partir de 1922.

Amb motiu del recent centenari de la mort del bisbe Campins (2015), es va generar a Mallorca una abundant producció historiogràfica sobre el prelat, el seu entorn eclesiàstic i l'obra de Gaudí a la Seu. Es tracta d'una línia de recerca sostinguda, i sovint focalitzada, cap a la documentació i interpretació des d'una perspectiva insular⁶⁰. En aquest sentit, i a partir de l'observatori del patrimoni cultural religiós de Mallorca en la prelatura de Campins, volem parlar esment entre el pensament de Lleó XIII i la iniciativa de la convocatòria del primer Congrés Catòlic Nacional.

El context històric del llarg pontificat de Lleó XIII, entre 1878 i 1903, explica els reptes internacionals que l'Església catòlica va afrontar, i de la qual és testimoni la seva nombrosa producció escrita⁶¹. La difícil relació existent entre l'Església romana i els estats liberals la va substanciar el pontífex, sobretot, des del seu pensament social, que va desenvolupar a través de l'encíclica *Rerum Novarum*, escrita el 1891, per bé que en altres textos anteriors havia anat preludiant el seu contingut,

⁶⁰ Les publicacions de la Col·lecció Seu de Mallorca varen recollir els estudis corresponents a les Jornades d'Estudis Històrics de la Seu de Mallorca, que es celebraren entre 2011 i 2014. A més, altres monografies també varen publicar-se en el marc de la revisió historiogràfica de la prelatura del bisbe Campins. Vegeu la relació bibliogràfica final que acompanya el present article relacionat amb la Col·lecció Seu de Mallorca, números: 3, 5, 7, 9, 10, 12 i 13.

⁶¹ La web vaticana recull tots els escrits de Lleó XIII. Vegeu: La Santa Sede. *León XIII*. <https://tinyurl.com/f2z8kpnz> [data de consulta: 28 de setembre de 2021].

com fou el cas de l'encíclica *Libertas Praestantissimum*. És aquest darrer document el que ara interessa, del qual destaquem l'apartat III, dedicat a les conquestes del liberalisme i on es tractava la llibertat d'ensenyament. Lleó XIII defensava el magisteri eclesiàstic com a garantia de la llibertat humana en el desenvolupament de les ciències i en el progrés de la civilització, al temps que reivindicava la conservació dels monuments i el foment de les arts:

No hay, pues, motivo para que la libertad legítima se indigne o la verdadera ciencia lleve a mal las justas y debidas leyes que la Iglesia y la razón exigen igualmente para regular las ciencias humanas. Más aún: la Iglesia, como lo demuestra la experiencia a cada paso, al obrar así con la finalidad primordial de defender la fe cristiana, procura también el fomento y el adelanto de todas las ciencias humanas. Buenos son en sí mismos y loables y deseables la belleza y la elegancia del estilo. Y todo conocimiento científico que provenga de un recto juicio y esté de acuerdo con el orden objetivo de las cosas, presta un gran servicio al esclarecimiento de las verdades reveladas. De hecho, el mundo es deudor a la Iglesia de estos insignes beneficios: la conservación cuidadosa de los monumentos de la sabiduría antigua; la fundación por todas partes de universidades científicas; el estímulo constante de la actividad de los ingenios, fomentando con todo empeño las mismas artes que embellecen la variada cultura de nuestro siglo⁶².

S'ha dit que l'encíclica *Libertas* va animar la creació del primer Congrés Catòlic Nacional Espanyol⁶³. El fragment que damunt hem reproduït explica el sentit de diverses contribucions, en forma de discursos, memòries i treballs, que es varen presentar a algunes de les seccions. És el cas de la memòria elaborada per Liborio Acosta de la Torre, canonge de la Catedral de Madrid-Alcalá, el text del qual tractava de donar resposta a la tesi que havia formulat la secció cinquena del Congrés en el seu punt sisè:

⁶² La Santa Sede. León XIII. Encíclicas. *Libertas, praestantissimum* (20 de junio de 1888), III, 20. <https://tinyurl.com/52xsmzr9> [data de consulta: 28 de setembre de 2021].

⁶³ DDAA. (1889). *Crónica del primer Congreso católico nacional español. Discursos pronunciados en las sesiones públicas de dicha asamblea celebradas en la Iglesia de San Jerónimo de Madrid. Abril y mayo de 1889. Tomo primero*. Tipografía de los Huérfanos. <https://tinyurl.com/2494ce55>; DDAA. (1889). *Crónica del primer Congreso católico nacional español. Discursos, reseñas de memorias y trabajos presentados para las sesiones públicas y sesiones privadas, é historia de dicha Asamblea, celebrada en la Iglesia de San Jerónimo de Madrid. Abril y mayo de 1889. Tomo segundo*. Tipografía de los Huérfanos. <https://tinyurl.com/2kse5e3b> [data de consulta: 16 d'agost de 2021].

¿Qué estilo arquitectónico es más conveniente en los edificios religiosos? - Conveniencia de crear en la capital de cada Diócesis, bajo la dirección del respectivo Ordinario, un Museo de arte cristiano y una Junta pericial de carácter consultivo, que informe acerca de la construcción y reparación de edificios religiosos, y también sobre restauración, valor y enajenación de pinturas, alhajas y ornamentos de arte antiguo.

Acosta va articular un discurs reivindicatiu a favor d'un art específicament cristià, al temps que reclamava la necessitat que cada diòcesi disposés d'un museu dedicat a l'art cristià i que s'apliquessin els instruments adequats per tractar la conservació del patrimoni religiós. L'interès que va suscitar el document va recomanar la seva immediata publicació, i així, el mateix any 1889, era a l'abast del públic amb el títol *Memoria sobre el estilo más conveniente para los edificios religiosos, sobre museos diocesanos y sobre juntas periciales consultivas: respecto a arquitectura, antigüedades y bellas artes sagradas*⁶⁴.

A l'Espanya de la dècada de 1880, la legislació civil ja s'havia posicionat respecte d'una política cultural estatal, reguladora de matèries de caràcter patrimonial, vinculades a la desamortització, les alienacions eclesiàstiques, el control de les excavacions i la creació d'inventaris i catàlegs monumentals. Per contra, l'Església no havia formulat una posició definida en relació amb la valoració patrimonial dels béns eclesiàstics, i es mantenia en l'àmbit del dret canònic i en la reclamació del seu dret d'adquisició. Els pontificats de Pius IX i Lleó XIII havien possibilitat a Espanya el desenvolupament d'una sensibilitat favorable al patrimoni de l'Església, que finalment es va configurar en mode normatiu amb les circulars de la nunciatura apostòlica d'abril de 1911 i juny de 1914. En aquestes es donaven instruccions per a la protecció dels béns eclesiàstics, i en prohibien la venda i commutació. Així que, l'aportació d'Acosta de la Torre a l'any 1889 ha de considerar-se com a inèdita des del punt de vista de la reflexió del valor patrimonial de l'art cristià i dels seus instruments de gestió. De fet, aquest document ha estat reconegut per alguns estudiosos com un referent instrumental per valorar la creació

⁶⁴ Es pot consultar el document íntegrament en línia a la Biblioteca Digital d'Història de l'Art Hispànic (UAB): Acosta de la Torre, L. (1889). *Memoria sobre el estilo más conveniente para los edificios religiosos, sobre museos diocesanos y sobre juntas periciales consultivas: respecto a arquitectura, antigüedades y bellas artes sagradas*. Tipografía de los Huérfanos. <https://tinyurl.com/2f3yyetc> [data de consulta: 29 de setembre de 2021].

dels primers museus eclesiàstics a diverses diòcesis d'Espanya⁶⁵.

Foren les esglésies diocesanes catalanes de Vic, Lleida i Solsona les primeres a impulsar la creació de museus eclesiàstics. El cas del Museu Diocesà de Vic és el referent imprescindible, ja que va ser inaugurat l'any 1891, per bé que dos anys abans, el mateix Acosta de la Torre, en la seva memòria de l'any 1889, donava notícies del museu vigatà en formació i de la iniciativa del bisbe Josep Morgades, al qual considerava un exemple a seguir entre els eclesiàstics. Morgades va ser present al primer Congrés, i participà en aquesta secció cinquena.

A partir de la informació subministrada per la crònica del primer Congrés, podem recordar que la diòcesi de Mallorca, en qualitat de sufragània dependent de l'arquebisbat de València, figura entre les adherides al Congrés, en la persona del seu bisbe Jacint Maria Cervera. El prelat va delegar en Antonio Sánchez Barrios, ecònom de l'església de Santa Creu de Madrid, com a representant seu durant la celebració del congrés. Igualment, el bisbe va designar dos portaveus mallorquins per tramitar les gestions amb la Junta Central del Congrés: Francisco de Paula Massanet i Enrique Reig; aquest darrer, secretari de cambra de la diòcesi.

Mallorca va estar ben present en aquest esdeveniment; així, a la llista de socis inscrits es recull la relació dels membres procedents de l'illa: 48 titulars i 120 honoraris. Entre els primers figuren, principalment, clergues o laics relacionats amb l'àmbit de l'ensenyament, l'acadèmia, les biblioteques i els arxius: Antoni Maria Alcover, Miquel Maura, Bartomeu Ferrà i Perelló, Josep Maria Quadrado, Josep Miralles i Sbert, i Gabriel Llabrés Quintana són alguns dels noms relacionats. Entre els segons, a més de les dignitats capitulars i canonges, també figuren nombrosos clergues amb responsabilitats dins l'organització de la diòcesi, com els rectors i vicaris de les parròquies; igualment com

⁶⁵ Nuria Serrano, l'any 1997, en un estudi sobre la creació dels museus eclesiàstics de Galícia, i més tard, Ana B. Requejo, a la seva tesi doctoral, l'any 2005, sobre els museus eclesiàstics a Galícia, ja varen subratllar l'aportació teòrica d'Acosta de la Torre en els projectes fundacionals dels museus eclesiàstics gallecs. A Mallorca, ha estat Sebastià Escalas el primer investigador que ha donat visibilitat a Acosta de la Torre en el marc d'un estudi sobre la creació de la consciència patrimonial religiosa. Vegeu la referència dels tres estudis citats a la relació bibliogràfica final.

a membres honoraris és nombrosa la representació de famílies de la noblesa mallorquina, així com polítics, militars i representants de les professions liberals: metges, advocats i notaris.

És en qualitat de membre honorari que localitzem Pere Joan Campins, rector de la parròquia de Porreres. Campins va tenir una participació activa mitjançant una memòria escrita, presentada a la secció segona, punt primer, l'objectiu del qual era:

1.º Dar una definición exacta de la ciencia en general; hacer una relación fundada de los conocimientos humanos que no tienen carácter científico, y demostrar que no es ciencia verdadera la que se forma exclusivamente del conocimiento de fenómenos meramente sensibles⁶⁶.

En la seva absència, va llegir el treball el secretari tercer de la secció. La tesi desenvolupada per Campins se centrava en la caracterització del coneixement científic, mitjançant l'argumentació de quatre condicions distintives: veritat, certesa, evidència i unitat. Va concloure amb la reflexió sobre la unitat, aspiració científica finalista la qual no existeix sinó en l'enteniment simplicíssim de Déu. Tres ponents participaren en aquest punt i, ateses les coincidències conceptuals, s'aprovaren les tesis defensades sense publicació a les actes.

D'acord, doncs, amb les darreres dades exposades, podem convenir que Mallorca va estar ben present en el primer Congrés Catòlic que esdevindria històric arreu d'Espanya, en el repte de gestionar la nova eclesiologia que es defensava a Roma⁶⁷. Curiosament, i en relació amb altres possibles aportacions des de Mallorca, només ens consta la memòria elaborada per Campins; un fet però, que il·lustra el tarannà actiu i compromès del llavors rector de Porreres.

Quan l'any 1898 Campins va ser nomenat bisbe de Mallorca, ja s'havien celebrat a Espanya els quatre primers congressos nacionals.

⁶⁶ DDAA. (1889). *Crónica del primer Congreso [...] Tomo segundo [...]*, pàg. 432.

⁶⁷ La construcció del Moviment Catòlic a Espanya en el context europeu, com a resposta política en relació amb la modernització i secularització de la societat, ha estat objecte d'estudi per Gutiérrez Lloret, R. A. (2008). «¡A las urnas, en defensa de la fe! La movilización política católica en la España de comienzos del siglo XX». *Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea*, 7, 239-262. <https://tinyurl.com/23hjjtx4> [data de consulta: 30 de setembre de 2021].

Durant la seva prelatura, es convocarien dues reunions més. A totes es varen desenvolupar les tesis del pontificat de Lleó XIII, de manera que la celebració dels sis congressos, tot i que amb resultats desiguals, tingueren com a finalitat la regeneració moral de la societat espanyola mitjançant una complicada acció coordinada de l'Església catòlica. El pontificat de Campins ha de llegir-se també com un reflex d'aquestes directrius, a les quals s'han d'afegir les capacitats personals d'un bisbe que va convertir-se en el principal representant del procés d'adaptació de l'Església mallorquina a l'estat liberal espanyol, des d'una perspectiva conservadora i regionalista. Serveixi la comparativa, enmig de les diferències, entre allò que van representar els bisbes Josep Morgades i Josep Torras i Bages per la diòcesi catalana⁶⁸, respecte d'allò que, aproximadament en els mateixos anys, fou Campins per a la diòcesi de Mallorca.

En aquests contextos, internacional, nacional i local, es poden rel·legir els fets culturals que hem anat exposant, associats a les experiències commemoratives de les figures de Ramon Llull i el rei Jaume I, o a les reformes litúrgiques i devocionals de la Catedral de Mallorca i del santuari de Lluc. El cas del Museu Arqueològic Diocesà fou el d'un museu, hereu d'altres experiències, fornit en els principis teòrics de la museologia vuitcentista establerta fins aleshores en els museus arqueològics i etnogràfics espanyols. El Museu Arqueològic Diocesà va ser pensat per Campins com un espai d'instrucció i progrés amb una funció bàsicament educativa i de divulgació cultural, partint de les col·leccions instal·lades, de manera bigarrada, per tot l'espai del museu, però també amb la complicitat intel·lectual i conservacionista de la Societat

⁶⁸ El caràcter pioner del Museu Episcopal de Vic disposa d'uns peculiars antecedents des de l'experiència il·lustrada del petit museu annex a la biblioteca episcopal, a finals del segle XVIII. Per a la història del museu vigatà, vegeu: Ordeig i Mata, R. (1991). «Museus, col·leccions i exposicions en el Vic del segle XIX». *Ausa*, 14 (127), 325-356. <https://tinyurl.com/8m96kzfn> [data de consulta: 30 de setembre de 2021]; Trullén i Thomàs, J. M. (2004). «Museu Episcopal de Vic». *Ausa*, 21 (153), 269-282. <https://tinyurl.com/pfddzn9f> [data de consulta: 30 de setembre de 2021]. La formulació del regionalisme català entorn de l'argumentari cristià, i en la línia del pensament de Lleó XIII, va ser proposada pel bisbe Josep Torras i Bages a l'obra *La Tradició Catalana*, publicada l'any 1892 i reeditada el 1906: Torras i Bages, J. (1913). *La Tradició Catalana*. Editorial Ibèrica. <https://tinyurl.com/32nuc9pz> [data de consulta: 23 d'agost de 2021]. Una recent aportació a la figura de Torras i Bages la podeu consultar a: Saranyana, J.-I. (2020). «Un "historicista" que estimava la llibertat. Torras i Bages repensa l'univers catalanesc». *Ausa*, 29 (185), 485-500. <https://tinyurl.com/95hybxsc> [data de consulta: 23 d'agost de 2021].

Arqueològica Lul·liana, part integrant del flamant Museu Arqueològic Diocesà. La sobtada mort del bisbe va estroncar el projecte museològic, en fase avançada d'equipament i instal·lació⁶⁹.

En el pensament de Campins, el Museu Arqueològic Diocesà no havia de ser només un museu eclesiàstic, també s'integrava en una estratègia regeneracionista a fi de reforçar el lloc de l'Església en el paisatge sociocultural de Mallorca. La gestació del Museu Arqueològic Diocesà, a partir del Museu Arqueològic Lul·lià, és comprensible des de l'acompanyament constant de la Societat Arqueològica Lul·liana, qui no només li va proporcionar part important de les seves col·leccions, sinó que el va fornir amb la seva capacitat organitzativa, de gestió i projecció social. Bartomeu Ferrà, fins 1904 i Guillem Reynés, entre 1912 i 1918, com a responsables de la conservació de les col·leccions de la SAL,⁷⁰ foren imprescindibles per definir el cronograma fundacional

⁶⁹ El primer de juny de 1915, el vicari capitular Antoni M. Alcover va donar a conèixer, als membres del capítol, el projecte de reglament per al Museu Diocesà, trobat entre els papers del bisbe difunt Pere Joan Campins. El dictamen sobre el Reglament i el text estan reproduïts a: Gambús Saiz, M. (2015). *La Catedral de Mallorca* [...], pàg. 320-322. El mateix Alcover va ser l'autor d'un opuscle dedicat monogràficament al naixent Museu Arqueològic Diocesà. Vegeu: Alcover Sureda, A. M. (1916). *Museo Arqueológico Diocesano de Mallorca*. Tipo-Litografia de Amengual y Muntaner.

⁷⁰ A les pàgines del BSAL es recull informació detallada del funcionament del Museu Arqueològic Lul·lià durant els anys previs a la incorporació de les seves col·leccions en el nou Museu Arqueològic Diocesà. A la sessió del 28 de gener de 1912, el nou director del Museu Arqueològic Lul·lià, Guillem Reynés, va llegir una memòria del museu que registra la seva història i moment present:

«Fa una trentena d'anys que un aplech escullit d'amadors de la terra, ple de joventut y d'entusiasme, se desteixinava per organitzar una notable exposició amb la que es devia inaugurar el Museu Arqueològic Lul·lià.—Les galeries y corredors d'aquesta casa s'ompliren, com per encantament, d'obres interessantíssimes d'art antich: les esllenguïdes figures dels retaules gòtics y les de musculatura valenta del Renaixement, se miraven satisfets y com empagahides d'haver sortides de les mansions aristocràtiques o dels magatzems y porxos polsosos, ahont no si coneix més que la quietut de la mort o les sotregades de la revolta.—Les delicades pessets d'orfebreria y els macisos capitells de pedra, pareixian mes hermosos al trobarse contemplats sortint d'un despreci tal volta centenari; y els organitzadors del certamen s'el miraven orgullosos y satisfets, no per lo que alló era en sí sino per lo molt que es poria esperar d'aquella obra tan ben comensada. Així va naixer el Museu Arqueològic Lul·lià.—Després, els objectes cedits per la inauguració del Museu s'en tornaren a ca-seva, però els fundadors de la nova entitat no romangueren peresosos: vigilaren y, amb una fe moltes de begades heroyca, procuraren omplir els buyts que deixaven les obres que sols eren vengudes de visita. No se procurà destrossar cap monument ni desposseir ningú de les obres de l'avior; però se procurà amb constància que tots els restes interessants de les obres

del Museu Arqueològic Diocesà⁷¹.

que fatalment havien de socómbir, vengessen a ésser pietosament guardades a n'aquesta casa.

Fa algún temps que la vostra benvolensa me va proposar a l'Autoritat Eclesiàstica per Director d'aquest col·lecció arqueològica y que el Il·lm. Sr. Bisbe va refrendar el nomenament. Vos ho he de dir amb franquesa: jo desconeixia el nostre tresor. Sabia que mentres fou Director efectiu del Museu el benemèrit patrici D. Bartomeu Ferrà, el vertader mantenedor del Museu, no va mancar cap any de parlar-vos-ne tal dia com avui. Jo hu sabia i y me feia una peresa aficar-me dins aquell magatzem a llevar pols y remoure objectes que jo no sabia que'ran! Però va arribar el dia en que vaig trobar que no era aquesta la manera de correspondre dignament a la vostra confiança y me vaig entregar en el Museu. Som vostro y aquí som. Primerament per dir-vos qualche cosa cada any del mateix, donant compte de les entrades y sortides d'objectes quant n'hi haja; després per fer un catalech tal com m'ho permetin les meves forces y les que fas comptes demanar-vos, menlleuades; finalment per procurar mantenir com cal el nom del Museu y pel seu millorament.

Per orientar-me, m'és estat necessari repassar la col·lecció del nostre *BOLLETÍ*. Y vos ho dich de veres, l'he repassat amb emoció, fulla per fulla. [...]

He comensat el meu treball amb entusiasme. Per tal dia com avui pensava poder-vos donar un inventari complet dels objectes del Museu, inventari que necessàriament ha de precedir al catalech; pero la tasca es llarga y sols he pogut enllestir el que correspón als objectes de pedra. Estesos per allà baix, invadint part del claustre y acaramullats dins el magatzem y dins el pas que va a'n el jardí, les haureu vist a'n aquelles pedres amb el seu numeret corresponent a la classificació provisional, que mos dona sols la fe de vida de tals objectes. D'aquesta manera les tenim registrades y si's presenta l'ocasió de traslladar-les, sabrem al manco lo que tenim. Feia tant de temps que no parlavem de Museu, que molts ja'l donaven per mort y qualcún que no ho sabia si'n teniam de Museu. Ja veis si'n tenim. Parlant tant sols dels objectes de pedra, tenim una partida de coses que cada una per sí totes soles bastarian per justificar l'anomenada que tenim a fora casa. Les urnes cineraries trobades dins els nostres monuments proto-històrichs, les inscripcions sepulcrales del cementeri árabe de l'Almudayna del Temple; la col·lecció de capitells de Mallorca, són coses tan interessants dins el mon qui's preocupa dels estudis històrichs, que comprovan lo que vos deia. Altres coses hy ha que no poren ésser admirades p'els arqueolechs de tot el mon pero que per noltros són recorts pietosos, tristes desferres de monuments desapareguts, testimoni de l'importancia que tengueren institucions antigues que ja no son; los escuts de pedra que decoraven els casals dels gremis, els restes de pedra que certifcan hy va haver dins ciutat uns edificis qui s'anomenavan La Soledat, St. Domingo, La Misericordia, la Consolació, els Angels y altres coses que si be no tenen una importancia artística de primera força, en canvi mos parlan de recorts de coses qui hem estimades.

Tot aquell afany dels fundadors de la nostra Societat y del nostre Museu per millorarlo y enaltrarlo, no pot quedar estroncat. És precís que tots mos esforcem per aportar al Museu tot quan poguem, amb noble desinterés com ho feian els fundadors, molts dels quals mos acompanyan. [...]». Reynés, G. (1912). «Parlament del director del Museu». *BSAL*, 14 (any XXVIII, núm. 384), 39-41. <https://tinyurl.com/53wmzck4> [data de consulta: 1 d'octubre de 2021].

⁷¹ *Museo Arqueológico Diocesano de Mallorca* (1916). *BSAL*, 16 (any XXXII, núm. 431), 27-33. <https://tinyurl.com/4rbw5cf8> [data de consulta: 1 d'octubre de 2021]. Vegeu la informació incorporada al *Bolletí*, en relació amb els documents, dades de la formació, organització, funcionament i inauguració del Museu Arqueològic Diocesà.

La desaparició de Pere Joan Campins va suposar la transferència d'una bona part del seu llegat, marcat per un fort component de lideratge. Mn. Antoni Maria Alcover fou l'hereu natural dels projectes culturals, per raons de la biografia compartida durant la prelatura i la posterior assumpció del càrrec de vicari capitular seu vacant, a partir del traspàs del bisbe⁷². La manca d'una càtedra d'Arqueologia Sagrada al Seminari Conciliar de Sant Pere segurament va devaluar la idea necessària de la conservació professional en un museu de l'església⁷³; al temps que els registres intel·lectuals i els interessos culturals d'Alcover disposaven de vida pròpia, com tractarem més endavant.

Entre 1916 i 1931, el Museu Arqueològic Diocesà va viure l'etapa de major projecció cultural⁷⁴ dins les instal·lacions de nova planta que el bisbe Campins havia ordenat construir a l'arquitecte Guillem Reynés, ocupant una superfície lliure del Palau Episcopal⁷⁵. L'any 1927 es consumaren les desavinences entre la SAL i la cúria, tot encetant la ruptura entre ambdues institucions. La culminació del procés seria definitiva l'any 1933 amb la resolució dels inventaris diferenciats i la retirada de les col·leccions de la SAL que s'exhibien al Museu Arqueològic Diocesà⁷⁶. L'inici de la Guerra Civil, l'any 1936, va posar punt final a una

⁷² Vegeu l'activitat desplegada pel vicari Alcover, entre els anys 1915 i 1916, quan va gestionar el càrrec seu vacant: Fullana Puigserver, P. i Dols Salas, N. (2013). *Antoni Maria Alcover i la Seu de Mallorca* (pàg. 89-101). Publicacions de la Catedral de Mallorca (= Col·lecció Seu de Mallorca, 5).

⁷³ A les actes del primer Congrés Catòlic Nacional, es relacionen les conclusions de la secció cinquena que va tractar sobre la necessitat de crear museus eclesiàstics a totes les diòcesis. És en aquest context que es recomanava la creació de càtedres d'Arqueologia Sagrada com a formació necessària en els seminaris conciliaris: DDAA. (1889). *Crónica del primer Congreso [...] Tomo segundo [...]*, pàg. 548.

⁷⁴ Entre els anys 1917 i 1931, a les sales del Museu, es realitzaren 207 conferències amb la participació de 79 conferenciant. Les pàgines del BSAL i de diferents diaris locals donaren notícia continuada sobre les mateixes, fent-se ressò de la bona acceptació per part del públic.

⁷⁵ Elvira González va dur a terme la catalogació de l'arxiu documental de Guillem Reynés Font. S'hi recull, entre els anys 1907-1912 (GRF. 056), tota la documentació conservada i relacionada amb la seva intervenció en la construcció del Museu Diocesà, actualment seu de l'Arxiu Diocesà. Vegeu: Seguí Aznar, M., González Gonzalo, E. i Reynés Corbella, G. (2008). *Guillem Reynés Font, una trajectòria interrompuda. Tom II* (pàg. 183-184.). Guillem Reynés Corbella Editor, pàg. 183-184.

⁷⁶ La ruptura entre la SAL i el Museu Arqueològic Diocesà ha estat estudiada i documentada amb la transcripció dels inventaris realitzats els anys 1931, 1932 i 1933, corresponents a ambdues institucions. Vegeu: Aguiló, R. M., Gaita, M. M. i Palou, J. M. (2012). *Mossèn*

etapa que, si bé havia permès la creació del primer Museu de l'Església de Mallorca, no va ser capaç de crear-ne una continuïtat⁷⁷.

Alfons XIII, la Capella Reial de la Trinitat i el *Diccionari* d'Alcover

A l'Arxiu General del Palau Real de Madrid (AGP), Secció Regnats, Fons Alfons XIII, es conserva un expedient integrat per 28 documents de correspondència entre Mn. Antoni Maria Alcover i la secretaria particular de rei Alfons XIII, datats entre el 31 de gener de 1920 i el 10 de març de 1930⁷⁸. Tres temes figuren en aquest dossier: el nomenament d'Alcover com a degà del capítol de la Catedral, el finançament del *Diccionari català-valencià-balear*, i també hi ha un document relatiu als dissenys dels mausoleus de Jaume II i Jaume III, obra de Faust Morell per a la capella de la Trinitat de la Catedral de Mallorca. En un altre fons de l'AGP Secció Personal es recull el nomenament d'Alcover com a capellà d'honor honorari del rei⁷⁹.

La lectura i transcripció d'aquests fons va ser realitzada l'any 2016 i, segons constava en els registres de l'AGP, es tractava aleshores d'una documentació inèdita sense consultes prèvies. La cronologia entre els anys 1920-1930 i la relació creuada de les informacions contingudes: nomenaments d'Alcover, dissenys dels mausoleus de la capella de la Trinitat i *Diccionari català-valencià-balear*, possibilita un context sincrònic d'esdeveniments amb capacitat d'interactuar, a fi d'obtenir respostes a hipòtesis treballades en el marc de la present recerca.

Alcover i la dissolució del Museu Arqueològic Diocesà: Tres inventaris. Museu de Mallorca-Govern de les Illes Balears. <https://tinyurl.com/yyrqol94> [data de consulta: 6 d'agost de 2021].

⁷⁷ L'any 1936, el Museu Arqueològic Diocesà es va tancar, i no va ser fins l'any 1952 quan es reobriria, amb una nova museologia i amb la denominació de Museu Diocesà. Vegeu: Miquel, B. i Pérez, L. (1953). *El Museo Diocesano de Mallorca. Breve guía ilustrada*. Impremta Mossèn Alcover.

⁷⁸ Madrid: Archivo General de Palacio (AGP). Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca.

⁷⁹ Madrid: AGP. Sección Personal. Carpeta 2700. Expediente 7.

L'any 1920, Alcover ja no ocupava el càrrec de vicari general de la diòcesi (1898-1916), però mantenia la dignitat de magistral com a canonge de la Seu (des de 1905), per bé que no s'ocupava de les tasques de fabricar que fins al 1916 havia mantingut. De fet, un despreniment de retina esdevingut el juliol de 1920 explica, en part, una certa inflexió en el seu recorregut biogràfic amb responsabilitats a la cúria⁸⁰. Igualment, l'any 1920, Alfons XIII es mantenia al capdavant de la monarquia constitucional com a forma d'estat, encara que en un context de gran tensió política que arribaria al seu nivell àlgid amb el desastre d'Annual (1921) i la posterior dictadura militar de Miguel Primo de Rivera (1923).

La correspondència conclou l'any 1930, un any abans de la proclamació de la II República i l'exili del rei, i dos anys abans de la mort d'Alcover. Veurem que els anys 1920-1930, que transiten a través de les cartes conservades, són dependents dels fets històrics que marcaven el regnat d'Alfons XIII i que impactaven també a l'Església de Mallorca.

Ens ocupem, en primer lloc, dels dos nomenaments a favor d'Alcover que es recullen a la documentació de l'AGP. El primer està datat el 31 de gener de 1920, i pertany a la procapellania major de S. M., i informa de la reial ordre per la qual el rei nomena Alcover com a capellà d'honor honorari. El segon nomenament afecta a sis documents i conclou amb el reial decret de 14 de juliol de 1921, pel qual es promou Alcover com a degà de la Catedral.

La categoria de capellà d'honor és personal i fa part de la procapellania major que era, en aquestes dates, una jurisdicció eclesiàstica palatina representada per la Reial Capella de Madrid. Aquesta es va actualitzar institucionalment, arran del concordat entre la Santa Seu i el Regne d'Espanya del 27 de juny de 1753. L'origen històric més remot de la reial capella data del segle VI i en el seu recorregut cronològic, diferencia les capelles reials dels regnes de Castella i d'Aragó, les quals s'unificaren en temps de Carles V⁸¹. En època medieval, al regne d'Aragó se li re-

⁸⁰ Fullana Puigserver, P. i Dols Salas, N. (2013). *Antoni Maria Alcover* [...], pàg. 115-118.

⁸¹ Les característiques jurisdiccionals i el procés històric han estat tractades per: Comella, B. (2006). «La jurisdicción eclesiástica de la Real Capilla de Madrid (1753-1931)». *Hispania Sacra*, 58 (117), 145-170. <https://tinyurl.com/3dperenk> [data de consulta: 1 d'octubre de 2021].

coneixien les capelles reials de: Alquézar (Osca), Aljafería (Saragossa), Santa Àgueda (Barcelona), Almudaina (Mallorca) i Perpinyà⁸². La jurisdicció palatina no adquiria límits territorials precisos, així en el cas de Mallorca la seva seu era la capella reial de Santa Ana al Palau de l'Almudaina. Cal apuntar, no obstant això, que la capella de la Santíssima Trinitat de la Seu de Mallorca també pertany al Reial Patronat, ja que el rei Jaume II, en el seu codicil de 6 de febrer de 1306, va instituir una capellania per atendre el culte de la capella que havia d'acollir les despulles de la família reial de Mallorca, sota l'advocació de la Trinitat. De fet, en tot temps, consten documentalment les competències del Reial Patronat en la gestió del sarcòfag reial dins la Catedral⁸³.

És interessant subratllar la fundació d'aquesta capellania reial a la Trinitat, per tractar-se d'un tema sense desenvolupament historiogràfic, fins al punt que avui encara es manté la denominació exclusiva de capella reial per al presbiteri de la Catedral i, per contra, la capella de la Trinitat no és objecte d'un reconeixement jurisdiccional diferenciat per raons històriques. És cert que entre els segles XIV i XX la sepultura de Jaume II va restar en el presbiteri davant l'altar major, una circumstància que explica l'apropiació nominativa de capella reial; però, a partir de 1947, les despulles conservades dels reis de la casa de Mallorca, Jaume II i Jaume III, foren definitivament ubicades a la capella de la Trinitat, en compliment de la voluntat testamentària de Jaume II, i impulsada la seva execució per la reforma litúrgica del bisbe Campins⁸⁴.

⁸² En relació amb les dades històriques principals sobre aquesta jurisdicció eclesiàstica palatina, vegeu: Quero, M. V. (1972). «Capilla Real». A DDAA., *Diccionario de Historia Eclesiástica de España, I* (pàg. 338-339). Madrid: CSIC.

⁸³ Marcel Durliat, donava notícia documentada del pagament de 15 lliures anuals al prevere Bernat Comte, com a encarregat del servei litúrgic de la capella de la Trinitat, encara sense acabar. El document transcrit per Durliat procedeix del Reial Patrimoni i és del 1311, any coincident amb el traspàs de Jaume II. Vegeu: Durliat, M. (1964). *L'art en el Regne de Mallorca*, pàg. 128, nota 25. Moll. Quant a la intervenció del Reial Patronat en diverses etapes històriques i l'estat de la qüestió, vegeu: Gambús Saiz, M. (2013). «Els prolegòmens del canvi artístic a la Seu de Mallorca a finals del segle XVIII. Francesco Sabatini i el mausoleu del rei Jaume II». A P. Fullana Puigserver i M. Gambús Saiz (Coords.). *El bisbe Nadal i la Catedral de Mallorca en el bicentenari de la Constitució de 1812* (pàg. 373-410). Publicacions Catedral de Mallorca (= Col·lecció Seu de Mallorca, 7), pàg. 375-385..

⁸⁴ Són d'interès els estudis que, des de punts de vista disciplinaris diferents, es varen presentar a les I Jornades d'Estudis Històrics de la Seu de Mallorca, dedicades a Jaume II i la Catedral de Mallorca en el bicentenari de la seva mort. Vegeu: Gambús Saiz, M. i Fullana Puigserver, P. (Coords.). (2012). *Jaume II i la Catedral de Mallorca*. Publicacions Catedral

Per a una millor comprensió, ens podem remetre a la documentació. Amb data 9 de juliol de 1904, Enrique Sureda, administrador del Reial Patrimoni Balear, va escriure al Marqués de Borja, intendent general de la Reial Casa i Patrimoni, per informar-li del projecte de reforma litúrgica de la Catedral que promovia el bisbe Campins. El motiu epistolar era que la intervenció programada afectava la sepultura del rei Jaume II, la seva nova ubicació a la capella de la Trinitat, i un possible trasllat a Mallorca de les despulles de Jaume III, conservades fins aleshores a la Seu de València. En aquesta carta, i a manera de verificació documental, es va adjuntar la transcripció íntegra de la clàusula del codicil de Jaume II, en versió llatina i castellana, on constava la voluntat fundacional de crear una capella reial amb una capellania vinculada al Reial Patronat. Aquesta capella dins la Catedral estaria dedicada a la Santíssima Trinitat i acolliria el panteó real:

También queremos y mandamos que, en dicha iglesia de Santa María de la sede de Mallorca, sea construida, en lugar decente, una capilla que ha de llevar el nombre de la Santa é Individua Trinidad, y que haya allí el espacio suficiente para sepulturas, en donde queremos sea enterrado nuestro cadáver si la muerte nos sorprende en el reino de Mallorca o en otra parte allende el mar, y puedan recibir allí sepultura los sucesores nuestros que allí quieran tenerla; y que en dicha capilla sea constituido un sacerdote que perpetuamente celebre allí los divinos oficios en sufragio de nuestra alma y de nuestros mayores, al cual sacerdote queremos le sea asignada y entregada todos los años para su manutención, la cantidad de quince libras anuales; y nuestro heredero universal, nombrado en dicho nuestro testamento, tenga siempre el derecho de patronato del mismo sacerdote o lugar sacerdotal. Y obligamos al mismo nuestro heredero universal a ejecutar y cumplir esto si nos, durante nuestra vida, no lo hubiéramos cumplido.»⁸⁵

Així les coses, el nomenament d'Alcover com a capellà d'honor el 1920 estava acreditat a Mallorca, no només per la competència jurisdiccional del Reial Patronat quant a la capella de Santa Ana de l'Almudaina, sinó també per la documentació conservada que afirmava l'existència d'una capella reial dins la catedral amb un capellà dependent del

de Mallorca (= Col·lecció Seu de Mallorca, 3).

⁸⁵ El present document va ser transcrit, i el seu context a l'any 1904, va ser comentat a Gambús Saiz, M. (2020). «Per a una necessària revisió historiogràfica de la Catedral de Mallorca». A M. Ballester Julià, *Evolució constructiva de la Catedral de Mallorca. Història, tècniques i materials en els llibres de fàbrica (1570-1630)* (pàg. 20-50). Edicions UIB - Catedral de Mallorca, pàg. 31-34, 48.

Reial Patronat. El càrrec de capellà d'honor va suposar a Alcover la seva integració en la jurisdicció palatina de la procapellania major, i li va facilitar la comunicació personal amb el rei Alfons XIII, a través de la seva secretaria particular, tal com palesa la correspondència que comentem.

El segon nomenament d'Alcover que figura en aquest fons és com a degà de la Seu de Mallorca l'any 1921. La promoció a aquest càrrec era competència real a instància del ministre de Gràcia i Justícia, mentre que la provisió definitiva depenia de la Santa Seu i, en darrera instància, de la signatura pontificia. Aparentment, el tema no havia de revestir especial dificultat; no obstant això, la documentació conservada és prou eloqüent dels moviments d'Alcover per ser designat envers als que proposaven al canonge Miquel Costa i Llobera, qui d'altra banda se'n deslliurava i animava Alcover en la seva aspiració.

Crida l'atenció que la primera notícia de la qual disposem, datada el 3 de maig de 1921, sigui la recomanació feta pel patriarca de les Índies i bisbe de Sion a la secretaria del rei⁸⁶. Anotem també que el valedor del canonge Alcover era Jaume Cardona i Tur, natural d'Eivissa, vicari general castrense, bisbe titular de Sion i patriarca de les Índies, des de l'11 de juliol de 1892, i que, per tant, representava el càrrec de procapellà major de la Reial Capella de Madrid. Cardona actuava com a delegat a Madrid del cardenal arquebisbe de Toledo per a l'exercici de la jurisdicció castrense i palatina, ja que era l'arquebisbe primat el qui posseïa institucionalment el títol i l'ofici de capellà major del rei i de patriarca de les Índies Occidentals. El nomenament episcopal de Cardona el 1892 el va possibilitar la nova organització del vicariat castrense i de la jurisdicció palatina, que fins llavors havia estat assignada a l'arquebisbe de Toledo⁸⁷. Cardona va gaudir de la màxima confiança d'Alfons XIII, i era una figura rellevant de la vida política i religiosa de l'època. Va ser acadèmic de la Reial Acadèmia de Ciències Morals i Polítiques, cavaller de la Legió d'Honor de França, Gran Cruz d'Isabel la Catòlica i de Carles III, i membre del Senat entre 1907 i 1922⁸⁸.

⁸⁶ Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (3 de maig de 1921).

⁸⁷ Comella, B. (2006). «La jurisdicción eclesiástica [...]», pàg. 160.

⁸⁸ Vegeu: Cárcel Ortí, V. «Jaime Cardona y Tur». A Real Academia de la Historia, *Diccionario Biográfico electrónico*. <https://tinyurl.com/trbmdtvb>; [data de consulta: 6 d'agost de

La posició del menorquí Cardona en la jurisdicció eclesiàstica castrense i palatina afavoreix l'explicació del primer nomenament d'Alcover com a capellà d'honor honorari. De tota manera, la recomanació de Cardona en aquest cas va ser contestada per una altra carta enviada pel duc de Vistahermosa sis dies després⁸⁹, en què es titllava Alcover d'home perillós:

Antonio Maria Alcover, Magistral de Mallorca, quiere ser nombrado Deán. Es hombre eminente por su laboriosidad y estudios filológicos pero por su carácter es veleidoso, intemperante y peligroso y puede ponerse frente al Rey por cualquier cosa. 8 de Mayo de 1921⁹⁰.

De nou, i amb una comunicació el 7 de juliol a la secretaria del monarca, va intervenir Cardona a favor de la candidatura d'Alcover com a degà, recordant la necessitat que el rei l'afavorís, i que la provisió era competència del pontífex⁹¹. Segurament en concomitància amb Cardona, Alcover lliurava l'endemà una carta manuscrita al secretari particular del rei Alfons XIII, en la qual li reiterava la necessitat que es resolgués definitivament la provisió del deganat de la Catedral al seu favor. Argumentava, com a darrera finalitat, l'obtenció de majors recursos econòmics per dur a terme l'Obra del Diccionari, sota el patronat del rei. El document conté una informació suplementària respecte a la postulació a degà de Mn. Costa i Llobera per part del Partit Conservador:

[...] El Partido Conservador Balear indicó para Deán a una persona Dignísima, D. Miguel Costa y Llobera, Canónigo Pontificio, mas éste al saberlo, me escribió que él no quería ser Deán en manera alguna y que me había recomendado a mi, y me excitó a aprovechar mis altas relaciones en la Corte para obtener tal Dignidad, que ~~A~~ consideraba en gran manera apropiada para mi, que llevo 16 años de Canónigo de oficio, he sido 17 años Vicario General y 19 meses Vicario Capítular Sede vacante, y 21 años de trabajar en la Obra

2021]. Senado de España. Conocer el Senado. Archivo. El Senado entre 1834 y 1923. Senadores. *Cardona y Tur, Jaime. Patriarca de las Indias*. <https://tinyurl.com/3jcvdr2u> [data de consulta: 6 d'agost de 2021].

⁸⁹ Cristóbal García Loygorri i Murrieta (1873-1959), II duc de Vistahermosa, i vescomte de la Vega, era gentilhome gran d'Espanya amb exercici i servitud del rei Alfons XIII. Pertanyia a una família de militars d'arrels navarreses-aragoneses i de tradició política liberal.

⁹⁰ Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (9 de maig de 1921).

⁹¹ Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (7 de juliol de 1921).

del Diccionario Catalán-Valenciano-Balear, consumiendo en ella mi salud, mi patrimonio y toda mi sustancia en aras de la Patria y de la Cultura mundial. Yo no soy ningún enemigo de los Conservadores Baleares, sino todo lo contrario. Baste decir que, al ser asesinado aquel inolvidable Excmo. Sr. Dato, el Partido Conservador Balear me designó para cantar la misa en los solemnísimos funerales que dicho Partido celebró. Alguien ha dicho que yo no debía ser nombrado Deán porque, siendo canónigo de oficio, no dejo resultas⁹².

Al mateix temps, Alcover relaciona, de manera indubitada, els efectes econòmics aparellats al càrrec de degà amb les necessitats derivades del finançament de l'Obra del Diccionari:

[...] Yo desde luego insisto en mi pretensión por considerarme con méritos más que suficientes para obtener tal Dignidad, que pido únicamente para contar con mayores recursos para llevar adelante mi Obra del Diccionario a la cual consagro, como le dije, todo mi talento, toda mi energía, todo mi entusiasmo y hasta todo mi patrimonio⁹³.

Encara, el 14 de juliol, el diputat a Corts per Terrassa Alfons Sala⁹⁴ insistia en el nomenament d'Alcover com a degà i destacava el seu mèrit com a autor del *Diccionari*⁹⁵. No obstant això, la designació quedava definitivament resolta el mateix dia 14 de juliol amb una comunicació del ministre de Gràcia i Justícia al secretari del rei, en la qual li era traslladat el reial decret que promovia Antoni M. Alcover com a degà de la Catedral de Mallorca⁹⁶.

A partir d'aquesta data, i fins al 10 de març de 1930, la corresponència que tractam amb la secretaria del rei es centrarà exclusivament en l'Obra del Diccionari i el seu finançament. De manera excepcional,

⁹² Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (8 de juliol de 1921). Vegeu: Annex Documental [2].

⁹³ Vegeu la transcripció completa a: Annex Documental [2].

⁹⁴ Diputat pel Partit Liberal dinàstic, que va destacar per la seva oposició al catalanisme nacionalista. Cfr. Morales Roca, F. J. «Alfonso Sala y Argemí». A Real Academia de la Historia, *Diccionario Biográfico electrónico*. <https://tinyurl.com/vnm32vc7> [data de consulta: 22 de novembre de 2021]

⁹⁵ Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (14 de juliol de 1921).

⁹⁶ Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (14 de juliol de 1921). Vegeu: Annex Documental [3].

localitzem en aquesta sèrie un document de l'any 1928 relacionat amb la intervenció d'Alcover en el projecte dels mausoleus reals i la reforma de la capella de la Trinitat, pendent des de 1904. Aparentment, aquest afer res tenia a veure amb el patrocini del diccionari que, des de 1920, assumien Alfons XIII i el Govern d'Espanya.

El primer document específicament dedicat al *Diccionari* està datat el 28 de febrer de 1922⁹⁷. Alcover hi fa un informe detallat de l'estat en què es trobava l'Obra del Diccionari, d'ençà la finalització d'una sèrie d'excursions filològiques fetes amb dos col·laboradors; un d'ells, el jove ciutadellenc de 18 anys Francesc de Borja Moll. Les dates entre el 26 de juny i el 22 de novembre de 1921, a més dels mesos de desembre de 1921 i el gener de 1922, són les que es refereixen al recorregut de l'equip de filòlegs per terres catalanes, valencianes, mallorquines i menorquines. És sorprenent que la intensa activitat lexicogràfica fora de Mallorca coincideixi amb el seu nomenament com a degà de la Catedral. Coneixem per les actes capitulars que el 17 d'agost havia pres possessió del càrrec⁹⁸, mentre que el 18 d'agost el capítol li donava el vistiplau per sol·licitar al Papa la dispensa de residència durant cinc o sis mesos a l'any amb motiu de «practicar investigacions lingüístiques»⁹⁹. La implicació eclesiològica en l'Obra del Diccionari és un aspecte a considerar, i encara més si tenim en compte no només la col·laboració de molts companys procedents del clergat, sinó també amb el fet ben simbòlic que la presentació pública de la Lletra de convit es fes des de la sala de bisbes del Palau Episcopal el 17 de novembre de 1901, amb Alcover com a vicari episcopal¹⁰⁰.

Retornant a l'informe d'Alcover lliurat a la secretaria del rei el 28 de febrer de 1922¹⁰¹, per bé que aporta nombrosa informació sobre qüestions metodològiques del treball lexicogràfic en curs, destaca

⁹⁷ Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (28 de febrer de 1922). Vegeu: Annex Documental [4].

⁹⁸ Arxiu Capitular de Mallorca (ACM), 01-10-ACA-079, f. 193 (17 d'agost de 1921).

⁹⁹ ACM, 01-10-ACA-079, f. 193 (18 d'agost de 1921).

¹⁰⁰ Amb la Lletra de Convit s'encetava l'Obra del Diccionari entesa com una gran empresa col·lectiva. Vegeu: Moll, F. B. (1962). *Un home de combat*. Editorial Moll, pàg. 61-62.

¹⁰¹ Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (28 de febrer de 1922). Vegeu: Annex Documental [4].

en particular per l'enfocament polític del *Diccionari* i la subvenció econòmica associada. De fet, l'argumentació tècnica d'Alcover rau en la justificació de les despeses econòmiques derivades dels procediments de treball i dels recursos humans necessaris, que en part estava avançant ell, i explicava alhora que ho feia de manera desinteressada. A partir d'aquest plantejament, Alcover concedia al *Diccionari* una intencionalitat política, per la qual el registre i l'estudi del patrimoni idiomàtic català integrat per les varietats dialectals de les comarques de Catalunya, València i les Balears, reforçava la unitat de la llengua catalana des de l'enriquiment de la seva varietat lèxica. Tanmateix, Alcover transferia aquest plantejament al paper de la monarquia d'Alfons XIII com a promotora política d'un instrument cultural, el *Diccionari*, que afavoria la idea unitària d'Espanya, a través de l'estudi i divulgació de la seva diversitat lingüística.

Fer conèixer al monarca les dificultats econòmiques de l'empresa filològica en curs, juntament amb les pressions polítiques que havia de suportar des que el *Diccionari* rebia una subvenció governamental amb el patronatge del rei, sembla que era la finalitat principal de l'escrit. Alcover no estalvia el detall de les informacions, ni els qualificatius gruixats i extrems per dibuixar el panorama agressiu del catalanisme i valencianisme radical contra el *Diccionari*. Es mostra Alcover com a defensor polític dels ideals de la unitat de la nació espanyola, des de la diversitat dialectal de la llengua catalana. Es proclama obertament monàrquic i lleial alfonsí. I sobretot, argumenta amb nombroses referències el component cultural estratègic del seu diccionari per lluitar políticament contra les posicions de l'independentisme català capitalitzat per Puig i Cadafalch i la Lliga Regionalista:

Y no sólo he tenido de defenderme de esos enemigos solapados, domésticos, sino de mis enemigos descubiertos, esparcidos por Mallorca, Cataluña y Valencia, capitaneados los de Cataluña y Mallorca por La Lliga Regionalista y los de Valencia por ciertos valencianistas, a quienes ha sentado muy mal como a los catalanistas devotos de Puig y Cadafalch que Su Majestad y su Gobierno patrocinen mi Obra y no les patrocinen la de ellos. En Cataluña han hecho correr la voz de que son los enemigos de Cataluña que me dan la subvención por haberme vendido yo a tales enemigos (Su Majestad y su Real Gobierno), reservando a Su Majestad el poco airoso papel de mercader de carne humana y de Anás y Caifás y a mi el de Judas. Ese requiebro me endilgó un incauto y atolondrado seminarista de la Seu d'Urgell en Sort (Alt-Pallás), y otros meque-

trefes en Barcelona [...].

Tanto en Cataluña como en el Reino de Valencia pude notar y notaron igualmente mis compañeros de excursión que el Patronato de Su Majestad y su Real Gobierno a favor de mi obra duele extraordinariamente así a los más exaltados catalanistas como a los más furibundos valencianistas, porque tanto unos como otros esgrimen como arma favorita, en sus campañas políticas de honda aversión a España, aquello tan socorrido del centralismo de Madrid, opresor y tirano de todas las regiones, especialmente la catalana y la valenciana, siendo Su Majestad y su Real Gobierno la cabeza de turco de todas esas taifas de farsantes. El Patronato que Su Majestad y su Real Gobierno dispensan a mi *Diccionari Catalá-Valenciá-Balear*, echa por el suelo tales ardidés y artimañas. ¿Cómo han de creer los catalanes y valencianos de buena fe que el Gobierno de Madrid y Su Majestad el Rey son enemigos de la lengua de Cataluña y de Valencia, si patrocinan la Obra del Diccionario de tal lengua como nunca la patrocinaron las corporaciones populares y comarcales de allá? El Patronato de Su Majestad y su Real Gobierno sobre mi *Diccionari* ha sido el golpe de gracia a toda la ralea de agitadores levantiscos que so capa de nacionalismo catalán y valenciano y enarbolando la bandera de nuestra lengua para encubrir sus farsas y aviesos y malsanos fines de mangonear y explotar la cosa pública, andan armando jaleo por Cataluña y Valencia, fomentando traidoramente la rivalidad de esas regiones para con Castilla, lo cual es un atentado permanente contra la buena armonía y fraternidad de los diferentes pueblos que constituyen por ley histórica y providencial la unidad étnica de España, absolutamente intangible y sagrada. Tales propagandas suicidas y sacrílegas quedan heridas de muerte y anuladas con la decidida y magnánima protección de Su Majestad y su Real Gobierno a la Obra del *Diccionari Catalá-Valenciá-Balear*. Nada más que este título ya saca de sus casillas a aquellos agitadores, pues considerada la lengua catalana así, ya no les sirve de bandera para agitar la opinión pública contra Castilla y contra el Poder Central.

Amb motiu de la formació dels nous pressupostos del Govern d'Espanya, el document conclou amb la petició medidora del rei, a fi d'assegurar-ne el manteniment i, si escau, l'augment de la subvenció econòmica estatal al *Diccionari* com a garantia d'una empresa política a favor de la unitat nacional:

No, mientras Su Majestad y su Real Gobierno me mantengan su alto patrocinio, poco me preocupa la Lliga Regionalista con todos sus galgos y sabuesos. Lo que me preocupa de firme es el llevar adelante con todas mis fuerzas y tan bien como Dios y su Santísima Madre me den a entender, la empresa lexicográfica que Su Majestad y su Real Gobierno me han encomendado. Para poderlo hacer como Dios manda, acudo hoy de nuevo a Su Majestad, implorando con todo ahinco el Real Auxilio para que, ahora que se forman los nuevos Presupuestos, se me mantenga en ellos la actual subvención de 25.000 pesetas

y, si es posible, se me aumente hasta 30.000 a fin de poder desplegar mayor actividad y terminar más pronto la obra, según desea Su Majestad y su Real Gobierno. Si en vez de 25.000 pesetas, pudiese disponer de 30.000 o bien de 35.000, podría utilizar mayor número de colaboradores y terminar más pronto la obra. [...]

Si en Dios y en la Virgen y en los Ángeles y Santos Patronos de Cataluña, Valencia y Baleares confío de tejas arriba; de tejas abajo confío ante todo y sobre todo en Su Majestad, y a Su Majestad ruego con todas las veras de mi alma que se digne recomendar a su Real Gobierno la continuación de la subvención actual a la Obra del Diccionari Catalá-Valenciá-Balear en los Presupuestos que se están formando. Sería una burla sangrienta y un sarcasmo indigno de la formalidad y seriedad que debe distinguir a todo Gobierno, que después de un año de haberseme concedido dicha subvención, ahora se me privase de ella, dejándome en las astas del toro y hecho ludibrio de los enemigos de España que pelean por las dehesas de la Mancomunidad y acreditando aquella vieja imputación de que no hay que fiar del Poder Central, falaz por esencia y potencia, al decir de los catalanistas empedernidos y maleantes. No, no puedo concebir que el actual Gobierno se preste a tal jugarreta, a tal informalidad. Mas por lo que pueda tronar y porque lo más elemental de la lógica así lo dicta, insisto en suplicar y rogar a Su Majestad que se digne recomendar a su Real Gobierno la continuación, en los presupuestos que se están formando, de la actual subvención de 25.000 pesetas para la Obra del Diccionari Catalá-Valenciá-Balear¹⁰².

Gairebé un any després, el 26 d'octubre de 1923, i de bell nou davant la formació dels pressupostos generals de l'Estat corresponents al govern del directori militar de Primo de Rivera, després del cop d'estat del 13 de setembre de 1923, Alcover s'adreçava al rei per demanar la seva mediació amb la finalitat d'assegurar la subvenció anual del *Diccionari*. Explicava els avenços de l'obra i reivindicava la seva transcendència política per a Espanya davant el nacionalisme radical:

Si ahora se nos privase de las 25.000 pesetas anuales que percibimos desde 1920, todo ese magnífico y estupendo laboreo quedaría parado, batirían palmas y cantarían victoria las hordas separatistas compadres de la Lliga Regionalista, y furiosos africanamente contra mí porque, sostenido y amparado por Su Majestad y Su Gobierno, sigo adelante con mi Obra, desvaneciéndose a los ojos de toda Cataluña la leyenda que fraguaron los catalanistas exaltados de que Su Majestad, Su Gobierno y los Políticos de Madrid son enemigos jurados de la lengua catalana. Con tal impostura los catalanistas sembraban el odio a

¹⁰² Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (28 de febrer de 1922). Vegeu: Annex Documental [4].

Su Majestad y a Su Gobierno y el desvio hacia España. Por esto la subvención de 25.000 pesetas anuales que el estado me da desde 1920 para la formación y publicación del Diccionario los saca de quicio, los pone furiosos, y salen diciendo que tal cantidad son 30 dineros de Judas, que estoy vendido a los enemigos de Cataluña y otras lindezas por el estilo¹⁰³.

Tot i que en la lletra anterior Alcover felicitava efusivament el monarca per la formació del directori militar, cal ressenyar que el canvi operat en la dictadura de Primo de Rivera amb el govern del directori civil l'any 1926 va suposar un cop important al finançament del *Diccionari*, ja que el nou executiu el va suprimir dels pressupostos generals de l'Estat. La correspondència consultada ens informa d'una audiència entre el rei i Alcover el 26 d'octubre de 1926 en el Reial Palau de Pedralbes¹⁰⁴, amb resposta de la Secretaria Reial de 8 de novembre de 1926, avisant Alcover de les dificultats de mantenir la subvenció econòmica¹⁰⁵. Un extrem, aquest, que es confirmarà arran del reial decret de 26 de novembre de 1926 sobre la reforma de la Reial Acadèmia Espanyola.

El 30 de novembre de 1926, Alcover agraïa els bons oficis al secretari del rei, i li adjuntava una carta¹⁰⁶. En aquesta darrera lletra, adreçada a Alfons XIII, Alcover revelava que el monarca li havia manifestat l'any 1919 la seva voluntat de reformar la Reial Acadèmia Espanyola, incorporant les llengües catalana, gallega i basca a l'esmentada institució. La negativa de l'aleshores president de Govern i també de la Reial Acadèmia, el mallorquí Antoni Maura, havia frustrat el projecte del rei. Alcover es congratulava de la reforma iniciada, ara, amb el reial decret, i alimentava l'esperança d'haver aconseguit així un pla salvador per a l'Obra del Diccionari:

¹⁰³ Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (26 d'octubre de 1923). Vegeu: Annex Documental [5].

¹⁰⁴ Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (28 d'octubre de 1926). Vegeu: Annex Documental [6].

¹⁰⁵ Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (8 de novembre de 1926). Vegeu Annex Documental [7].

¹⁰⁶ Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (30 de novembre de 1926). Vegeu: Annex Documental [8].

Señor:

Millones de gracias por el R. D. de 26 de noviembre sobre la reforma de la Real Academia Española convirtiéndola en Academia de las Lenguas Españolas. V. M. se ha immortalizado en ese Decreto y se ha acreditado de ser el primero de los catalanes, de los gallegos, de los vascuences. V. M. ha hecho por esas tres lenguas lo que ningún otro Rey hizo nunca. Esto es lo más grande, trascendental y eficaz que cabía hacer en pro de la unidad espiritual de los diferentes pueblos que integran la Patria Española.

Y sube de punto la gloria de V. M. por ser ese Decreto un pensamiento e iniciativa, no de un Ministro ni de una corporación científica, sino de V. M.¹⁰⁷.

Després d'una carta de cortesia del Secretari a Alcover¹⁰⁸, localitzem un nou escrit que inflexiona el discórrer dels fets relacionats amb el Diccionari a través de la comunicació epistolar. Es tracta d'una carta datada el 5 de febrer de 1927 i adreçada a Alfons XIII, en la qual Alcover confirma que a finals de 1926 li varen comunicar, des de Presidència del Consell de Ministres, la retirada de la subvenció al *Diccionari*, en coincidència amb la reforma de la Reial Acadèmia Espanyola. Explica detalladament els seus intents per ingressar-hi com a acadèmic i els obstacles «polítics» que se li han presentat. Malgrat les dificultats, Alcover comunica al monarca que s'hi postularà com a acadèmic, l'única manera viable per accedir a algun tipus de finançament que li asseguri la continuïtat del *Diccionari*¹⁰⁹.

El 14 d'abril, de nou Alcover va lliurar una lletra al secretari del rei, Emilio de Torres, marquès de Torres de Mendoza. En aquesta data, era evident que havia descartat l'opció d'ingressar-hi com a acadèmic i que, com a alternativa, optava per una estratègia de diversificació del finançament del *Diccionari* amb subscriptors i ajudes de diputacions i ajuntaments. Era per aquestes darreres institucions que demanava el

¹⁰⁷ Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (30 de novembre de 1926). Vegeu: Annex Documental [9].

¹⁰⁸ Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (7 de desembre de 1926). Vegeu: Annex Documental [10].

¹⁰⁹ Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (5 de febrer de 1927). Vegeu: Annex Documental [11].

suport del rei¹¹⁰. A la lacònica resposta protocol·lària de la Secretaria¹¹¹, segueixen dues cartes d'Alcover, ambdues del 13 de desembre de 1927: una enviada al secretari per fer arribar un informe al rei¹¹², i una altra que és l'informe pròpiament.

Aquest darrer document, que ha estat transcrit íntegrament¹¹³, constitueix un testimoni de la situació crítica en la que es trobava el finançament del *Diccionari* a finals de 1927, però també de les contradiccions personals que havia de patir Alcover en una atmosfera política molt radicalitzada i amb conseqüències que afectaven a l'ús i la protecció de la llengua i la cultura catalana. L'argumentari emprat per Alcover a fi de recuperar la subvenció perduda, es va centrar en reconstruir l'estat de la gestió del projecte des del punt de vista científicotècnic i econòmic, però sobretot, Alcover apel·lava al compromís polític de la monarquia amb el projecte cultural del *Diccionari*, recordant les inversions realitzades per l'Estat entre els anys 1920 i 1926:

¿Tal vez no se gloria nuestro Gobierno de proteger y fomentar la ciencia española y el libro español instituyendo la Fiesta del Libro? ¿No es empeño del Gobierno que en las Escuelas de Cataluña, Reino de Valencia y Baleares se enseñe el castellano, como en el resto de España? ¿Dónde está un diccionario completo de la lengua de aquellas regiones, que dé la correspondencia castellana de todas las palabras de aquella lengua? No la hay desgraciadamente. Pues bien, es empeño nuestro en poner en el Diccionario que estamos laborando y publicando, la correspondencia castellana de todos aquellos vocablos. Así la obra no sólo servirá para las Escuelas, sino para todos los españoles que tengan interés o necesidad de averiguar el sentido de los vocablos de nuestra lengua: necesidad que en muchas ocasiones pueden tener las Autoridades locales, los Tribunales de Justicia, la Policía; necesidad no sólo de conocer los vocablos actuales, sino también los anticuados que figuran en documentos notariales y

¹¹⁰ Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (14 d'abril de 1927). Vegeu: Annex Documental [12].

¹¹¹ Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (5 de maig de 1927). Vegeu: Annex Documental [13].

¹¹² Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (13 de desembre de 1927). Vegeu: Annex Documental [14].

¹¹³ Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (13 de desembre de 1927). Vegeu: Annex Documental [15].

judiciales que pueden ser objeto de un litigio y afectar a la suerte y el porvenir de muchas familias.

Por esto nuestro Diccionario reviste todos los caracteres de una obra de interés nacional, y por ende hará bien el Gobierno en protegerla y contribuir eficazmente a su publicación; y que lo haga así cuanto antes y sin demora alguna para evitar que se acaben las fuerzas y tenga que rendirme y licenciar a mis dependientes, que están ya debidamente formados y tomen otra manera de ganarse la vida y yo tenga que vender todo el material científico reunido, para pagar mis deudas y poder vivir. Urge que cuanto antes el Gobierno venga en mi ayuda para evitar que todo lo trabajado en veinte y siete años y esas 200.000 pesetas gastadas de fondos públicos resulten trabajo perdido para España y dinero echado insensatamente en un pozo y un verdadero despilfarro.

A la fi, per a Alcover es tractava d'una empresa cultural amb innegable transcendència política i que havia gaudit del suport estatal i de la complicitat personal d'Alfons XIII. En aquest context clarament espanyolista, no hem de defugir el paper de l'anticatalanisme representat per la Unión Monárquica Nacional (UMN) d'Alfons Sala, persona ben coneguda d'Alcover i valedor seu amb anterioritat¹¹⁴. Així, hem de considerar l'oposició de la UMN a la Lliga Regionalista de Cambó i, per contra, el suport a la dictadura de Primo de Rivera en l'etapa del directori civil, des de desembre de 1924¹¹⁵. Fins i tot, hem de recordar que Alfons Sala va arribar a ser president de la Mancomunitat en substitució de Josep Puig i Cadafalch l'any 1924, en una operació bel·ligerantment anticatalanista de Primo de Rivera.

Enmig de la situació, i al fil de la cronologia epistolar que afectava el *Diccionari* de manera exclusiva, ara la correspondència ens proporciona una altra notícia d'interès; en aquest cas, relacionada amb els mausoleus de la capella de la Trinitat, en la qual també estava involucrat Mn. Alcover en qualitat de degà capítular i, a més —no ho hem d'oblidar—, de capellà d'honor honorari encarregat de l'esmentada capella.

El fet tractat datava del 21 de febrer de 1928, quan l'intendent de la Reial Casa i Patrimoni es va comunicar amb el secretari particular del rei per notificar-li els resultats de la consulta feta a l'administrador del

¹¹⁴ Vegeu la nota 94 del present estudi, referida a la intervenció de Sala favorable al nomenament d'Alcover com a degà, alabant el seu paper en l'Obra del Diccionari.

¹¹⁵ Per a més comprensió del component anticatalanista de la dictadura de Primo de Rivera, vegeu: Ben Ami, S. (2012). *El cirujano de Hierro: la Dictadura de Primo de Rivera (1923-1930)*. RBA Libros.

Reial Patrimoni de Mallorca. En síntesi, el tema derivava de temps en-rere; concretament, del 10 d'abril de 1919, quan la Intendència Reial, prèvia conformitat del rei Alfons XIII, havia aprovat el projecte dels mausoleus dissenyats pel pintor Faust Morell¹¹⁶, però que mai no havien estat pressupostats. Esbrinades ara algunes dades econòmiques per part de l'administrador de Mallorca, el document informava que el projecte de Morell havia de suposar un estalvi de 8.000 pessetes mínim, respecte al projecte anterior avaluat en 25.000 pessetes; unes quantitats que finalment coincidien amb les donades per Alcover, malgrat algunes dades confuses proporcionades per aquest¹¹⁷. El preu del primer projecte de 25.000 pessetes concernia al projecte original presentat per Gaudí en el marc de la reforma litúrgica de la Seu, i que havia d'integrar-se en la proposta de decoració general de la capella de la Trinitat, presentada l'any 1910¹¹⁸.

Certament, la qüestió de les sepultures dels reis de Mallorca dins la capella de la Trinitat no era menor, ja que implicava resoldre el punt focal en el que havia de convergir l'escenografia plàstica i simbòlica de la reforma litúrgica, segons el projecte general de Gaudí¹¹⁹. La dependència institucional i econòmica respecte al plàcet d'Alfons XIII al projecte funerari va ser la causa del retard i inacabament de la reforma litúrgica de la Catedral. Des de la mort del bisbe Campins, no va haver-hi manera de resoldre la situació. A partir d'octubre de 1915, les actes capitulars informen del mal estat de conservació de les urnes funeràries i del paviment de la capella; a l'abril de 1919, donen notícies dels nous dissenys de Faust Morell¹²⁰; al febrer de 1923, anoten la constitució d'una comis-

¹¹⁶ «El Sr. Fabriquero dio cuenta de haber sido informado por el Sr. Administrador del Real Patrimonio de que S.M. el Rey (q. D. g.) había aceptado el proyecto de mausoleo de los Reyes D. Jaime II y III formado por D. Fausto Morell y que costeará su realización». ACM, 01-10-ACA-079, f. 91v. (16 d'abril de 1919).

¹¹⁷ Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (21 de febrer de 1928). Vegeu: Annex Documental [16].

¹¹⁸ Vegeu la transcripció de les actes capitulars corresponents al 27 de març i 16 de maig de 1910 a: Gambús Saiz, M. (2015). *La Catedral de Mallorca* [...], pàg. 291-292.

¹¹⁹ Aquest tema va ser objecte d'un estudi específic a: Gambús Saiz, M. (2012). «Els reis de Mallorca en [...], pàg. 185-214.

¹²⁰ «El Sr. Fabriquero dio cuenta de haber sido informado por el Sr. Administrador del Real Patrimonio de que S. M. el Rey (q. D. g.) había aceptado el proyecto de mausoleo de los Reyes D. Jaime II y III formado por D. Fausto Morell y que costeará su realización». ACM,

sió per activar la construcció de les noves sepultures¹²¹. No obstant això, sembla que res va funcionar, i encara en el 1928 es continuava tractant el tema, tot i que ja no va disposar de més recorregut fins a la reforma de la capella per l'arquitecte Gabriel Alomar i la construcció dels nous mausoleus per Frederic Marès, inaugurats l'any 1947 durant la dictadura de Franco i amb la seva presència, com a titular de la competència que històricament havia representat la monarquia.

A través de la consulta de l'Arxiu General de Palau a Madrid, ens consta que entre els anys 1916 i 1927 es va generar un intercanvi de documentació entre l'administrador del patrimoni balear i la intendència general de la Reial Casa i Patrimoni, dedicat específicament a la construcció dels mausoleus dels reis Jaume II i Jaume III per a la capella de la Santíssima Trinitat. Hi figuren referències a la proposta de dissenys de Gaudí, amb fotografies de les maquetes i el pressupost elaborat per l'arquitecte Guillem Reynés; igualment, es recullen el projecte i les fotografies del disseny alternatiu de Faust Morell i, finalment, la correspondència i l'escrit d'Alcover demanant al secretari particular del rei que traslladés a Alfons XIII la sol·licitud del capítol de la Catedral. De tota aquesta documentació només tenim notícies a través dels registres de dues fitxes de l'Arxiu General de Palau, ja que dissortadament el material referit no ha estat localitzat, segons la informació proporcionada pels tècnics de l'Arxiu. Per aquest motiu, anotem les transcripcions

-10-01ACA079-, f. 91v. (*16 d'abril de 1919*).

¹²¹ «Luego se nombró una comisión integrada por los M. Iltres. Sres. Arcipreste, Quetglas y Esteve para ponerse al habla con el M. I. Sr. Bayle del Real Patrimonio a fin de activar la construcción de los mausoleos de los reyes de Mallorca D. Jaime II y D. Jaime III.

A dicha comisión encargose que tomase las oportunas medidas para evitar que los supradichos restos reales sufran detrimento prohibiendo el acceso a la capilla de Trinidad hasta que estén definitivamente colocados». ACM, 01-10-ACA-079, f. 268r. (*1 de febrer de 1923*).

d'ambdues fitxes¹²² (figures 1-17)¹²³.

De nou, i seguint la cronologia de la correspondència, aquesta passa a ocupar-se només de la problemàtica econòmica i política de l'Obra del Diccionari; així, podem observar com els esdeveniments es precipitaren entre el 29 de març de 1928 i el 10 de març de 1930. Fins a vuit intercanvis epistolars s'establiren entre el secretari i Mn. Alcover per refermar el que ja era una constant des de l'adveniment del directori militar. La inequívoca decisió de l'executiu espanyol respecte al no finançament del *Diccionari*, la impotència política d'Alfons XIII en aquest afer davant el posicionament del govern d'Espanya, la crisi política cada vegada més insostenible arreu de l'Estat i, en particular, a Catalunya, fins al detonador final de la caiguda de la dictadura, amb l'exili i la mort de Primo de Rivera l'any 1930 representen, tots ells, uns indicadors essencials per confirmar el trencament d'una relació iniciada deu anys abans entre Alfons XIII i Alcover amb una visió compartida del regionalisme espanyolista.

¹²² Madrid: AGP. Sección Administración Patrimonial. Fondo Baleares. Ficha Caja 3092/2. 1916-1927:

«Antonio Gaudí

Intendencia General Real Casa y Patrimonio

Mausoleo de Jaime II y Jaime III de Mallorca.

Construcción de Mausoleos para los restos mortales de Jaime II y Jaime III de Mallorca en la Capilla de la Santísima Trinidad de la Catedral de Palma de Mallorca.

Correspondencia del Administrador del Patrimonio Balear con la Intendencia general de la Real Casa y Patrimonio sobre el presupuesto del Arquitecto Guillermo Reynés; fotografías de las maquetas del proyecto diseñadas por Antonio Gaudí; proyecto y fotografías de Fausto Morell y Bellet, aprobado por la Intendencia; mausoleos definitivos.

También hay un escrito del presbítero Antonio Mª Alcover dirigido al Secretario Particular de Alfonso XIII, para que ponga en conocimiento del Rey los deseos del Cabildo catedralicio de Palma».

Madrid: AGP. Sección Administración Patrimonial. Fondo Baleares. Ficha Caja 3092/3. 1916-1927:

«Construcción de mausoleos para los restos mortales de Jaime II y Jaime III de Mallorca, en la Capilla de la Santísima Trinidad de la Catedral Basílica.

Informe del Administrador con remisión de presupuesto del Arquitecto D. Guillermo Reynés. Escritos a la Intendencia acompañados de comentarios y fotografías de las maquetas de yeso diseñadas por Antoni Gaudí y proyecto -con fotografías- de Fausto Morell y Bellet, aprobado por la Intendencia. Correspondencia y notas con comentario sobre el coste definitivo del Mausoleo y escrito de D. Antonio Mª Alcover, Presbítero, dirigido al Secretario Particular de S. M. para que dé conocimiento al Rey Alfonso XIII de los deseos del Cabildo».

¹²³ Vegeu, al final del present estudi, una selecció de 17 imatges (1806-1917) relacionades amb el procés de reforma de la capella de la Trinitat i dels dissensys corresponents als mausoleus i el retaule.

Aquests dos darrers anys, Alcover va fer intents desesperats per recuperar la subvenció, però també per legitimar-se davant dels atacs patits, procedents d'alguns responsables polítics. Fou el cas de l'escrit redactat pel cap del Departament d'Instrucció Pública i transmès a la Presidència del Consell de Ministres. S'acusava Alcover d'un ús inadequat de la subvenció governamental per muntar una impremta amb l'objectiu de publicar el *Diccionari*. Alcover, en carta al rei del 10 d'abril de 1928, es va defensar argumentant la finalitat de la referida impremta per raó de les il·lustracions i peculiaritats que acompanyaven un diccionari de caràcter enciclopèdic; igualment, va justificar l'origen dels recursos econòmics aplicats, com a diferenciats dels rebuts pel govern espanyol¹²⁴.

El 15 de desembre de 1929, Alcover informava al rei de la instància presentada al ministre d'Instrucció Pública sol·licitant de bell nou la subvenció de 25.000 pessetes anuals, al temps que demanava el suport dels diputats de l'Assemblea Nacional. Amb aquesta finalitat, va acompanyar la instància amb una memòria que contenia la història de l'Obra del Diccionari entre 1900 i 1929, així com diversos informes de filòlegs nacionals i internacionals que verificaven la qualitat científica del *Diccionari*¹²⁵.

El 14 de febrer de 1930, quan ja feia uns dies que havia cessat Primo de Rivera del seu càrrec com a president del Consell de Ministres, tornava Alcover, inassequible al desànim, a comunicar-se amb el secretari del rei per fer-li partícip de les dificultats econòmiques del *Diccionari*, i alhora li informava de la recent visita del Sr. Yanguas, president de l'Assemblea Nacional, a les oficines lexicogràfiques del *Diccionari*, el qual li havia encoratjat a presentar una instància d'ajuda econòmica adreçada a l'actual ministre d'Instrucció Pública. Un cop més, Alcover esgrimia el component patriòtic de l'Obra del diccionari i apel·lava a la intermediació d'Alfons XIII¹²⁶.

¹²⁴ Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (10 d'abril de 1928). Vegeu: Annex Documental [18].

¹²⁵ Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (15 de desembre de 1929). Vegeu: Annex Documental [20].

¹²⁶ Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de

Encara una darrera carta d'Alcover, datada el 6 de març de 1930, descriu l'estat econòmic exànim del *Diccionari* i, al redós del canvi de govern, demana la intercessió reial a fi de recuperar la subvenció. En aquesta ocasió, Alcover es manifestava obertament contrari al comportament de la dictadura en el seu rebuig a les llengües regionals, admetia la voluntat política del rei Alfons XIII i proclamava un cop més la idea del *Diccionari* com un instrument promonàrquic i antirepublicà¹²⁷.

Les diverses respostes d'Emilio Maria de Torres, secretari particular del rei Alfons XIII a Mn. Antoni Maria Alcover, entre aquestes dates finals des de 1928 a 1930¹²⁸, poden llegir-se com una anticipació del final d'un règim i d'una forma d'estat. El resultat de les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931 i la proclamació de la II República el 14 d'abril determinaren l'exili d'Alfons XIII.

El 8 de gener de 1932 moria a Palma Mn. Antoni Maria Alcover.

Conclusions

Introduir una perspectiva eclesiològica a l'actuació sobre el patrimoni cultural de Mallorca, a vegades sobrevinguda i a vegades programada, confirma la determinació política i social de lideratge d'una part del clergat mallorquí, al capdavant del qual dirigia la diòcesi el bisbe Pere Joan Campins, entre 1898 i 1915. La imbricació de l'Església de Mallorca en el projecte pastoral de Lleó XIII afirma el dinamisme topogràfic de les connexions institucionals de la cultura, des de l'àmbit local a l'internacional.

Rellegir, a la llum de l'eclesiologia, algunes de les experiències patrimonials més reeixides de la prelatura de Campins: restauració litúrgica de la Seu, reactivació del Santuari de Lluc o fundació del

Mallorca (14 de febrer de 1930). Vegeu: Annex Documental [21].

¹²⁷ Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (6 de març de 1930). Vegeu: Annex Documental [23].

¹²⁸ Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (29 de març de 1928); (7 de maig de 1928); (25 de febrer de 1930); (10 de març de 1930). Vegeu: Annexos Documentals [17], [19], [22] i [24].

Museu Arqueològic Diocesà, aporta noves perspectives interpretatives que permeten defugir de la mitificació, sovint banalitzadora de les persones, per reubicar els argumentaris històrics al voltant d'una gran empresa col·lectiva de Mallorca.

Confirmar l'ús inapropiat de la designació de capella reial, adjudicada, encara avui, a la capella major o presbiteri de la Catedral de Mallorca. El relat històric i l'aportació documental verifica que l'única capella reial existent a la Seu és la de la Santíssima Trinitat. La designació com a tal del presbiteri de la Seu s'explica per la presència continuada del mausoleu del rei Jaume II fins a la intervenció d'Antoni Gaudí. Des de la reforma de la capella de la Trinitat, inaugurada el 1947, les despulles de Jaume II i Jaume III reposen a la capella de la Trinitat i certifiquen la seva identificació documentada al llarg de la història com a capella reial.

Aportar documentació inèdita a la historiografia de l'Obra del Diccionari de Mn. Alcover, temptejada ara des de la perspectiva eclesiològica en l'àmbit del patrimoni cultural. La correspondència privada entre Alfons XIII i Alcover ofereix noves dades polítiques i científiques per a la recerca dels especialistes; en particular, historiadors i filòlegs. L'observació entrecreuada d'intervencions en el patrimoni cultural de Mallorca, corresponents a la reforma inacabada de la Seu, a la gestió del Museu Arqueològic Diocesà i a l'execució de l'Obra del Diccionari, fins a la proclamació de la II República l'any 1931, amplien el marc interpretatiu de Mn. Alcover com a home d'Església en l'àmbit d'una generació irrepetible del clergat mallorquí, tancant definitivament un cicle històric del patrimoni cultural de Mallorca, que es va desenvolupar entre l'inici de l'episcopat de Campins el 1898 fins a la mort de Mn. Alcover l'any 1932.

BIBLIOGRAFIA

- Acosta de la Torre, L. (1889). *Memoria sobre el estilo más conveniente para los edificios religiosos, sobre museos diocesanos y sobre juntas periciales consultivas: respecto a arquitectura, antigüedades y bellas artes sagradas*. Tipografía de los Huérfanos. <https://tinyurl.com/2f3yyetc> [data de consulta: 29 de setembre de 2021].
- Aguiló, R. M.; Gaita, M. M. i Palou, J. M. (2012). *Mossèn Alcover i la dissolució del Museu Arqueològic Diocesà: Tres inventaris*. Museu de Mallorca - Govern de les Illes Balears. <https://tinyurl.com/yyrqol94> [data de consulta: 6 d'agost de 2021].
- Alcover Sureda, A. M. (1915). *Vida del Rdm. i Illm. Sr. D. Pere Juan Campins i Barceló, bisbe de Mallorca*. Estampa Felip Guasp.
- Alcover Sureda, A. M. (1916). *Museo Arqueológico Diocesano de Mallorca*. Tipo-Litografía de Amengual y Muntaner.
- Alomar Esteve, G. (1949). «La Capilla de la Trinidad, panteón de los reyes de la casa de Mallorca». *Cuadernos de Arquitectura*, 10, 21-26. <https://tinyurl.com/44nr9hjr> [data de consulta: 4 d'octubre de 2021].
- Aniversario* (1886). BSAL, 1 (any II, núm. 26), 1-2. <https://tinyurl.com/bremp2ja> [data de consulta: 24 de setembre de 2021].
- Ballester Julià, M. (2020). *Evolució constructiva de la Catedral de Mallorca. Història, tècniques i materials en els llibres de fàbrica (1570-1630)*. Edicions UIB - Catedral de Mallorca.
- Bases con arreglo a las cuales se proyecta formar un Museo Arqueológico Luliano en el Colegio de Nuestra Señora de la Sapiencia* (1885). BSAL, 1 (any I, núm 1), 3-4. <https://tinyurl.com/w7wm8tr2> [data de consulta: 24 de setembre de 2021].
- Bassegoda, B. (2016). «Ferrà i Perelló, Bartomeu». *Diccionari d'historiadors de l'art català, valencià i balear*. <https://tinyurl.com/ave4x3uc> [data de consulta: 4 d'agost de 2021].
- Ben Ami, S. (2012). *El cirujano de Hierro: la Dictadura de Primo de Rivera (1923-1930)*. RBA Libros.
- Campins Barceló, P. J. (1908). «Exhortació pastoral sobre el vint-i-cinquè aniversari de la coronació pontifícia de Nostra senyora de Lluch». *BOBM*, 48, 229-243.
- Camps Moranta, G. i Seguí Trobat, G. (2010). *La llegenda hagiogràfica de la invenció de la Mare de Déu de Lluc*. Lleonard Muntaner Editor.
- Cantarellas Camps, C. (2003). «Ramon Llull en l'art i la cultura del segle XIX». *Randa*, 51, 31-49.

- Cantarellas Camps, C. (2012). «Los orígenes del Museo Provincial de Bellas Artes de Palma (Mallorca) y sus inventarios iniciales: 1820-1850». *Ars Longa*, 21, 357-373. <https://tinyurl.com/4hmkbs7e> [data de consulta: 30 de setembre de 2021].
- Capellà, M. A.; Estarellas, M. M. i Merino, J. (2003). «La formació de les col·leccions museològiques de la Societat Arqueològica Lul·liana». A DDAA, *La Societat Arqueològica Lul·liana, una il·lusió que perdura (1880-2003)* (pàg. 101-113). Societat Arqueològica Lul·liana.
- Cárcel Ortí, V. «Jaime Cardona y Tur» a Real Academia de la Historia, *Diccionario Biográfico electrónico*. <https://tinyurl.com/trbmdtvb> [data de consulta: 6 d'agost de 2021].
- Cassanyes Roig, A. (2015). «La modernització de l'espai de la Diòcesi de Mallorca durant el pontificat del bisbe Campins». A M. Gambús Saiz i P. Fullana Puigserver (Coords.), *Campins i Gaudí. La reforma de la Seu de Mallorca i la seva implementació en el monument (1903-1947)* (pàg. 129-157). Publicacions Catedral de Mallorca (= Col·lecció Seu de Mallorca, 13).
- Catálogo de los objetos presentados para la inauguración del Museo Arqueológico Luliano* (1885). BSAL, 1 (any I, núm. 6), 6-7. <https://tinyurl.com/2rt2tdu9> [data de consulta: 4 d'octubre de 2021].
- Catálogo de los objetos presentados para la inauguración del Museo Arqueológico Luliano (Continuación)* (1885). BSAL, 1 (any I, núm. 7), 4-6. <https://tinyurl.com/ax5ayu9j>
- Catálogo de los objetos presentados para la inauguración del Museo Arqueológico Luliano (Continuación)* (1885). BSAL, 1 (any I, núm. 8), 4-6. <https://tinyurl.com/3dn4jt8e> [data de consulta: 4 d'octubre de 2021].
- Catálogo de los objetos presentados para la inauguración del Museo Arqueológico Luliano (Continuación)* (1885). BSAL, 1 (any I, núm. 9), 4-6. <https://tinyurl.com/3j-dpvt6> [data de consulta: 4 d'octubre de 2021].
- Catálogo de los objetos presentados para la inauguración del Museo Arqueológico Luliano (Conclusión)* (1885). BSAL, 1 (any I, núm. 11), 4-7. <https://tinyurl.com/5y-4vtav4> [data de consulta: 4 d'octubre de 2021].
- Comella, B. (2006). «La jurisdicción eclesiástica de la Real Capilla de Madrid (-1753 1931)». *Hispania Sacra*, 58 (117), 145-170. <https://tinyurl.com/3dperenk> [data de consulta: 1 d'octubre de 2021].
- DDAA. (1888). *Catálogo de los objetos que contiene acopiados y distribuidos por su director D. Bartolomé Ferrá y Perelló (Números 76 y 77 del Boletín)*. Establecimiento tipográfico de Viuda e Hijos de Pedro J. Gelabert. <https://tinyurl.com/2b8s-hxf2> [data de consulta: 24 de setembre de 2021].
- DDAA. (1889). *Crónica del primer Congreso católico nacional español. Discursos pronunciados en las sesiones públicas de dicha asamblea celebradas en la Iglesia de*

- San Jerónimo de Madrid. Abril y mayo de 1889. Tomo primero.* Tipografía de los Huérfanos. <https://tinyurl.com/2494ce55> [data de consulta: 16 d'agost de 2021].
- DDAA. (1889). *Crónica del primer Congreso católico nacional español. Discursos, reseñas de memorias y trabajos presentados para las sesiones públicas y sesiones privadas, é historia de dicha Asamblea, celebrada en la Iglesia de San Jerónimo de Madrid. Abril y mayo de 1889. Tomo segundo.* Tipografía de los Huérfanos. <https://tinyurl.com/2kse5e3b> [data de consulta: 16 d'agost de 2021].
- DDAA. (1889). *Reglamento de las Comisiones Provinciales de Monumentos Históricos y Artísticos aprobado por S.M. en 24 de noviembre de 1865 (Reformado por R.O. de 30 de diciembre de 1881).* Establecimiento Tipográfico de Fortanet. <https://tinyurl.com/y3qx8u94> [data de consulta: 25 de maig de 2021].
- DDAA. (2005). *Els certàmens del Seminari Conciliar de Sant Pere.* Ed. Consell de Mallorca.
- Decreto marginal* (1885). BSAL, 1 (any I, núm 1), 3. <https://tinyurl.com/w7wm8tr2> [data de consulta: 24 de setembre de 2021].
- Del Ilmo. y Rmo. Sr. Obispo* (1908). BSAL, 12 (any XXIV, núm. 335-336), 42-44. <https://tinyurl.com/44fnja5t> [data de consulta: 28 de setembre de 2021].
- Durliat, M. (1964). *L'art en el Regne de Mallorca.* Editorial Moll.
- El Excmo. é Ilmo. Sr. D. Mateo Jaume* (1886). BSAL, 1 (any II, núm. 28), 1. <https://tinyurl.com/v9b32rsc> [data de consulta: 24 de setembre de 2021].
- Escalas Sucari, S. (2017). «El nacimiento de la conciencia patrimonial religiosa y los museos de la Diócesis de Mallorca en la primera mitad del siglo XX». BSAL, 73, 173-189. <https://tinyurl.com/4m596b2n> [data de consulta: 28 de setembre de 2021].
- Ferrà, B. (1889). «La Seu de Mallorca. Obra nova i obra vella». BSAL, 3 (any V, núm. 101), 65-67. <https://tinyurl.com/kx7wdrp9> [data de consulta: 28 de setembre de 2021].
- Figuerola Garreta, J. (2015). «Què fer davant temps nous? L'Església i la seva jerarquia a finals del segle XIX i principis del XX». A M. Gambús Saiz i P. Fullana Puigserver (Coords.). *Campins i Gaudí. La reforma de la Seu de Mallorca i la seva implementació en el monument (1903-1947)* (pàg. 19-33). Publicacions Catedral de Mallorca (= Col·lecció Seu de Mallorca, 13).
- Fiol Tornila, P. (2015). «El bisbe Campins i Lluç». A M. Gambús Saiz i P. Fullana Puigserver (Coords.). *Campins i Gaudí. La reforma de la Seu de Mallorca i la seva implementació en el monument (1903-1947)* (pàg. 159-172). Publicacions Catedral de Mallorca (= Col·lecció Seu de Mallorca, 13).
- Forteza Oliver, M. (2015). «La formación del Museo Capitular y la nueva conciencia del patrimonio». A M. Gambús Saiz (Coord.). *La Catedral de Mallorca és el*

- document. La reforma de Gaudí cent anys després. Lectures de la reforma (Volum II)* (pàg. 215-246). Publicacions Catedral de Mallorca (= Col·lecció Seu de Mallorca, 10-II).
- Franzen, A. (2009). *Historia de la Iglesia*. Editorial SAL TERRAE.
- Fullana Puigserver, P. (2009). «Pere-Joan Campins, un home d'església, en un món en transformació». A DDAA., *Seminari d'Estudis Històrics 2009: Pere Joan Campins, bisbe de Mallorca (1859-1915)* (pàg. 2-20). Societat Arqueològica Lul·liana.
- Fullana Puigserver, P. (2015). «El bisbe Pere Joan Campins, defensor del patrimoni i promotor d'equipaments culturals». A M. Gambús Saiz i P. Fullana Puigserver (Coords.). *Campins i Gaudí. La reforma de la Seu de Mallorca i la seva implementació en el monument (1903-1947)* (pàg. 35-54). Publicacions Catedral de Mallorca (= Col·lecció Seu de Mallorca, 13).
- Fullana Puigserver, P. (2015). «Fe i modernització. Pere Joan Campins i Antoni Gaudí, precursors de la litúrgia de masses (1899-1915)». A M. Gambús Saiz (Coord.). *La Catedral de Mallorca és el document. La reforma de Gaudí cent anys després. Lectures de la reforma (Volum II)* (pàg. 13-37). Publicacions de la Catedral de Mallorca (= Col·lecció Seu de Mallorca, 10-II).
- Fullana Puigserver, P. (2015). *El bisbe arquitecte: Pere Joan Campins i Barceló (1859-1915)*. Publicacions Catedral de Mallorca (= Col·lecció Seu de Mallorca, 12).
- Fullana Puigserver, P. i Dols Salas, N. (2013). *Antoni Maria Alcover i la Seu de Mallorca*. Publicacions Catedral de Mallorca (= Col·lecció Seu de Mallorca, 5).
- Fullana Puigserver, P. i Gambús Saiz, M. (Coords.). (2014). *La memòria contemporània a la Catedral: Miralles, Rotger, Sagristà*. Publicacions Catedral de Mallorca (= Col·lecció Seu de Mallorca, 9).
- Fullana Puigserver, P.; Escalas Martín, M. M. i Escalas Sucari, S. (2016). «El Capítol de la Catedral i els monuments urbans dedicats a Ramon Llull». A P. Fullana Puigserver i M. Gambús Saiz (Coords.). *Ramon Llull i la Seu de Mallorca* (pàg. 113-150). Publicacions Catedral de Mallorca (= Col·lecció Seu de Mallorca, 14).
- Gambús Saiz, M. (2012). «Els reis de Mallorca en la reforma litúrgica de la Catedral de Mallorca. 1904-1905». A M. Gambús Saiz i P. Fullana Puigserver (Coords.). *Jaume II i la Catedral de Mallorca* (pàg. 185-214). Publicacions Catedral de Mallorca (= Col·lecció Seu de Mallorca, 3).
- Gambús Saiz, M. (2013). «Els prolegòmens del canvi artístic a la Seu de Mallorca a finals del segle XVIII. Francesco Sabatini i el mausoleu del rei Jaume II». A P. Fullana Puigserver i M. Gambús Saiz (Coords.). *El bisbe Nadal i la Catedral de Mallorca en el bicentenari de la Constitució de 1812* (pàg. 373-410). Publicacions Catedral de Mallorca (= Col·lecció Seu de Mallorca, 7).

- Gambús Saiz, M. (2015). «La renovació visual de la Seu de Mallorca (1903-1947). El trasllat del cor i el procés d'instal·lació de vitralls». A M. Gambús Saiz i P. Fullana Puigserver (Coords.). *Campins i Gaudí. La reforma de la Seu de Mallorca i la seva implementació en el monument (1903-1947)* (pàg. 275-443). Publicacions Catedral de Mallorca (= Col·lecció Seu de Mallorca, 13).
- Gambús Saiz, M. (2015). *La Catedral de Mallorca és el document. La reforma de Gaudí cent anys després. Les fonts de la reforma (Volum I)*. Publicacions Catedral de Mallorca (= Col·lecció Seu de Mallorca, 10-I).
- Gambús Saiz, M. (2020). «Per a una necessària revisió historiogràfica de la Catedral de Mallorca». A M. Ballester Julià. *Evolució constructiva de la Catedral de Mallorca. Història, tècniques i materials en els llibres de fàbrica (1570-1630)* (pàg. 20-50). Edicions UIB - Catedral de Mallorca.
- Gambús Saiz, M. i Fullana Puigserver, P. (Coords.). (2012). *Jaume II i la Catedral de Mallorca*. Publicacions Catedral de Mallorca (= Col·lecció Seu de Mallorca, 3).
- Gambús Saiz, M. i Fullana Puigserver, P. (Coords.). (2015). *Campins i Gaudí. La reforma de la Seu de Mallorca i la seva implementació en el monument (1903-1947)*. Publicacions Catedral de Mallorca (= Col·lecció Seu de Mallorca, 13).
- García Cuetos, P. (2015). «Arte, liturgia, manera. El obispo Martínez Vigil y la eliminación de los coros en las catedrales españolas». A M. Gambús Saiz (Coord.). *La Catedral de Mallorca és el document. La reforma de Gaudí cent anys després. Lectures de la reforma (Volum II)* (pàg. 115-145). Publicacions de la Catedral de Mallorca (= Col·lecció Seu de Mallorca, 10-II).
- Gutiérrez Lloret, R. A. (2008). «¡A las urnas, en defensa de la fe! La movilización política católica en la España de comienzos del siglo XX». *Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea*, 7, 239-262. <https://tinyurl.com/23hjt4>
- Hedin, H. (2013). *Breve Historia de los Concilios*. Herder Editorial.
- Hemeroteca Digital BNE. Bartomeu Ferrà. «Restauració de la Seu de Mallorca. Carta oberta a n'en Plàcid Aguiló. Barcelona. 14 desembre de 1904». *La Il·lustració catalana*. 8/1/1905, no. 84, 25 i 26. <https://tinyurl.com/3d3uxnzj> [data de consulta: 4 d'agost de 2021].
- Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya. Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya. *Primer Misteri de Glòria*. <https://tinyurl.com/8fnsezz4> [data de consulta: 4 d'agost de 2021].
- Laboa, J. M. (2005). *Historia de los Papas. Entre el reino de Dios y las pasiones terrenales*. La Esfera de los Libros.
- Lahuerta, J. J. (1992). «La reforma de la catedral de Palma i la restauració política de l'església a Catalunya i Mallorca». *Recerques. Història, Economia, Cultura*, 25, 7-29. <https://tinyurl.com/a5fwzrv4> [data de consulta: 30 de setembre de 2021].

- La Santa Sede. León XIII. Encíclicas. *Libertas, praestantissimum* (20 de junio de 1888). <https://tinyurl.com/52xsmzr9> [data de consulta: 28 de setembre de 2021].
- La Santa Sede. *León XIII*. <https://tinyurl.com/f2z8kpnz> [data de consulta: 28 de setembre de 2021].
- León XIII. «*Adiutricem populi*. Sobre la devoción del Rosario Mariano a favor de los disidentes». 5 de octubre de 1895. <https://tinyurl.com/ndh35dkv> [data de consulta: 4 d'agost de 2021].
- Llabrés Bernal, J. (1971). «La Real Sociedad Económica de Amigos del País y sus actividades». BSAL, 33 (any LXXXVII, núm. 814-815), 380-391. <https://tinyurl.com/43vtm9ck> [data de consulta: 30 de setembre de 2021].
- Llabrés Martorell, P. J. (1988). «El vastíssim pla renovador del bisbe Pere-Joan Campins i Barceló: (1898-1915). Les seves relacions amb el principat». A P. J. Llabrés Martorell i J. M. Martí Bonet (Eds.). *Set segles i mig de germanor. Esglésies de Mallorca i del Principat. Miscel·lània commemorativa del 750è aniversari de la restauració del Bisbat de Mallorca* (pàg. 99-129). Publicacions del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca, 5.
- Llompарт Moragues, G. (1987). «Nostra Dona Santa Maria de Lluc (Mallorca)». *Analecta Sacra Tarraconensia*, 60, 239-280. <https://tinyurl.com/4w44cjhw> [data de consulta: 4 d'octubre de 2021].
- Mas Tous, R. (2015). «El Seminari Conciliar de Sant Pere: Antecedents i realitat en el pontificat del bisbe Campins». A M. Gambús Saiz i P. Fullana Puigserver (Coords.). *Campins i Gaudí. La reforma de la Seu de Mallorca i la seva implementació en el monument (1903-1947)* (pàg. 113-128). Publicacions Catedral de Mallorca (= Col·lecció Seu de Mallorca, 13).
- Massot Muntaner, J. (1977). *Església i societat a la Mallorca del segle XIX*. Curial.
- Melià, J. (1968). *La Renaixença a Mallorca*. Editorial Daedalus.
- Miquel, B. i Pérez, L. (1953). *El Museo Diocesano de Mallorca. Breve guía ilustrada*. Imprenta Mossèn Alcover.
- Moll, F. B. (1962). *Un home de combat*. Editorial Moll.
- Morales Roca, F. J. «Alfonso Sala y Argemí». A *Real Academia de la Historia. Diccionario Biográfico electrónico*. <https://tinyurl.com/vnm32vc7> [data de consulta: 22 de novembre de 2021].
- Morata Socías, J. (2005). *La Comisión Provincial de Monumentos de las Baleares (1844-1987)*. Universitat de les Illes Balears.
- Museo Arqueológico Diocesano de Mallorca* (1916). BSAL, 16 (any XXXII, núm. 431), 27-33. <https://tinyurl.com/4rbw5cf8> [data de consulta: 1 d'octubre de 2021].
- Nuestra historia* (1885). BSAL, 1 (any I, núm. 1), 2-3. <https://tinyurl.com/w7wm8tr2> [data de consulta: 24 de setembre de 2021].

- Nuestra historia. Inauguración del Museo Arqueológico Luliano verificada día 30 enero (1881), a las 12 de la mañana en el colegio de Ntra. Señora de la Sapiencia (1885).* BSAL, 1 (any I, núm. 5), 1-2. <https://tinyurl.com/245x5j3w> [data de consulta: 24 de setembre de 2021].
- Ordeig i Mata, R. (1991). «Museus, col·leccions i exposicions en el Vic del segle XIX». *Ausa*, 14 (127), 325-356. <https://tinyurl.com/8m96kzfn> [data de consulta: 30 de setembre de 2021].
- Palmer, R. i Colton, J. (1980). *Historia Contemporánea*. Akal Editor.
- Pons Pons, D. (2009). «La cultura en Mallorca en l'època del bisbe Campins». A DDAA., *Seminari d'Estudis Històrics 2009: Pere Joan Campins, bisbe de Mallorca (1859-1915)* (pàg. 49-62). Societat Arqueològica Lul·liana.
- Puig-Boada, I. (1981). *El pensament de Gaudí. Compilació de textos i comentaris*. La Gaya Ciència.
- Quero, M. V. (1972). «Capilla Real». A DDAA., *Diccionario de Historia Eclesiástica de España*, 1 (pàg. 338-339). Madrid: CSIC.
- Ramis Barceló, R. (2014). «El Pontificio Colegio de la Sapiencia de Mallorca durante el siglo XVII: constituciones y colegiales». *Historia de la Educación. Revista interuniversitaria*, 33, 167-192. <https://tinyurl.com/4ftj8pc3> [data de consulta: 30 de setembre de 2021].
- Ramis Barceló, R. (2014). «Los colegiales del Pontificio Colegio de la Sapiencia de Mallorca durante el siglo XVIII». *Obradoiro de Historia Moderna*, 23, 238-257. <https://tinyurl.com/2mc32j28> [data de consulta: 30 de setembre de 2021].
- Ramis Darder, F. (2015). «El bisbe Campins, mentor de Mn. Bartomeu Pascual, ànim del Museu Bíblic del Seminari de Mallorca». A M. Gambús Saiz i P. Fullana Puigserver (Coords.). *Campins i Gaudí. La reforma de la Seu de Mallorca i la seva implementació en el monument (1903-1947)* (pàg. 101-112). Publicacions Catedral de Mallorca (= Col·lecció Seu de Mallorca, 13).
- Reglamento de la Sociedad Arqueológica-Luliana* (1885). BSAL, 1 (any I, núm. 15), 6-7. <https://tinyurl.com/2tad6zcyj> [data de consulta: 24 de setembre de 2021].
- Reglamento de la Sociedad Arqueológica-Luliana (conclusión)* (1885). BSAL, 1 (any I, núm. 16), 5-6. <https://tinyurl.com/553pu223> [data de consulta: 24 de setembre de 2021].
- Requejo Alonso, A. B. (2005). *Los museos eclesiásticos en Galicia* [tesi doctoral]. Universitat de Santiago de Compostel·la. <http://hdl.handle.net/10347/9691> [data de consulta: 30 de setembre de 2021].
- Requena, F. M. (2002). «Vida religiosa y espiritual en la España de principios del siglo XX». *Anuario de Historia de la Iglesia*, 11, 39-68. <https://tinyurl.com/3e7fd7p5> [data de consulta: 4 d'octubre de 2021].

- Reynés, G. (1912). «Parlament del director del Museu». BSAL, 14 (any XXVIII, núm. 384), 39-41. <https://tinyurl.com/53wmzck4> [data de consulta: 1 d'octubre de 2021].
- Rosselló Bordoy, G. (1986). «Una experiencia museológica: La sistematización de las colecciones de la Sociedad Arqueológica Luliana en 1933». BSAL, 42 (any CII, núm. 840), 231-244. <https://tinyurl.com/k5j5nu> [data de consulta: 4 d'octubre de 2021].
- Rosselló Bordoy, G. (1995). «La pèrdua del patrimoni moble i arqueològic». A DDAA. *Actes del III Congrés El nostre patrimoni cultural: El patrimoni tucat (1836-1994)* (pàg. 25-38). Societat Arqueològica Lul·liana.
- Rosselló Bordoy, G. (2003). «La Societat Arqueològica Lul·liana i la utopia d'un museu a Mallorca». A DDAA. *La Societat Arqueològica Lul·liana, una il·lusió que perdura (1880-2003)* (pàg. 21-92). Societat Arqueològica Lul·liana.
- Rosselló Bordoy, G. (2009). «El Bisbe Campins i el Museu Arqueològic Diocesà». A G. Rosselló Bordoy (Coord.). *Seminari d'Estudis Històrics 2009: Pere Joan Campins i Barceló, bisbe de Mallorca, 1859-1915* (pàg. 71-102). Societat Arqueològica Lul·liana.
- Rosselló Bover, P. (2016). *Ramon Llull en la literatura contemporània*. Lleonard Muntaner Editor.
- Rosselló Lliteras, J. (2000). «La Junta de Reparación de Templos de la Diócesis de Mallorca». *Memoria Ecclesiae, XVII*, 321-344.
- Rotger Capllonch, M. (1900). *El Seminario Conciliar de San Pedro: estudio histórico sobre la enseñanza eclesiástica en Mallorca*. Tipo-Lito. Amengual y Muntaner.
- Rotger Capllonch, M. (1914). *Historia del Santuario y Colegio de Nuestra Señora de Lluch. Parroquia de Escorca Diócesis de Mallorca*. Tipo-litografía de Amengual y Muntaner.
- Sacarès Taberner, M. (2016). *Vivat Ars Lulliana. Ramon Llull i la seva iconografia*. J. J. de Olaneta Editor.
- Sánchez Beltrán, M. J. (2004). «El baldaquino de la Catedral de Palma de Mallorca. Tres cartas manuscritas de Antonio Gaudí». *Restauración & Rehabilitación: Revista Internacional del Patrimonio Histórico*, 88, 64-69.
- Saranyana, J.-I. (2020). «Un "historicista" que estimava la llibertat. Torras i Bages repensa l'univers catalanesc». *Ausa*, 29 (185), 485-500. <https://tinyurl.com/95hybxsc> [data de consulta: 23 d'agost de 2021].
- Seguí Aznar, M., González Gonzalo, E. i Reynés Corbella, G. (2008). *Guillem Reynés Font, una trajectòria interrompuda. Tom I*. Guillem Reynés Corbella Editor.
- Seguí Aznar, M., González Gonzalo, E. i Reynés Corbella, G. (2008). *Guillem Reynés Font, una trajectòria interrompuda. Tom II*. Guillem Reynés Corbella Editor.

- Senado de España. Conocer el Senado. Archivo. El Senado entre 1834 y 1923. Senadores. *Cardona y Tur, Jaime. Patriarca de las Indias*. <https://tinyurl.com/3jcv-dr2u> [data de consulta: 6 d'agost de 2021].
- Serrano Téllez, N. (1997). «La creación de los museos eclesiásticos de Galicia». *Cuadernos de Estudios Gallegos*, 44 (109), 243-280. <https://tinyurl.com/8zb9jrm9> [data de consulta: 30 de setembre de 2021].
- Sobrequés i Callicó, J. (2011). «El rei Jaume I i la Renaixença als Països Catalans». A M. T. Ferrer i Mayol (Coord.). *Jaume I. Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I. Volum I* (pàg. 673-705). Institut d'Estudis Catalans.
- Suau Puig, T. (2015). «La Seu ens ho diu tot a tots». La restauració de Campins-Gaudí, materialització d'una idea d'Església». A M. Gambús Saiz (Coord.). *La Catedral de Mallorca és el document. La reforma de Gaudí cent anys després. Lectures de la reforma (Volum II)* (pàg. 39-113). Publicacions de la Catedral de Mallorca (= Col·lecció Seu de Mallorca, 10-II).
- Torras i Bages, J. (1913). *La Tradició Catalana*. Editorial Ibèrica. <https://tinyurl.com/32nuc9pz> [data de consulta: 23 d'agost de 2021].
- Trullén i Thomàs, J. M. (2004). «Museu Episcopal de Vic». *Ausa*, 21 (153), 269-282. <https://tinyurl.com/pfddzn9f> [data de consulta: 1 d'octubre de 2021].
- Universitat de les Illes Balears. Arxiu Històric de la Universitat de les Illes Balears. *Fons fotogràfic Jeroni Juan Tous*. <https://tinyurl.com/kt8scjr4> [data de consulta: 4 d'agost de 2021].
- Villalonga Vidal, A. J. (2015). «Comentaris a la carta pastoral del bisbe Campins sobre la restauració de la Seu de Mallorca». A M. Gambús Saiz i P. Fullana Puigserver (Coords.). *Campins i Gaudí. La reforma de la Seu de Mallorca i la seva implementació en el monument (1903-1947)* (pàg. 199-222). Publicacions Catedral de Mallorca (= Col·lecció Seu de Mallorca, 13).
- Villalonga Vidal, A. J. i Reig Morro, A. (2011). «La decoració mural de l'església del Santuari de Lluc. Problemes de conservació». *BSAL*, 67 (any CXXXVI, núm. 865), 213-231. <https://tinyurl.com/5ehyvpwe> [data de consulta: 28 de setembre de 2021]
- Villares, R. i Bahamonde, Á. (2001). *El mundo contemporáneo. Siglos XIX y XX*. Taurus.

FONTS

Madrid: Archivo General de Palacio (AGP).

Madrid: Archivo Real Academia de Bellas Artes de San Fernando (RABASF).

Palma: Arxiu Capítular de Mallorca (ACM).

Palma: Arxiu Diocesà de Mallorca (ADM).

Annex documental. Madrid: Archivo General de Palacio (AGP).

[1]

Madrid: AGP. Sección Personal. Carpeta 2700. Expediente 7 (31 de gener de 1920).

Escrit del procapellà major reial Jaume Cardona, en el qual comunica al canonge magistral Antoni Maria Alcover el seu nomenament com a capellà d'honor honorari.

(Segell imprès: Pro-Capellanía Mayor de S. M).

«S. M. el Rey nuestro señor (q. D. g.) se ha servido de conformidad con nuestra propuesta, por real Orden de 31 del pasado nombrar a V. S. su Capellán de Honor honorario.

Lo que de Real orden participo á V. S. para su inteligencia y satisfacción, significándole al mismo tiempo el deber de prestar en Nuestras manos el juramento prevenido en la Ordenanza General de la Real Casa, antes de usar las insignias á que da derecho el Real nombramiento.

Dio guarde á V.S. muchos años.

Madrid 4 de febrero de 1920.

El Pro Capellán Mayor de S. M.

M. I. Sr. D. Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma.»

[2]

Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (8 de juliol de 1921).

Carta manuscrita de Mn. Antoni Maria Alcover a Emilio María de Torres, secretari particular del rei Alfons XIII, en la qual li reitera la necessitat que es resolgui definitivament la provisió del deganat de la Catedral al seu favor. Argumenta, com a darrera finalitat, l'obtenció de majors recursos econòmics per dur a terme l'Obra del Diccionari, sota el patronat del rei.

«Pradell (Por Tárrega-Agremunt) - Prov. de Lérida - 8 de julio, 1921

Al Excmo. Sr. D. Emilio Ma de Torres, Secretario Particular de su Majestad el Rey.

Muy señor mío y queridísimo amigo: desde este lugarejo, donde me encuentro desde ayer con dos colaboradores míos de excursión lexicográfica, para terminar la recogida de materiales lingüísticos y emprender la redacción definitiva de la Obra del Diccionari Català-Valencià-Balear bajo el supremo Patronato de su Majestad el Rey (que Dios guarde), - me permito dirigir a V. E. la presente para manifestarle la inmensa satisfacción que me causó su última carta en la que me comunicaba que de Orden de su Majestad había recomendado al Excmo. Sr. Ministro de Gracia y Justicia que se me nombrase Deán de la Catedral de Mallorca, si era posible. Yo no le escribí expresándole mi profundo agradecimiento a Su Majestad, aguardando para hacerlo, a que viniese la noticia de que estaba acordada dicha Provisión a mi favor; pero han ido pasando semanas y más semanas hasta que por fin el Excmo. Sr. Ministro de Gracia y Justicia (Piniés) ha dimitido y ha sido sustituido por el Excmo. Sr. Wais. El Excmo. Sr. Piniés no llegó a hacer la provisión del Deanato en cuestión. Nuestro común amigo D. Alfonso Sala, me remitió, semanas atrás, una carta del Sr. Piniés, que decía al Sr. Sala que tendría mucho gusto en poder complacerle en lo de nombrarme Deán de Mallorca. Esta carta era de mayo; pero de hecho no se efectuó la provisión de aquella Dignidad. El Partido Conservador Balear indicó para Deán a una persona Dignísima, D. Miguel Costa y Llobera, Canónigo Pontificio, mas éste al saberlo, me escribió que él no quería ser Deán en manera alguna y que me había recomendado a mi, y me excitó a aprovechar mis altas relaciones en la Corte para obtener tal Dignidad, que el consideraba en gran manera apropiada para mi, que llevo 16 años de Canónigo de oficio, he sido 17 años Vicario General y 19 meses Vicario Capitular Sede vacante, y 21 años de trabajar en la Obra del Diccionario Catalán-Valenciano-Balear, consumiendo en ella mi salud, mi patrimonio y toda mi sustancia en aras de la Patria y de la Cultura mundial. Yo no soy ningún enemigo de los Conservadores Baleares, sino todo lo contrario. Baste decir que, al ser asesinado aquel inolvidable Excmo. Sr. Dato, el Partido Conservador Balear me designó para cantar la misa en los solemnísimos funerales que dicho Partido celebró. Alguien ha dicho que yo no debía ser nombrado

Deán porque, siendo canónigo de oficio, no dejo resultas. Mas esto sería entre los que pueden ser nombrados Deanes. Si se nos excluyese de tal Dignidad, se burlaría, se barrenaría tal Ley, pues se nos privaría de un derecho que la Ley nos otorga.

Sin haber dicho absolutamente a nadie que S. M. el Rey me hubiese recomendado para el Deanato, hace meses que corre por Mallorca que su Majestad me patrocina para tal Dignidad, y hasta se ha llegado a decir de público allí que Su Majestad no quiere firmar el Nombramiento de Deán de Mallorca más que a mi favor. No sé de dónde saldrá eso, pues yo he guardado la más absoluta reserva acerca de este particular y he evitado hasta hablar de todo lo que se rozase con la provisión del Deanato.

En vista de todo eso y de que el Excmo. Sr. Piniés ha dejado el Ministerio y ha sido sustituido por el Excmo. Sr. Wais, me permito rogarle que, si lo considera oportuno, entere de todo esto a Su Majestad para que vea S. M. si hay algo que hacer en esa cuestión del Deanato de Mallorca. En manera alguna conviene que se prolongue esta incertidumbre enojosa y molesta. Conviene aclarar la situación y hacer el nombramiento a mi favor o a favor de otro. Yo desde luego insisto en mi pretensión por considerarme con méritos más que suficientes para obtener tal Dignidad, que pido únicamente para contar con mayores recursos para llevar adelante mi Obra del Diccionario a la cual consagro, como le dije, todo mi talento, toda mi energía, todo mi entusiasmo y hasta todo mi patrimonio. Ve, pues, Su Majestad si ha de renovar al nuevo Ministro de Gracia y Justicia la recomendación que se dignó hacer a mi favor al Sr. Ministro anterior, quien seguramente por agobio de atenciones, quehaceres y quebraderos de cabeza dejó de hacer la tal provisión.

Aquí me encuentro, como le dije, con dos colaboradores, a quienes, pago todos los gastos del viaje para que trabajen conmigo en el Diccionario. Continuaremos aquí unos seis días más, y desde aquí pasaremos a Tremps, recorriendo sucesivamente todo Cataluña y el Reino de Valencia, haciendo lo mismo hasta mediados de noviembre, Dios mediante. Todo esto se encamina a completar la recogida de materiales lingüísticos a fin de que la Obra que Su Majestad patrocina y ampara, salga todo lo perfecta y completa posible para que sea de alguna manera digna de tan augusto Patronato.

Dígnese, mi queridísimo amigo, rendir en mi nombre mi más expresivo y cordial homenaje de adhesión, sumisión, agradecimiento y acatamiento a Su Majestad a quién Dios guarde, prospere, ampare y enaltezca y glorifique con toda la Real Familia. Amén.

Su afectísimo

Antonio Mª Alcover, pro. (*rubricat*)»

[3]

Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (*14 de juliol de 1921*).

Comunicació privada del ministre de Gràcia i Justícia Julio Wais a Emilio María de Torres, secretari particular del rei Alfons XIII, en la qual li remet el trasllat del real decret on figura la promoció de Mn. Antoni Maria Alcover a la dignitat de degà.

(*Segell imprès*) «El Ministro de Gracia y Justicia-Particular

Excmo. Sr. D. Emilio María de Torres.

Mi distinguido amigo: Tengo el gusto de remitirle el adjunto traslado del real decreto promoviendo a la Dignidad de Deán de la S. I. C. de Palma de Mallorca a D. Antonio María Alcover.

Me es grato reiterarme suyo afmo. amigo s. s.

q. e. s. m.

(*signat i rubricat Julio Wais*)

14 julio 1921.»

[4]

Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (28 de febrer de 1922).

Carta manuscrita de Mn. Antoni Maria Alcover a Emilio María de Torres, secretari particular del rei Alfons XIII, amb la petició que traslladi al rei una sèrie de consideracions sobre l'estat actual de desenvolupament del Diccionari. Argumenta el component polític i les tensions provocades amb la Lliga Regionalista, a causa del patrocini econòmic de l'Obra del Diccionari per part del rei i del seu govern. En sol·licita el manteniment o augment de la subvenció anual.

«Palma de Mallorca, 28 febrero, 1922

Al Excmo. Sr. D. Emilio de Torres, Secretario Particular de Su Majestad el Rey (que D. g.)

Mi respetable amigo y de toda mi consideración y aprecio: la fina amabilidad con que V. siempre me ha distinguido, me impele a suplicarle que se digne poner en las manos de su Majestad toda una serie de manifestaciones que me considero en el caso de hacerle para bien de la Obra del Diccionari Catalá-Valenciá-Balear, puesta hoy bajo el Augusto Patronato de su Majestad y su Real Gobierno.

I. La excursión filológica con otros dos compañeros filólogos por todas las comarcas catalanas y valencianas, empezada en 26 de junio y de que di cuenta a Su Majestad hasta mediados de julio, siguió adelante por Tremps, Ribagorsa, el Pallás, Solsona, Manresa, Berga, Bagá, Pobla de Lillet, Campdevánols, Ribas, Puigcerdá, Ripoll, St. Feliu de Torelló, Vich, Rupit, St. Juan les Abadesses, Olot, St. Feliu de Pallarols, Lladó, Llufríu, Gerona, Pineda, Canet de Mar, Vilafranca del Panadés, Igualada, Sta. Coloma de Queralt, Selva del Camp, Falset, Calaceyl, Vinaròs, Morella, Castelló de la Plana, Lluçena del Cid, Valencia, Sueca, Cullera, Xátiva, Alcoy, Grandía, Pego, Sanet, Benidorm, El Campello, terminando en Alicante el día 22 de noviembre. En todas estas poblaciones nos detuvimos varios días, los necesarios para recoger los materiales lexicográficos y gramaticales más interesantes, llegando a llenar 3.316 páginas en 8º de vocablos y frases, en su mayor parte ausentes de todos los diccionarios

catalanes y valencianos hasta ahora publicados. Y no sólo hemos llenado tantas páginas, sino que hemos hecho centenares de dibujos de los objetos característicos (enseres, utensilios, herramientas, muebles) de cada región, de cada comarca, que suelen tener nombres tan diferentes, indicando en torno del dibujo dichos nombres diferentes, expresando entre paréntesis la población en que se usan tales nombres. Así resulta que hemos reunido dibujos de las herramientas y máquinas agrícolas y de los oficios mecánicos (carpinteros, zapateros, cerrajeros, toneleros, alpargateros, confiteros, albañiles, etc.) más usuales en todas las comarcas de Cataluña y Reino de Valencia, cual no lo hizo nadie jamás que sepamos. Lo han visto varios facultativos y quedaron asombrados de tan espléndida información gráfica. Todo esto ha de ir en el Diccionario, y así con ligeras indicaciones y con el dibujo a la vista podremos dar idea exactísima de todos los objetos cuyos nombres han de constituir el alma de nuestro Léxico, que creo va a resultar verdaderamente formidable por su opulencia y cuantioso caudal nunca visto. La mayor parte de esos dibujos los hizo uno de mis dos compañeros de excursión, Francisco de Borja Moll, joven de 18 años, de Ciudadela (Menorca), que reúne cualidades para la filología pocas veces vistas y que si sigue adelante como hasta aquí, podrá ser con el tiempo un filólogo mundial.

Esa larguísima excursión de cinco meses, siendo tres los viajeros, a fuerza de economía por todos lados, no ha llegado a costarnos seis mil pesetas. En diciembre y en el febrero que hoy termina, hemos hecho nuevas excursiones en Ferrerías y Alayor (Menorca) y en Esporles, Lluchmayor y Es-Llombards de Santanyí (Mallorca) con el mismo sistema de investigación y de dibujos por oficios y profesiones de la vida íntima popular, que es la que ofrece más riqueza de vocabulario en todas las latitudes. Seguiremos, Dios mediante, después de Pascua, las pequeñas excursiones a las comarcas lingüísticas más interesantes de Mallorca que nos quedan por investigar, y haremos lo propio en la vecina isla de Ibiza por ser una de las comarcas idiomáticas más importantes de todo el territorio de nuestra lengua. Y pasado el Corpus, saldremos otra vez con Moll para estudiar algunos rincones que no pudimos recorrer durante la excursión de cinco meses última, a saber: Elx, Novelda, Benajuma, Alcía, Lliria, Ulldecona, Vallderoures, Maella, St. Llorens de Pileus, Gósol, Seu d'Urgell, Bellver, Montmeló, Vallvidriera, casi todos esos puntos son muy apartados lingüísticamente de las zonas de comunicación idiomática.

Por esto precisamente es indispensable un estudio detenido y ahincado.

Hechas todas las excursiones que acabo de apuntar, tendremos estudiadas e investigadas todas las comarcas idiomáticas de la lengua catalana con todas sus modalidades dialectales del Principado, Reino de Valencia y Baleares, y entonces podremos emprender la redacción definitiva del *Diccionari Catalá-Valenciá-Balear*.

Desde junio último tengo a uno de mis secretarios exclusivamente ocupado con tres jóvenes más en ordenar alfabéticamente las papeletas lexicográficas que van entrando y que no requieren más revisión. Esas papeletas nos las van presentando los 284 colaboradores que tengo esparcidos por Baleares, Valencia y Cataluña, los cuales las sacan o de fuente oral o de fuente escrita, dividida en tres secciones: a) manuscritos de los principales archivos de aquellas regiones; b) incunables e impresos antiguos y publicaciones modernas de los grandes monumentos medievales de nuestra lengua; c) libros más selectos del renacimiento lingüístico actual de las mencionadas regiones.

Al tomar Su Majestad bajo su Augusto Patronato mi obra de veinte años, tenía en un armario unas novecientas mil papeletas lexicográficas reunidas. Mas entonces tomó mayores vuelos la obra. Baste decir que desde octubre de 1920 hasta mayo de 1921 mis colaboradores me presentaron ochocientas mil papeletas, que me costaron unas diez y siete mil pesetas; y desde junio hasta mediados de diciembre de 1921 me volvieron a presentar quinientas noventa mil y pico de papeletas. Desde Diciembre acá me han presentado más de cien mil. En junio ya repartí todos los monumentos escritos de que se había de sacar vocabulario. Ya no cuento repartir más. Y los repartí todos en junio para que, una vez despojados lexicográficamente todos aquellos monumentos, podamos empezar la redacción de la obra. Esas papeletas son los sillares con que hemos de levantar el edificio, que no es posible ni se concibe sin tales sillares. Esa acumulación de papeletas, hecha a propósito para acelerar la redacción y terminación de la obra que Su Majestad tanto desea, me ha traído un gasto enorme. No me bastó el semestre de marzo de 1921 ni el de septiembre siguiente ni el trimestre de Navidad; y para que mis colaboradores más necesitados (lo son casi todos) pudiesen percibir la retribución de su trabajo que les ayuda para vivir, les adelanté unas tres mil pesetas de mi bolsillo particular, que ya reembolsaré al cobrarlos

sucesivos trimestres, seguro como estoy de que el Estado ha de seguir asistiéndome con la subvención que me tiene concedida, pues no se concibe que se me prive de ella después de todo lo que ha hecho Su Majestad para esa Obra.

Mis amigos se asombran de que con la subvención de 25.000 pesetas anuales puedan hacerse las cosas que yo hago. Mas se explica teniendo en cuenta que yo no tomo ni un céntimo por mi trabajo y que todo el trabajo que los otros ponen, exijo que se haga bien, y no lo pago si no se me hace bien y además casi todo se hace a destajo, a tanto la papeleta. Y he tenido serios disgustos con varios amigos, que querían manifestamente explotar las 25.000 pesetas, chupándose buenas brevas. A todos di solemne chasco, deshaciéndome de ellos.

Y no sólo he tenido de defenderme de esos enemigos solapados, domésticos, sino de mis enemigos descubiertos, esparcidos por Mallorca, Cataluña y Valencia, capitaneados los de Cataluña y Mallorca por La Lliga Regionalista y los de Valencia por ciertos valencianistas, a quienes ha sentado muy mal como a los catalanistas devotos de Puig y Cadafalch que Su Majestad y su Gobierno patrocinen mi Obra y no les patrocinen la de ellos. En Cataluña han hecho correr la voz de que son los enemigos de Cataluña que me dan la subvención por haberme vendido yo a tales enemigos (Su Majestad y su Real Gobierno), reservando a Su Majestad el poco airoso papel de mercader de carne humana y de Anás y Caifás y a mi el de Judas. Ese requiebro me endilgó un incauto y atolondrado seminarista de la Seu d'Urgell en Sort (Alt-Pallás), y otros mequetrefes en Barcelona.

Sí, la Lliga Regionalista acordó (según me confesó confidencialmente uno de la Junta) hacerme cuánta guerra pudiese, y circuló órdenes por toda Cataluña para que se me negase el agua y el fuego allí donde me presentase. Y efectivamente los amigos de las diferentes comarcas catalanas que en 1902, 1910, 1918 me prestaban su apoyo más decidido, este verano último al presentarme yo allí, casi todos me prestaron su apoyo protestando de la guerra que se me hace desde Barcelona; y algunos me retrajeron por completo para no perder el apoyo de los seides de Puig y Cadafalch. Pero lo bueno fué, que en todas partes encontré nuevos cooperadores, que me ayudaron muchísimo más que no hicieron todos los retraídos. Por donde la guerra de la Lliga me resultó sumamente favorable,

suscitándome mayores simpatías y mayor apoyo que el que me restaba. Tanto en Cataluña como en el Reino de Valencia pude notar y notaron igualmente mis compañeros de excursión que el Patronato de Su Majestad y su Real Gobierno a favor de mi obra duele extraordinariamente así a los más exaltados catalanistas como a los más furibundos valencianistas, porque tanto unos como otros esgrimen como arma favorita, en sus campañas políticas de honda aversión a España, aquello tan socorrido del centralismo de Madrid, opresor y tirano de todas las regiones, especialmente la catalana y la valenciana, siendo Su Majestad y su Real Gobierno la cabeza de turco de todas esas taifas de farsantes. El Patronato que Su Majestad y su Real Gobierno dispensan a mi *Diccionari Catalá-Valenciá-Balear*, echa por el suelo tales ardidés y artimañas. ¿Cómo han de creer los catalanes y valencianos de buena fe que el Gobierno de Madrid y Su Majestad el Rey son enemigos de la lengua de Cataluña y de Valencia, si patrocinan la Obra del *Diccionario* de tal lengua como nunca la patrocinaron las corporaciones populares y comarcales de allá? El Patronato de Su Majestad y su Real Gobierno sobre mi *Diccionari* ha sido el golpe de gracia a toda la ralea de agitadores levantiscos que so capa de nacionalismo catalán y valenciano y enarbolando la bandera de nuestra lengua para encubrir sus farsas y aviesos y malsanos fines de mangonear y explotar la cosa pública, andan armando jaleo por Cataluña y Valencia, fomentando traidoramente la rivalidad de esas regiones para con Castilla, lo cual es un atentado permanente contra la buena armonía y fraternidad de los diferentes pueblos que constituyen por ley histórica y providencial la unidad étnica de España, absolutamente intangible y sagrada. Tales propagandas suicidas y sacrílegas quedan heridas de muerte y anuladas con la decidida y magnánima protección de Su Majestad y su Real Gobierno a la Obra del *Diccionari Catalá-Valenciá-Balear*. Nada más que este título ya saca de sus casillas a aquellos agitadores, pues considerada la lengua catalana así, ya no les sirve de bandera para agitar la opinión pública contra Castilla y contra el Poder Central.

En todas las comarcas catalanas y valencianas hemos podido observar la impresión de asombro y de extrañeza que causaba a aquellas buenas gentes, rebosantes de sinceridad y de patriotismo que ellos personifican en el amor a su natural terruño, el vernos allí recogiendo los tesoros de su lengua nativa, comisionados y subvencionados por el Estado, por Su Majestad y su Real Gobierno, de quienes nunca habían oído contar más

que horrores y desastres. Les salía al rostro la satisfacción al oír como les contaba yo que Su Majestad me había llamado a Madrid para eso del Diccionari y que se había declarado su Patrono y que el Gobierno de su Majestad y las Cortes del Reino me habían concedido y me pagan religiosamente la subvención de 2.500 pesetas anuales.

Esto hacían los catalanes y valencianos de buena fe, que son la inmensa mayoría, ante quienes veíamos subir extraordinariamente la simpatía y entusiasmo por la Real y Augusta Persona de Su Majestad, cuyo prestigio va creciendo a todo crecer por todos los ámbitos de España y especialmente en el territorio de la lengua catalana. En cambio pudimos observar en el rostro de los catalanistas y valencianistas exaltados y que se distinguen por su desvío hacia España, con quienes a veces tropezamos, el disgusto y la contrariedad que les producía el que Su Majestad y su Real Gobierno patrocinen el Diccionari de la Llengua Catalana, achacando este acto de nobilísima magnanimidad y de alta política a maniobra política y a aviesa intención y decidido propósito de deshonar la lengua catalana y traicionar y partir por el eje la causa de Cataluña. Esos exaltados hace muchos años que andan sembrando gérmenes deletéreos en todo el Principado, gérmenes de separatismo. Así en Selva del Camp, cerca de Reus, unos niños que nos decían juegos infantiles y nombres de animales, insectos y pájaros, nos salieron con que, al ser grandes, tomarán las armas para matar castellanos y hacerse franceses y conseguir así la separación de España y la independencia. En otras comarcas oímos denuestos contra el Estado Español y que se lamentaba que los moros, cuando el desastre de Melilla, no nos hubiesen arrojado a escobazos de esa plaza africana. En otros puntos oímos fuertes censuras a Cambó suponiéndole vendido al centralismo y traicionador de la causa de Cataluña, calificando su aceptación de la cartera de Hacienda de defección de la causa de Cataluña por avenirse a ser Ministro de un Estado extranjero. Otras veces oímos que se le había de silbar a Cambó así que se presentase en Barcelona, formando parte del Gobierno extranjero y tirano de la catalana nación. ¡Cuántas cosas oye uno andando por Cataluña y escuchando charlas catalanistas en automóviles, cafés, fondas, trenes y paseos! Llama poderosamente la atención el enorme, el tremendo descrédito y desprestigio de la Lliga y de la Mancomunidad y de Puig y Cadafalch con toda su turba multa de paniaguados. En los tres meses de andar yo por Cataluña en son de estudiar la lengua catalana mal que le pese a la Lliga, jamás se me puso

en frente ninguno de los Lligueros ni siquiera ningún defensor de ellos. Lo que encontraba a cada paso, catalanes que se deshacían en pestes y denuestos contra La Lliga y sus prohombres y pedisequos...

Nosotros hacíamos aquello de Dante: *Ma guarda e passa*. Y así anduvimos por todas las comarcas catalanas y valencianas, haciendo los imposibles para aprovechar el tiempo y llenar de vocablos y frases nuestras libretas. No, mientras Su Majestad y su Real Gobierno me mantengan su alto patrocinio, poco me preocupa la Lliga Regionalista con todos sus galgos y sabuesos. Lo que me preocupa de firme es el llevar adelante con todas mis fuerzas y tan bien como Dios y su Santísima Madre me den a entender, la empresa lexicográfica que Su Majestad y su Real Gobierno me han encomendado. Para poderlo hacer como Dios manda, acudo hoy de nuevo a Su Majestad, implorando con todo ahínco el Real Auxilio para que, ahora que se forman los nuevos Presupuestos, se me mantenga en ellos la actual subvención de 25.000 pesetas y, si es posible, se me aumente hasta 30.000 a fin de poder desplegar mayor actividad y terminar más pronto la obra, según desea Su Majestad y su Real Gobierno. Si en vez de 25.000 pesetas, pudiese disponer de 30.000 o bien de 35.000, podría utilizar mayor número de colaboradores y terminar más pronto la obra.

He escrito pidiendo eso mismo al Excmo. Sr. Ministro de Instrucción Pública y al Excmo. Sr. Presidente del Consejo de Ministros, como también a los Diputados y Senadores D. Alfonso Sala y Excmos. Sres. Conde de Sallent y Marqués de la Cenia. Pero en quien confío yo plenamente es en Su Majestad. Demasiado se me alcanza que sin el apoyo decidido y denodado de Su Majestad, poco o nada llegaría a conseguir. Si en Dios y en la Virgen y en los Ángeles y Santos Patronos de Cataluña, Valencia y Baleares confío de tejas arriba; de tejas abajo confió ante todo y sobre todo en Su Majestad, y a Su Majestad ruego con todas las veras de mi alma que se digne recomendar a su Real Gobierno la continuación de la subvención actual a la Obra del *Diccionari Catalá-Valenciá-Balear* en los Presupuestos que se están formando. Sería una burla sangrienta y un sarcasmo indigno de la formalidad y seriedad que debe distinguir a todo Gobierno, que después de un año de haberseme concedido dicha subvención, ahora se me privase de ella, dejándome en las astas del toro y hecho ludibrio de los enemigos de España que pelean por las dehesas de la Mancomunidad y acreditando aquella vieja imputación de que

no hay que fiar del Poder Central, falaz por esencia y potencia, al decir de los catalanistas empedernidos y maleantes. No, no puedo concebir que el actual Gobierno se preste a tal jugarreta, a tal informalidad. Mas por lo que pueda tronar y porque lo más elemental de la lógica así lo dicta, insisto en suplicar y rogar a Su Majestad que se digne recomendar a su Real Gobierno la continuación, en los presupuestos que se están formando, de la actual subvención de 25.000 pesetas para la Obra del Diccioniari Catalá-Valenciá-Balear.

Y acabo rindiendo mil gracias a Su Majestad por cuanto haga a favor de dicha Obra, reiterándole al mismo tiempo mi más sincero y expresivo homenaje de honda sumisión, férvida adhesión y entusiasta afecto, a los Reales Pies de Su Majestad.

Antonio Mª Alcover, pro.»

[5]

Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (26 d'octubre de 1923).

Carta manuscrita de Mn. Antoni Maria Alcover a Emilio María de Torres, secretari particular del rei Alfons XIII. Amb motiu de la formació dels pressuposts del nou govern, Alcover sol·licita el manteniment de la subvenció que des de 1920 rebia l'Obra del Diccioniari. Alcover felicita el govern del directori militar de Primo de Rivera i es proclama entusiasta alfonsí.

«Palma de Mallorca 26 octubre 1923

Al Excmo. Sr. D. Emilio de Torres, Secretario Particular de Su Majestad el Rey (q. D. g.)

Mi respetable y muy querido señor y amigo: mucho tiempo hace que no he molestado a V. E. con encargos para Su Majestad. Hoy me veo en el caso de hacerlo. Con esta fecha dirijo al Directorio Militar o Gobierno Provisional una Instancia en vista de que se están preparando nuevos Presupuestos que deben empezar a regir en el próximo enero, solicitando que se mantenga en tales Presupuestos la consignación de 25.000 pesetas para la formación y publicación del Diccioniari Catalán-Valenciano-Balear, que desde 1920 vienen consignando los Gobiernos y votando las

Cortes, haciéndomela efectiva el Estado con toda puntualidad.

Hágame, pues, el obsequio, si es servido, de hacerlo presente a Su Majestad el Rey y suplicarle en mi nombre y en el de los centenares de colaboradores que me ayudan en tal obra, que, ya que fué iniciativa de Su Majestad y su Gobierno consignar en presupuestos de 1919 dicha subvención, que las Cortes votaron en 1920 y en 1922, se digne Su Majestad, si es de su Real Servicio, recomendar a Su Gobierno que tenga a bien acoger favorablemente mi petición.

Con las 25.000 pesetas que el Estado me da desde 1920, no reservándome para mi ni un céntimo, pues mantengo irrevocable mi propósito de trabajar gratuitamente para mi amadísima España, destinando dicha cantidad íntegra para mis colaboradores, -la obra ha tomado unos vuelos verdaderamente formidables. En 1919 tenía reunidas unas 900.000 papeletas lexicográficas; ahora tenemos cerca de 3.000.000. Monté las oficinas que Su Majestad se sirvió indicarme. En ellas están trabajando unas ocho horas todos los días hasta siete personas expertas, unos revisando y rectificando la ortografía, otros ordenando alfabéticamente tantos centenares de miles de papeletas: Ordenación que vamos a terminar dentro de cuatro o cinco meses; y en seguida de tenerla ultimada, empezaremos la redacción definitiva y luego la impresión y la publicación.

Si ahora se nos privase de las 25.000 pesetas anuales que percibimos desde 1920, todo ese magnífico y estupendo laboreo quedaría parado, batirían palmas y cantarían victoria las hordas separatistas compadres de la Lliga Regionalista, y furiosos africanamente contra mí porque, sostenido y amparado por Su Majestad y Su Gobierno, sigo adelante con mi Obra, desvaneciéndose a los ojos de toda Cataluña la leyenda que fraguaron los catalanistas exaltados de que Su majestad, Su Gobierno y los Políticos de Madrid son enemigos jurados de la lengua catalana. Con tal impostura los catalanistas sembraban el odio a Su Majestad y a Su Gobierno y el desvío hacia España. Por esto la subvención de 25.000 pesetas anuales que el estado me da desde 1920 para la formación y publicación del Diccionario los saca de quicios, los pone furiosos, y salen diciendo que tal cantidad son 30 dineros de Judas, que estoy vendido a los enemigos de Cataluña y otras lindezas por el estilo.

Aprovecho esta coyuntura para felicitar efusivamente a Su Majestad por haber confiado el Poder al Directorio Militar. Aquí en Mallorca, todo el mundo lo celebra, excepción hecha de socialistas y anarquistas recalcitrantes y de los políticos profesionales, completamente desacreditados. Aquí toda la gente de orden y especialmente la gente de Iglesia: curas, frailes, monjas, seglares devotos se han vuelto alfonsinos fervientes, defendiendo a capa y espada a Su Majestad aclamándole por Rey legítimo, así como antes muchos de ellos tenían por tal a D. Carlos. Por mi parte, cada día en la Santa Misa hado un Memento muy encarecido para Su Majestad y la Real familia y su Gobierno. Son a millares los fieles que ruegan por su majestad y el Gobierno.

Dígnese, pues, mi buen amigo, poner a los pies de Su Majestad esta mi petición con mi más sincero homenaje de sumisión rendida, adhesión ferviente y omnímodo agradecimiento a Su Majestad el Rey.

Su afectísimo.

Antonio Maria Alcover, pro.

Deán de Mallorca.»

[6]

Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (28 d'octubre de 1926).

Carta manuscrita de Mn. Antoni Maria Alcover a Emilio Maria de Torres, secretari particular del rei Alfons XIII. En aquesta carta li informa d'una audiència mantinguda amb el rei, i li demana que traslladi al monarca un prec contingut en carta adjunta.

«Palma de Mallorca, 28 de octubre de 1926

Al Excmo. Sr. Marqués de Torres de Mendoza, Secretario Particular de Su Majestad el Rey.

Muy señor mío y de mi más distinguida consideración: S. M. el Rey el día 26 del corriente me concedió Audiencia en el Real Palacio de Pedralbes. Sobre lo que me dijo en la Audiencia le dirijo un ruego, contenido en la adjunta carta, que le remito, suplicándole que la ponga

en las Reales Manos, en lo que recibirá singular favor este su afectísimo seguro servidor, amigo y capellán que le estrecha la mano.

Antonio Mª Alcover, pro.»

[7]

Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (8 de novembre de 1926).

Carta d'Emilio María de Torres, secretari particular del rei Alfons XIII, a Mn. Antoni Maria Alcover, on li comunica el trasllat al rei de la carta d'Alcover i li informa de les dificultats de mantenir per més temps l'actual subvenció a l'Obra del Diccionari.

«Palacio Real de Madrid 8 de noviembre de 1926

Ilmo. Señor Don Antonio Maria Alcover.

Muy Señor mío y de mi consideración más distinguida: Tengo el gusto de manifestarle que tan pronto como recibí su carta me apresuré á entregar á su majestad el Rey -Dios le guarde- la que acompañaba, dirigida al Augusto Soberano.

Su Majestad el Rey se ha dignado ordenarme escriba á Vd. para decirle que se propone hablar con el Señor Ministro de Instrucción Pública acerca del asunto á que se refiere Vd. pero cree el Soberano que, en el plan actual de economías será difícil que la subvención á la que alude se pueda sostener por muchos años.

Con este motivo se reitera de Vd. con toda consideración su affmo. amigo y atto. s. s. q. b. s. m.»

[8]

Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (30 de novembre de 1926).

Carta manuscrita de Mn. Antoni Maria Alcover a Emilio María de Torres, secretari particular del rei Alfons XIII, on li agraeix la informació rebuda el 28 d'octubre i demana que traslladi al monarca una carta adjunta.

«Palma, 30 noviembre 1926

Excmo. Sr. Marqués de Torres de Mendoza, Secretario Particular de S. M. el Rey (q. D. g.)

Muy Señor mío y de mi más distinguida consideración:

Tengo el gusto de acusarle recibo de su carta del 8 del corriente, que de veras le agradezco, dándome por enterado.

Al mismo tiempo le suplico tenga la bondad de poner en manos de S. M. el Rey (q. D. g.) la adjunta carta, por lo que le quedaré doblemente agradecido.

Acepte, distinguido Señor mío, el testimonio reiterado de la más respetuosa consideración de su affmo. S. S. y Capellán.

Antonio Mª Alcover, pro. (*signat i rubicat*)»

[9]

Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (30 de novembre de 1926).

Carta manuscrita de Mn. Antoni Maria Alcover al rei Alfons XIII, en la qual felicita la iniciativa del monarca que ha afavorit la promulgació del real decret pel qual es reforma l'Acadèmia de la Llengua Espanyola i es crea l'Acadèmia de les Llengües Espanyoles. Alcover ho planteja com una oportunitat per al finançament de l'Obra del Diccionari, i recorda que resta pendent de pagament la quantitat corresponent al semestre en curs.

«A S. M. el rey Nuestro Señor (que Dios guarde)

Señor:

Millones de gracias por el R. D. de 26 de noviembre sobre la reforma de la Real Academia Española convirtiéndola en Academia de las Lenguas Españolas. V. M. se ha immortalizado en ese Decreto y se ha acreditado de ser el primero de los catalanes, de los gallegos, de los vascuences. V. M. ha hecho por esas tres lenguas lo que ningún otro Rey hizo nunca. Esto es lo más grande, trascendental y eficaz que cabía hacer en pro de la unidad espiritual de los diferentes pueblos que integran la Patria Española.

Y sube de punto la gloria de V. M. por ser ese Decreto un pensamiento e iniciativa, no de un Ministro ni de una corporación científica, sino de V. M. Cuando tuvo V. M. la dignación de llamarme por telégrafo a Madrid, en Abril de 1919, Don Alfonso Sala me dijo que V. M. había concebido ese plan salvador, y V. M. me lo confirmó en la Audiencia que se dignó concederme en 3 de Mayo de aquel año, diciéndome empero que no había parecido bien dicho plan al Excmo. Sr. Presidente del Consejo y Director de la Academia, D. Antonio Maura. Gracias a Dios, ahora se ha encontrado con un Presidente de Ministros y un Ministro de Instrucción Pública a quienes cabe la gloria de haber estado a la altura que se requería para comprender a V. M.

Dígnese recibir mi más sincero y entusiasta parabién por todo esto.

El Excmo. Sr. Secretario particular, en carta 8 del presente mes, me participó, de orden de V. M. se proponía hablar con el Ministro de Instrucción Pública sobre la subvención concedida al Diccionario Catalán-Valenciano-Balear. Supongo que ya lo ha hecho, y espero se me librarán por de pronto las 12.500 pesetas correspondientes al semestre Julio-Diciembre del corriente año, con lo cual podré satisfacer en gran parte los gastos que en todo este tiempo llevo realizados y las deudas que he contraído con mis colaboradores a fin de que no tuviese que interrumpirse mi obra.

No he de insistir más en esta súplica por no injuriar a V. M.

Dígnese V. M. recibir el sincero y leal homenaje de adhesión, sumisión y agradecimiento que me honro en tributarle rendidamente en Palma de Mallorca a los treinta días de Noviembre de 1926.

Señor

A los Reales Pies de V. R. M.
el último de sus súbditos
Antonio Mª Alcover, pro.»

[10]

Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (7 de desembre de 1926).

Carta d'Emilio María de Torres, secretari particular del rei Alfons XIII, a Mn. Antoni Maria Alcover, a fi de comunicar-li el trasllat al rei de la carta d'Alcover del 30 de novembre, i li informa de l'agraïment del monarca per les felicitacions rebudes.

«Palacio Real de Madrid, 7 de Diciembre de 1926

Señor Don Antonio Mª Alcover

Mi respetado y distinguido amigo: oportunamente di cuenta a Su Majestad el Rey Nuestro Señor -Dios le guarde- de su carta de Vd. de fecha 30 de Noviembre último y me ordena el Augusto Soberano le dé las gracias en su Real nombre por cuanto en ella dice y por las felicitaciones que dirige a Su Majestad con motivo del Real Decreto de 26 Noviembre último sobre la reforma de la Real Academia Española.

Se reitera con este motivo su más atento s. s. y amigo que reverentemente b. s. m.»

[11]

Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (5 de febrer de 1927).

Carta manuscrita de Mn. Antoni Maria Alcover al rei Alfons XIII. En aquest escrit, Alcover li informa de la situació financera del Diccionari, sense subvenció en el marc de la reforma de la Reial Acadèmia de la Llengua Espanyola. Li explica els impediments que se li presenten per ingressar a la referida institució, les

repercussions polítiques, i finalment li prega el seu suport personal per mantenir econòmicament l'Obra del Diccionari.

«A S. M. Don Alfonso XIII (q. D. g.)

Señor:

En la Audiencia con que V. M. me honró y me favoreció en Barcelona el 26 de Octubre último, se interesó vivamente por el estado de mi obra “Diccionari Català-Valencià-Balear” a la que llamó, con simpática pluralización, “nuestro Diccionario”. Y al terminar dicha Audiencia, de la que guardo imborrable recuerdo, me despidió V. M. con estas palabras: “Téngame V. al corriente de cuanto ocurra acerca del Diccionario”.

Esto es lo que hoy me permito hacer.

En 8 de Noviembre el Excmo. Sr. Secretario Particular de V. M. se proponía “hablar con el Sr. Ministro de Instrucción Pública acerca del asunto” de la subvención de nuestro Diccionario, cuyo 2º semestre (de 1926) acababa yo de instar al Sr. Ministro se me hiciese efectivo. Poco después supe, por carta del Excmo. Sr. Presidente del Consejo de Ministros, que la citada subvención había sido suprimida en los vigentes Presupuestos, noticia que me produjo verdadera decepción. Pero vino en 26 del mismo mes el extraordinario Decreto reformando la constitución de la real Academia Española de la Lengua, y no pude menos de presumir que tal Decreto era efecto de la conversación de V. M. con el Ministro y que el asunto de nuestro Diccionario se había arreglado así, haciéndome entrar en la Academia para con los recursos de ésta continuar nuestra obra. Y me confirmó en esta creencia el hecho de que los corresponsales periodísticos telegrafiaron enseguida a Mallorca que era inminente mi ingreso en dicha Real Academia, sin haber yo escrito palabra a tales periodistas ni tener entre ellos ningún amigo. Después dijeron los periódicos, sin ninguna intervención mía, que los Sres. Menéndez Pidal, Alemany, Azorín y Cotarelo habían firmado mi presentación a la R. Academia; entonces escribí al Sr. Menéndez Pidal dándole las gracias; y él me contesta en 3 de Enero, negando que se haya hecho presentación alguna. Semanas después los periódicos publicaron que la Real Academia había dispuesto que los aspirantes debían solicitar antes de 1º o 15 de Febrero su admisión; ante tal noticia, escribí el día

22 al Sr. Menéndez Pidal preguntándole si era ello exacto y qué extremos debía abrazar la solicitud para ingresar en la corporación; contestándome dicho señor que no es necesario presentar tal solicitud y que es más eficaz ser propuesto por tres Académicos. Vuelvo a escribirle indicándole los Académicos a quienes he tratado y suplicándole indique a tres de ellos si quieren proponerme; mas, en 31 de Enero me contesta que “últimamente se han agitado entre” ellos “muchas opiniones”, por lo que cree más conveniente que yo mande una solicitud a la Academia, presentando mi candidatura.

Esto me ha hecho ver que no está preconvenido mi ingreso en la Academia; por lo cual, hoy mismo mando a ésa mi solicitud para que se me admita en ella, y al mismo tiempo escribo a V. M. la presente para enterarle de lo que ocurre a “nuestro Diccionario”.

Desde 1º de Julio último no he percibido ni un céntimo del Estado, pues, como he dicho, la subvención que me daba, ha sido suprimida. Sólo he tenido un pequeño subsidio de 250 pesetas del Ayuntamiento de Palma y otra cantidad igual de la Diputación de Baleares, como subvención por el 2º semestre de 1926. Yo solo, con mis pequeños ahorros, he tenido que hacer frente a todos los gastos de composición e impresión del Diccionario, gastándome 20.000 pesetas que eran todo mi capital. Ahora no me queda más que mi nómina de Deán para mi manutención y para sostener la obra del Diccionario. Está para salir el primer cuaderno de la obra, y sólo cuento con 300 suscritores; confío en que éstos aumentarán, pero si por la presión catalanista no aumentasen, ¿cómo iba yo a sostener el enorme gasto que la empresa supone? A no ser por un milagro de Dios, es imposible. El Diccionario patrocinado desde 1919 por V. M. y al que V. M. tuvo la generosidad de llamar “nuestro Diccionario”, de tejas abajo amenaza hundirse en la nada en medio de la rechifla y contento de nuestros encarnizados enemigos los catalanistas separatistas, que podrán alardear de haber salido profetas al pronosticarme en 1919 que “los de Madrid” me darían de momento unos cuartos para en breve abandonarme a mí y mi obra.

Esta es, Señor, la presente situación mía y de la empresa en que trabajo hace cerca de treinta años. Con verdadero sentimiento me veo obligado a escribir a V. M. todas estas cosas, para cumplir el encargo que V. M. me

dio, de tenerle al corriente de cuanto ocurriese en el asunto de “nuestro Diccionario”.

¿He de despedirme de la firme esperanza que las innúmeras bondades de V. M. para conmigo me habían hecho concebir contra los ataques y maquinaciones de nuestros comunes enemigos, que lejos de arredrarme me enardecían más en la lucha?

Se me hace extremadamente duro el dejar tal esperanza, y desearía que no llegara este caso.

Dígnese entretanto V. M. recibir y aceptar el testimonio de mi ferviente homenaje de adhesión, sumisión y acatamiento que me honro en tributar a V. M. y a la Real Familia, cuya preciosa vida guarde y prospere Dios largos años.

Palma, 5 de Febrero de 1927

Señor:

A los Reales Pies de V. M.

Antonio Mª Alcover, pro. (*signat*)»

[12]

Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (14 d'abril de 1927).

Carta manuscrita de Mn. Antoni Maria Alcover a Emilio Maria de Torres, secretari particular del rei Alfons XIII. Alcover explica la seva proposta per finançar l'Obra del Diccioniari, una vegada el govern de Primo de Rivera li ha retirat la subvenció. Exposa la diversificació de les fonts de finançament i la política de subscripcions. Demana que el rei intercedeixi davant la Diputació i l'Ajuntament de Barcelona per atorgar-li l'ajuda econòmica acordada i no lliurada.

«Palma de Mallorca, 14 abril 1927

Al Excmo. Sr. D. Emilio de Torres, Marqués de Torres de Mendoza

Muy señor mío y de toda mi consideración:

Interesándome vivamente por el estado de salud de S. M. el Rey (q. D. g.), le he tenido todos los días muy presente en la Santa Misa a fin de

que Dios le devolviese completamente la salud perdida, pues su preciosa vida lleva aneja la salud y prosperidad de toda España. Ahora que veo por los periódicos que S. M. está del todo restablecido, me permito escribir a V. E. esperando de su amabilidad que felicitará en mi nombre a S. M. por la salud recobrada, como también para las próximas Pascuas de Resurrección, que se las deseo a S. M., a la Real Familia y a V. E. muy felices y colmadas de gracias y bendiciones, del cielo.

Además, me veo en el caso imprescindible para mi de recurrir a la fina amistad con que V. E. me distingue para que tenga la bondad de enterar a Su Majestad del estado extremadamente difícil y desesperado de la Obra del Diccionario. S. M. en 26 de octubre, al concederme magnánimamente Audiencia, lo primero que hizo fue preguntarme: ¿Qué hace nuestro Diccionario? Contesté a tal pregunta con toda lisura y franqueza; y colmándome S. M. de alentadoras atenciones y de bondades verdaderamente regias, acabó por decirme, al dar por terminada la Audiencia: -“Nada, Pàg. Alcover. Téngame V. al corriente de todo cuanto le ocurra sobre el Diccionario.”

Para cumplir tan encarecido encargo, escribo a V. E. hoy. La situación de la Obra del Diccionario que S. M. se dignó apellidar cosa suya (nuestro Diccionario) no puede ser más crítica y comprometida. En los vigentes presupuestos de la Nación se suprimió la subvención de 25.000 pesetas que se me habían dado desde 1920. ¿Cómo ha de continuar la obra, si no cuento yo con más fuerzas que las mías? Si en ella me gastaba las 25.000 pesetas anuales y los miles de pesetas que me daban las Diputaciones de Barcelona y Baleares y los Ayuntamientos de dicha ciudad y de esta capital y además muchos miles de pesetas de mi bolsillo, eso después de trabajar yo en la obra sin retenerme un céntimo, ¿cómo va a poder continuar sin aquella subvención del Estado y con las continuas dificultades y dilaciones en el cobro de las subvenciones referidas de Barcelona? Lo de Mallorca es cosa insignificante: mil pesetas anuales entre la Diputación y el Ayuntamiento. Yo me he gastado todas mis reservas para sostener la obra, pero esto no puedo hacerlo más. Me encuentro sin un céntimo y cargado de Deudas. Debo a mis hermanos y a mis colaboradores más fieles que desde 1º de julio de 1926 no han percibido ni un céntimo, y son pobres que viven de su trabajo, les debo, digo, más de 6.000 pesetas. Mi

amor y entusiasmo por la Obra me han llevado a tal increíble sacrificio, esperando a ver si me vendrá algún auxilio por algún lado.

Comprendo perfectamente la situación de S. M. ante la norma de Economías del actual Gobierno ¿qué puede hacer Su Majestad? yo no lo sé. No dudo ni dudé jamás de la buena voluntad de S. M. para conmigo y para con mi obra. Hartas pruebas me ha dado del interés verdaderamente extraordinario que se tomó por mi obra desde el momento que se enteró de ella en 1919. Yo lo que le suplico que, teniendo en cuenta mi situación desesperada, vea si algo puede hacer en mi ayuda y auxilio.

Por de pronto, el Presidente de la Diputación y el Alcalde de Barcelona, muy decididos a favor de mi Obra, sospecho que, ante el ejemplo del Gobierno que me quitó la subvención de 25.000, demoran el pago de las subvenciones que me tienen prometidas para que se despeje la situación. Como no puedo creer que el Gobierno haya de llevar a mal que la Diputación y el Ayuntamiento de Barcelona continúen subvencionándome, me atrevo a indicar a S. M. la decidida eficacia que tendría para esas Corporaciones la recomendación que se les hiciese en nombre de Su majestad para que continuasen subvencionándome. Dentro de presupuestos como los de esas Corporaciones, tan cuantiosos, no sería nada del otro jueves consignar mil pesetas mensuales en el presupuesto de la Diputación y otras mil en el del Ayuntamiento durante los dos o tres años que necesitaría yo para ir reclutando suscritores en Baleares, Cataluña y Reino de Valencia. Esta recluta la he empezado ya y van viniendo poco a poco los suscritores; y todas las probabilidades son de que irán viniendo cada día más, hasta poderse sostener con sus cuotas la publicación de la Obra, y entonces no habrá necesidad de ninguna subvención. Si la Diputación y el Ayuntamiento lo hiciesen así, tendríamos 24.000 pesetas de subvención al año, y así la obra a fuerza de celo y entusiasmo por mi parte y por parte de mis colaboradores podría ir adelante. Para mi es evidente que si S. M. recomendase esto, como Conde de Barcelona que es por su cualidad de Rey de España y descendiente legítimo y directo de los antiguos Condes Soberanos, -la Diputación y el ayuntamiento de Barcelona lo harían con gusto por el ferviente amor que sienten por su lengua nativa; y S. M. se coronaría de gloria ante el mundo de la Ciencia, donde ya es famoso y admirado por la protección decidida y magnánima que viene dispensando al cultivo y esplendor de una de

las lenguas romances más gloriosas, cual es, la lengua catalana, lengua de sus dominios hereditarios, que nació y vivió siempre en ellos, y sus antepasados fueron siempre su sostén y amparo.

Comprendo que es excesiva audacia mía el proponer a S. M. tal paso. Espero que me lo perdonará por el fin que me inspira. ¿A quién he de acudir sino a S. M. para llevar adelante mi obra, que desde 1919 vive y alienta y anda, debido, después de Dios, a S. M.? ¿Hay otro poder sobre la tierra, capaz de comprender la importancia y necesidad para nuestra Patria, de esta Obra? No, fuera del Rey no hay quien haya comprendido su trascendencia. Nadie en Baleares, en Cataluña, en Valencia, ha comprendido eso como S. M. Por esto a S. M. me dirijo en súplica de que haga cuanto pueda a favor de tal obra. Después de Dios, en S. M. confío, y espero firmemente no verme defraudado en mis esperanzas.

Estas consideraciones me permito exponer a V. E. para que se digne transmitirlos a S. M. este favor le pido por Dios y todos sus Santos y por el bien de España.

Rinda en mi nombre el más ferviente homenaje de adhesión, sumisión y acatamiento a S. M. Por lo que le anticipa millones de gracias.

Su afectísimo

Antonio Mª Alcover, pro. (*signat i rubricat*)»

[13]

Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (5 de maig de 1927).

Carta d'Emilio María de Torres, secretari particular del rei Alfons XIII, a Mn. Antoni Maria Alcover, en la qual li comunica el trasllat al rei de la proposta d'Alcover continguda a la carta anterior. Li reitera, de part del monarca, la impossibilitat del govern a fi de mantenir la subvenció econòmica a l'Obra del Diccionari.

«Palacio Real de Madrid 5 de Mayo de 1927

Señor Don Antonio Maria Alcover

Mi respetado y muy querido amigo: Oportunamente di cuenta a su Majestad el Rey (q. D. g.) de su amable carta del 14 del pasado mes. El Augusto Soberano agradece muy sinceramente su interés y las oraciones que ha elevado al Cielo con motivo de su pasada enfermedad, encontrándose a Dios gracias completamente restablecido.

Reitero a Vd. como en otras ocasiones que a pesar de los buenos deseos del Rey, no se puede insistir en estos momentos para que le aumenten la subvención para su diccionario Catalán-Balear-Valenciano. Lamento mucho no poderle dar otra noticia y queda como siempre suyo atento s. s. y amigo que reverentemente

b. s. m.»

[14]

Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (13 de desembre de 1927).

Carta manuscrita de Mn. Antoni Maria Alcover a Emilio María de Torres, secretari particular del rei Alfons XIII. Li explica la situació econòmica límit de l'Obra del Diccionari i li adjunta una còpia del document que vol difondre entre persones influents del cercle reial. Alcover demana al secretari que li faci arribar aquesta còpia al rei, per si considera que s'ha de transmetre al president del Govern d'Espanya.

«DICIONARI CATALÀ-VALENCIÀ-BALEAR

Se publica en fascicles de 64 pàgines

Redacció y administració: St. Bernat, 5-pral.

Palma de Mallorca

13 de Diciembre de 1927

Al Excmo. Sr. Marqués de Torres de Mendoza.

Muy Señor mío y amigo: desde la última carta que le escribí, las cosas de mi Diccionario me tienen puesto en una situación de verdadera

angustia. No he querido en todo ese tiempo acudir a S. M. el Rey (q. D. g) porque me hago cargo de su situación extremadamente crítica, y por nada del mundo quisiera molestarle. Me hallo, empero, en el caso de gastarme el último cartucho. He redactado el escrito del que le mando copia. Este escrito, el original, se pondrá en manos de amigos íntimos de S. E., para ver si logramos hacer mella en el ánimo del Sr. Presidente y que tenga compasión de la Obra del diccionario que S. M. sostuvo desde 1919 hasta 1926.

Y mando a V. una copia por si considera oportuna ponerla en manos de S. M. y para el caso que Su Majestad tuviera a bien hacerla llegar al Gobierno.

Le suplico que en mi nombre rinda a los pies de S. M. el sincero homenaje de mi adhesión y sumisión más absoluta y profunda. Todos los días pido a Dios en la Santa Misa que le de gracias y bendiciones a S. M. y a la R. Familia.

Su afectísimo

Antonio Mª Alcover, pro. (*signat i rubricat*)»

[15]

Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (13 de desembre de 1927).

Còpia del document al qual es refereix Alcover en la carta anterior. El títol d'encapçalament és: «Breve Historia de la Obra del Diccionario de la Lengua que hablan Cataluña, Baleares y Reino de Valencia».

Alcover relata els fets que justifiquen la seva nova petició de subvenció anual per a l'Obra del Diccionari. A través d'una narració de l'estat de desenvolupament del Diccionari des de la seva creació l'any 1901. Argumenta Alcover els principals registres de la seva casuística: metodologia de treball, assessorament científic internacional, suport de diverses institucions catalanes i desacords posteriors, sistema de finançament i protecció de l'Estat espanyol entre 1919 i 1926, procés d'impressió, règim de subscripcions i oposició actual del catalanisme polític. Alcover reivindica l'Obra del Diccionari com una qüestió política que afecta l'interès nacional.

«Breve Historia de la Obra del
Diccionario de la Lengua que hablan Cataluña,
Baleares y Reino de Valencia.

Inicié en 1901 la magna empresa de la formación de tal Diccionario, recorriendo varias veces todas las comarcas de las regiones indicadas para estudiar a fondo la lengua que hablan y registrar sus archivos para conocer la lengua en todas sus épocas y reclutar colaboradores que me ayudasen a hacer todo eso. Los hallé a miles y empezó la tarea, mandándome ellos millares y millares de papeletas lexicográficas. Al propio tiempo fui adquiriendo las obras lexicográficas y gramaticales más notables, escritos casi todos ellos por alemanes, y emprendí el estudio del alemán para poder aprovecharlas. Emprendí también una serie de viajes de estudio por Francia, Italia, Alemania, Austria, Suiza, Bélgica e Inglaterra, visitando las Universidades más famosas por el cultivo de la Ciencia Romanista, asistí a las Cátedras de Filología y trabé relaciones con los profesores más eminentes, tomando de ellos sabias orientaciones para mi obra. Todo esto me costó unas 30.000 pesetas (entonces era Vicario general de Mallorca) sin que nadie me subvencionase.

Los catalanistas desde luego me acogieron con transportes de entusiasmo, ayudándome decididamente en la empresa, hasta el punto de que en 1911 la Diputación y el Ayuntamiento de Barcelona fundaron la Sección Filológica del Institut d'Estudis Catalans y se me nombró Presidente Vitalicio de ella.

Llegado el momento de empezar la elaboración de la Obra, se vio que el plan que yo tenía para formarla y que desde el principio anuncié paladinamente, no gustaba a los catalanistas de Barcelona, que manejaban el cotarro. Yo quería hacer el Diccionario de todas las variedades de lengua que se hablan en las comarcas rosellonesas, catalanas, valencianas y baleares, reconociendo a todas la misma categoría, sin predominio de ninguna de ellas. Mas los catalanistas de Barcelona querían arteramente, solapadamente que la variedad lingüística de Barcelona fuese considerada como la normal y que las demás regiones de Cataluña, Reino de Valencia y Baleares se sometiesen a la barcelonesa y fuesen sus tributarias y vasallas. Y aquellos buenos señores en el seno del Institut se dedicaron a ponerme obstáculos y hacerme imposible llevar adelante mi plan, para triunfar

de mí centralizando insensata y tiránicamente en Barcelona la lengua de todo Cataluña, reino de Valencia y Baleares. Como yo no cedí en mi empeño ni cedí en lo más mínimo, llegaron en 1918 las cosas a tal extremo que en 9 de julio del mismo año la Diputación de Barcelona en manos de los catalanistas y pocos días después del Institut en pleno celebraron sesión pública excomulgándome, decretando mi muerte civil y guerra sin cuartel contra mí y mi obra.

A principios de abril de 1919, enterado S. M. el rey (que D. g.) de lo que pasaba en Cataluña sobre el Diccionario, me llama telefónicamente a Madrid y me dicen S. M. y su Real Gobierno que el estado toma por su cuenta el sostener mi obra de alto españolismo. Al efecto las Cortes en abril de 1920 votan 25.000 pesetas anuales para el tal Diccionario, y se me hacen efectivas cada año desde abril de 1920 hasta septiembre de 1923, y el Directorio Militar siguió pagando tal subvención y lo propio hizo el actual Gobierno hasta 30 de junio de 1926.

Con el poderoso auxilio del estado organicé en 1920 y 1921 el cuerpo de colaboradores y las oficinas de elaboración y redacción de la Obra. Estos colaboradores se dieron tan buenas mañas para llenar papeletas lexicográficas y mandármelas, que en cosa de dos años me mandaron cerca de dos millones, las cuales, sumadas a las que ya teníamos, formaron un cúmulo formidable de tres millones, que guardo como oro en paño en ciento cuarenta cajones, ordenadas dichas papeletas alfabéticamente por cinco dependientes míos desde 1921 hasta 1925.

En 1921 conseguí hallar varios redactores y emprendimos la elaboración y redacción del ingente material; y al mismo tiempo varios dibujantes me dibujaron las herramientas y artefactos de todas las industrias de las comarcas catalanas, valencianas y baleares, para poder ilustrar gráficamente la obra, pues sabido es que hoy son indispensables los dibujos de los objetos materiales en todo Diccionario para que éste tenga todas las condiciones pedagógicas que la ciencia exige. ¿Tal vez la misma Real Academia Española no acaba de hacer una edición de su Diccionario con dibujos de los objetos cuyos nombres figuran ahí? De estos dibujos ya tenemos más de dos mil, y todavía se necesitan muchos más.

En 1924, echados los catalanistas de la Diputación y del Ayuntamiento de Barcelona, ambas corporaciones volvieron a subvencionar mi Obra, que yo, para que respondiese a la realidad de las cosas, titulé, no Diccionario

Catalán, a secas, sino Diccionario Catalán-Valenciano-Balear, porque el Reino de Valencia y las Baleares tienen tanta parte como Cataluña en la formación y vida de nuestra materna lengua. Esta modificación del título indignó más y más a los catalanistas, y no cesan de combatirla desatinadamente.

Entre tanto, llamé en 1921 a mi buen amigo el Dr. B. Schädel, Profesor de Filología Romance en la Universidad de Hamburgo, que se dedicaba en cuerpo y alma a ilustrar científicamente nuestra lengua y en 1906 había recorrido conmigo los Pirineos catalanes durante 43 días para estudiar nuestra fonética, dedicando a esto varias obras suyas; le llamé, digo, y examinó detenidamente mis materiales lexicográficos y el método de trabajo para elaborarlos, dándome un dictamen técnico sobre aquéllos y éste, al cual nos sujetamos, dando además un curso de filología a los redactores mis compañeros para formarlos científicamente. En 1923 vino a Mallorca en viaje de estudio el gran Dr. W. Meyer Lübke, Profesor de Filología, primero de Iena, después de la Universidad de Viena y ahora de la de Bonn, llamado por nuestra Universidad Central para dar conferencias de Filología. Este eminente Profesor se dignó examinar con toda la atención y el espacio que consideró necesarios (empleando en esto más de un mes) nuestro material lexicográfico, y lo aprobó en todas sus partes emitiendo un dictamen muy luminoso sobre el mismo, proponiéndonos varias normas para el mejor bien de la Obra. Las aceptamos desde luego agradecidísimos, y desde entonces tomamos a tal excelso Profesor por Maestro y Guía.

Llegado en 1925 el momento de emprender la impresión de la obra, tratando de ello con varios impresores para ver en qué condiciones podían encargarse de tal tarea, resultó que necesitaban adquirir material nuevo, especial para diccionarios, hechos según la moderna ciencia. Entonces me convencí de que, para ahorrar al estado muchos miles de pesetas y poderlos dedicar a mejorar la Obra y para obtener una impresión más aceptable, no había más remedio que adquirir una imprenta completa con todo el material científico indispensable (caracteres griegos, hebreos y árabes y signos fonéticos para todos los sonidos de nuestra lengua y los del hebreo y árabe como los que ha adoptado la Ciencia para facilitar a los lectores la lectura del hebreo y del árabe). Así lo hice desde luego, cediéndome un amigo, local apto y gratuito para instalar dicha imprenta, que dentro de un año conseguí pagar íntegramente, y con ella hacemos

la impresión de la obra con notable economía, aventajando a las demás imprentas de Mallorca.

A fines de 1925 dimos al público el prospecto de la Obra y ocho páginas de muestra que enseñé a S. M. en la Audiencia que me concedió en 26 de octubre de 1926. Este prospecto y páginas de muestra se repartieron profusamente en Cataluña, Reino de Valencia y Baleares.

La magnitud de la Obra intimidó a muchos, empezando la suscripción paulatinamente. Entonces se vieron los trabajos de zapa de los Catalanistas contra la Obra. Fueron contadísimos en Cataluña los que se suscribieron. Castellón de la Plana dio un buen contingente; en las restantes regiones valencianas se hizo muy poca cosa. En Mallorca y Menorca se hizo más. Obra tan magna necesita mucho tiempo para ser propagada y aceptada por el público.

En tan críticas circunstancias formó el actual Gobierno sus Presupuestos con el laudable y patriótico propósito de llegar a la nivelación por medio de grandes economías, y así fue sacrificada la subvención de 25.000 pesetas que había salvado la obra en 1920 y la había sostenido hasta 30 de junio de 1926.

¿Qué hacer ante tamaño contratiempo? Sin esas 25.000 pesetas anuales y con la guerra a muerte que me hacía el catalanismo, ¿cómo podíamos sostener la Obra? Las subvenciones que me quedaban, eran del todo insuficientes: 3.000 pesetas del Ayuntamiento de Barcelona; 3.000 de la Diputación de allá, de todo inseguras, tanto que desde julio de 1926 hasta hoy no he logrado percibir ni un céntimo; 500 pesetas anuales de la Diputación de Baleares; 500 pesetas del Ayuntamiento de Palma. Suman 4.000 pesetas. ¿Cómo han de bastar esas 4.000, si las 25.000 que me daba el Estado no bastaban para cubrir los gastos de la Obra?

Esto no obstante, no me resigné a dejarla morir mientras tuviese yo un hálito de vida y una peseta en el bolsillo. Y así seguí dedicando a la Obra las pocas reservas que me quedaban de mi nada corta vida, y hoy me hallo en el doloroso trance de gastarme el último céntimo. Por esto voy llamando a todas las puertas que se me puedan abrir, hasta implorando la caridad pública. Así he podido alargar mi agonía estos últimos veinte meses.

La suscripción va creciendo en Mallorca poco a poco, pero con tendencia a subir. Mas en Cataluña y en Valencia apenas si dan señales de vida. Esto no obstante emprendimos la impresión. Sale la obra en cuadernos de 64 páginas, para que, cobrándolos en el acto de entregarlos a los subscriptores, nos ayuden algo a sobrellevar la carga. Alimentamos la esperanza de que el Estado ha de volver a tendernos una mano paternal el día que se convenza de que mi Obra es de un alto y fructífero patriotismo.

Al solo anuncio de haberse comenzado la impresión, por el prestigio de que gozo en el mundo científico, se han apresurado a suscribirse las Universidades de Bonn, Göttingen, Munich, Ginebra, Hamburgo, Berlín, Cambridge, y hemos recibido cartas muy laudatorias de Profesores Universitarios de Filología tales como Meyer-Lübke, Spritzer, Wartburg (el Dr. Schäedel murió en septiembre de 1926), excitándonos a llevar adelante la publicación.

Sí, por puro patriotismo, para no dar pábulo a los detractores sistemáticos de España, de su Rey y de su Real Gobierno, no abandoné la publicación, ante el hecho gravísimo de haberseme retirado la referida subvención después de pagármela durante seis años el Estado, sin haber dado yo ocasión a que se me privase de ella.

¿Cómo se concibe que el Estado llegue a consentir que se hayan gastado en vano 150.000 pesetas de fondos públicos y unas 50.000 de fondos provinciales y municipales (Diputación y Ayuntamiento de Barcelona, Diputación de Baleares y Ayuntamiento de Palma) y que yo haya trabajado en vano veinte y siete años con todas mis fuerzas, bajo la dirección de los primeros profesores del mundo y sin cobrarme jamás un céntimo, todo por el bien de España? El Gobierno ha ampliado la Real Academia Española, constituyendo una sección de ella, con encargo de hacer el Diccionario de la Lengua de Cataluña, Valencia y Baleares. Para ello la Real Academia habrá de reunir el tesoro de vocablos de todos esos territorios y adquirir los libros y Revistas técnicas para elaborar tal tesoro al llegar a reunirlos: libros y Revistas de que carece la Real Academia, como carece igualmente de dicho tesoro, según declaración de su Director: todo lo que costará al Estado un capital y muchísimos años de penosos trabajos a los Sres. Académicos encargados de la tarea. Pues bien, todo eso lo tengo yo apunto, trabajado por mis millares de colaboradores y por mí, costándole al Estado 150.000 pesetas y 50.000 a

las corporaciones provinciales y municipales referidas. ¿Cómo consentirá el Estado, repito, que resulte gastada sin provecho alguno esta enorme cantidad de 200.000 pesetas? No lo concibo, no me lo explico. ¿Se concibe que el Estado se preste a pagar por segunda vez la recogida de todo el material lexicográfico de Cataluña, Reino de Valencia y Baleares, que ya me pagó a mí antes de julio de 1926? No hay que olvidar que es un trabajo que ningún cuerpo técnico declaró malo o inútil, antes bien, lo declaró bueno y excelente, después de examinarlo con toda detención, un Profesor como Meyer-Lübke, considerado como el primer romanista del mundo; un trabajo que examinó y aprobó otro ilustre Profesor el Dr. Schädel, cuando ocupaba la cátedra de Filología de la Universidad de Hamburgo; un trabajo que el Presidente de la Junta de Ampliación de Estudios y Catedrático de Filología de la Universidad Central, declaró ante el Excmo. Sr. Ministro de Instrucción Pública en mayo de 1919 que era un trabajo bueno y digno de que el Estado lo subvencionase, y que las Cortes subvencionaron con 25.000 pesetas anuales desde 1920 hasta 1926 y que el Ministerio de Instrucción Pública pagó siempre, previo dictamen favorable del Inspector nombrado al efecto y aprobado solemnemente por el Sr. Ministro.

Por esto espero firmemente de la rectitud, magnanimidad y patriotismo del Gobierno, que volverá a concederme aquella subvención u otra por el estilo para que pueda yo continuar y terminar la Obra y ofrecerla a catalanes, valencianos y baleares y a todos los españoles, quienes en ella puedan estudiar el tesoro de esa lengua nacida y formada en España, tan antigua y tan española como la castellana y la gallega; y no tengan que apelar a tratados escritos por sabios extranjeros para conocer las cuestiones de filología que nos afectan, y se acabe la mengua y el oprobio de que, para conocer científicamente las lenguas españolas, hayamos de ir a estudiarlas en libros extranjeros, como si en España no hubiese quién pueda escribir tales libros, colocándonos en un plano de manifiesta e irritante inferioridad.

¿Tal vez no se gloria nuestro Gobierno de proteger y fomentar la ciencia española y el libro español instituyendo la Fiesta del Libro? ¿No es empeño del Gobierno que en las Escuelas de Cataluña, Reino de Valencia y Baleares se enseñe el castellano, como en el resto de España? ¿Dónde está un diccionario completo de la lengua de aquellas regiones, que dé la correspondencia castellana de todas las palabras de aquella lengua? No

la hay desgraciadamente. Pues bien, es empeño nuestro en poner en el Diccionario que estamos laborando y publicando, la correspondencia castellana de todos aquellos vocablos. Así la obra no sólo servirá para las Escuelas, sino para todos los españoles que tengan interés o necesidad de averiguar el sentido de los vocablos de nuestra lengua: necesidad que en muchas ocasiones pueden tener las Autoridades locales, los Tribunales de Justicia, la Policía; necesidad no sólo de conocer los vocablos actuales, sino también los anticuados que figuran en documentos notariales y judiciales que pueden ser objeto de un litigio y afectar a la suerte y el porvenir de muchas familias.

Por esto nuestro Diccionario reviste todos los caracteres de una obra de interés nacional, y por ende hará bien el Gobierno en protegerla y contribuir eficazmente a su publicación; y que lo haga así cuanto antes y sin demora alguna para evitar que se acaben las fuerzas y tenga que rendirme y licenciar a mis dependientes, que están ya debidamente formados y tomen otra manera de ganarse la vida y yo tenga que vender todo el material científico reunido, para pagar mis deudas y poder vivir. Urge que cuanto antes el Gobierno venga en mi ayuda para evitar que todo lo trabajado en veinte y siete años y esas 200.000 pesetas gastadas de fondos públicos resulten trabajo perdido para España y dinero echado insensatamente en un pozo y un verdadero despilfarro.

Además, dándome los recursos pecuniarios indispensables para terminar la obra, -como ella va a ofrecer el conjunto y la suma de toda la lengua que hablan Cataluña, Reino de Valencia y Baleares, no sólo en la época actual, sino en todas las épocas que cuenta de existencia, -la Sección Catalana-Valenciana-Balear de la Real Academia, encargada de formar el Diccionario de la lengua, podría muy bien formarlo según su criterio seleccionista, tomando como base y punto de partida el Diccionario mío, que, según he dicho, va a contener la suma de toda la lengua, para hacer la selección, la depuración, la refinación, de tal lengua, según su criterio e ideal de lo que debe ser el Diccionario de toda lengua.

Así se salvarían los cuantiosos gastos que llevan hechos el estado para mi Diccionario y el criterio seleccionista de la Real Academia, famoso en los fastos de la ciencia lexicográfica.

Estos son los hechos fundamentales y las razones que considero justifican plenamente mi petición, súplica y ruego de que se me vuelva

a conceder la subvención de 25.000 pesetas u otra por el estilo para poder llevar adelante el Diccionario Catalán-Valenciano-Balear hasta que cuente la Obra con suscripción suficiente para sostenerse por sí misma.

Palma, 13 diciembre 1927.

Antonio Mª Alcover, pro. (*signat i rubricat*)»

[16]

Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (21 de febrer de 1928).

Carta mecanografiada de Miguel González de Castejón y Elio, intendent de la Reial Casa i Patrimoni, dirigida a Emilio María de Torres, secretari particular del rei Alfons XIII. A causa d'un escrit enviat per Mn. Antoni Maria Alcover, l'intendent reial exposa la problemàtica dels sarcòfags de Jaume II i Jaume III previstos per a la capella de la Trinitat i la necessitat d'actualitzar-ne la informació, davant la confusió de les dades proporcionades per Alcover.

(*Segell imprès*)

«Intendencia General de la Real Casa y Patrimonio

21 de Febrero de 1928

Excmo. Sr. Don Emilio Mª de Torres

Mi querido amigo:

Con su carta de 17 del corriente he recibido la que le ha escrito el presbítero de Mallorca Don Antonio Mª de Alcover, acerca de cuyo contenido pido informe al Administrador del Real Patrimonio en aquella isla.

Consultados los antecedentes que aquí existen aparecen equivocados algunos de los datos que el Sr. Alcover cita en su escrito, pues de los proyectos de sarcófagos presentados por el Sr. Morell, y que efectivamente fueron del agrado de S. M., y se aprobaron por esta Intendencia en 10 abril 1919, no se ha llegado a formular presupuesto, si bien el dicho

Administrador al remitirlos en 17 de Marzo del mismo año, adelantaba su impresión de que se obtendría con ellos una economía de 8.000 pesetas, ó acaso más, con relación a las 25.000 que alcanzaba el proyecto que con anterioridad había presentado el Cabildo Catedral: es decir que venía a indicar el mismo coste que en su carta señalaba el Sr. Alcover.

Como digo antes escribo a Sureda, que todavía nada me ha dicho de la visita del Cabildo Catedral.

Una vez más se reitera de Vd. afmo. amigo

El Conde de Aybar (*signat i rubricat*)»

[17]

Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (29 de març de 1928).

Carta mecanografiada d'Emilio María de Torres, secretari particular del rei Alfons XIII a Mn. Antoni Maria Alcover, en la qual li informa amb relació a l'escrit del 13 de desembre de 1927, que fou lliurat oportunament al monarca. També s'excusa d'un retard de la present contestació motivada per un problema de retorn. Igualment, li insisteix en la situació de la política econòmica del govern que impossibilita recuperar la subvenció de l'Obra del Diccionari.

«Palacio Real de Madrid, 29 de marzo de 1928

Señor Don Antonio Mª de Alcover.

Mi respetable y distinguido amigo: Oportunamente recibí la carta que en el pasado mes de Diciembre tuvo la bondad de dirigirme acompañando una breve historia del “Diccionari Catalá-Valenciá-Balear” que me apresuré a entregar a su Majestad el rey, nuestro Señor (Dios le guarde).

Por haberme sido devuelto dicho escrito hace poco, no pude enviarle antes mi contestación, rogándole me perdone esta involuntaria demora.

Su Majestad quedó en hablar con Su Gobierno acerca de la subvención de este Diccionario, por más que, dado el criterio de economías adoptado, no es tan fácil vencer la dificultad que existe para que le sea concedida en la cuantía que desea una subvención del Gobierno.

Con este motivo, se reitera de Vd. afectísimo amigo y atento seguro servidor.»

[18]

Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (10 d'abril de 1928).

Carta manuscrita per altri en nom de Mn. Antoni Maria Alcover al rei Alfons XIII. Signada per Alcover. L'escrit dona informació detallada al monarca sobre el correcte ús de la subvenció pública de 25.000 pessetes anuals, rebuda entre 1920 i 1926. El motiu és la informació coneguda per Alcover en relació amb un escrit redactat pel cap del Departament d'Instrucció Pública i transmès a la Presidència del Consell de Ministres, on s'argumenta la utilització inadequada de la subvenció per crear una impremta amb l'objectiu de publicar el Diccionari. Alcover defensa el paper de la impremta en el marc de la formació del Diccionari Enciclopèdic amb il·lustracions, i justifica la procedència dels fons esmerçats, procedents de recursos diferenciats als del govern espanyol. Insisteix en la sol·licitud d'una subvenció estatal, malgrat que sigui menor.

«A S. M. Don Alfonso XIII, Rey de España (q. D. g.)

Señor:

Hallándome postrado por grave enfermedad, recibí hace unos diez días una atenta carta con que me honró el Excmo. Sr. Secretario particular de Vuestra Majestad y en la cual me daba cuenta de haberse dignado Vuestra Majestad leer el resumen histórico de mi obra del Diccionario Catalán-Valenciano-Balear, que en Diciembre último tuve el honor de dirigirle para ver de conseguir en lo posible se renovase la subvención con que el estado había favorecido dicha obra desde 1920 hasta 1926.

Me dice el Excmo. Sr. Secretario: “Su Majestad quedó en hablar con su Gobierno acerca de la subvención de este Diccionario, por más que, dado el criterio de economías adoptado, no es tan fácil vencer la dificultad que existe para que le sea concedida, en la cuantía que desea, una subvención del Gobierno”.

Ante estas manifestaciones he creído del caso tomarme la libertad de dirigir a Vuestra Majestad la presente carta, en primer lugar para expresarle mi profunda gratitud por el interés que de nuevo ha demostrado a favor de mi empresa, y en segundo término para exponer a la elevada consideración de Vuestra Majestad algunas declaraciones, esperando se dignará aceptarlas benignamente y perdonar mi atrevimiento, que no obedece a otra cosa que al deseo de poder llevar adelante la obra cultural de toda mi vida.

Desde luego el infrascrito no señala cuantía a la subvención que ha solicitado del Gobierno. Si en el plan actual de economías no cabe una subvención de 25.000 pesetas como se me daba antes, basta con que se me dé una cantidad menor, la que sea posible, si bien sería de desear que bastase a cubrir los gastos que los suscriptores de mi obra no alcanzan a cubrir. Con que se me concediesen 15.000 pesetas anuales, podríamos publicar seis fascículos al año; a medida que creciese el número de suscriptores, podría disminuirse la subvención sin menoscabo de la rapidez en la publicación de la obra. Nuestros libros de administración y nuestras listas de suscriptores estarían, naturalmente, a disposición de cualquier inspector que el Gobierno autorizase para visitar nuestras oficinas.

Acerca de los motivos de haber sido suprimida en 1926 la subvención, he tenido ocasión de ver una carta dirigida a un amigo mío por el Sr. Jefe de la Secretaría auxiliar de la Presidencia del Consejo de Ministros, manifestando que el Jefe del Departamento de Instrucción Pública ha informado sobre mi obra con la siguiente nota:

“Durante varios ejercicios se consignó en el presupuesto de Instrucción Pública la cantidad anual de 25.000 pesetas, para editar el Diccionario Catalán-Valenciano-Balear por el Padre Antonio Mª Alcover, que según todas las referencias es un insigne filólogo de gran reputación científica. Pero en vez de destinar tales sumas a la publicación del Diccionario en algún centro editorial, las invirtió en montar una imprenta adquiriendo no solamente tipos, sino profusión de grabados para emprender la publicación de un diccionario enciclopédico, por lo que agotó todas las cantidades concedidas en dicha empresa, habiendo por tanto alcanzado muy pocas páginas la publicación en la fecha en que la subvención fue suprimida, lo que se hizo teniendo en cuenta que así como tenía gran

mérito una publicación meramente filológica, que se hubiera podido editar con más economía menor volumen y mayor rapidez, no aparece justificada la forma de diccionario enciclopédico con grabados, por cuanto tal cometido lo llena cumplidamente cualquier otro diccionario publicado en lengua castellana.”

Ahora bien, sabiendo Vuestra Majestad se ha dignado hablar con su Gobierno sobre la indicada subvención, presumo que debe de haberse dado a Vuestra Majestad un informe igual o parecido al que acabo de transcribir, para justificar la supresión de dicha subvención; y como el contenido del citado informe pudiera hacer dudar de mi rectitud y de la manera como he invertido los subsidios del Estado, me interesa aclarar ante Vuestra Majestad mi conducta y rectificar algunos conceptos inexactos que figuran en dicho informe.

En primer lugar, no es exacto que se me diese la subvención sólo “para editar el Diccionario”; pedí y conseguí (gracias la favor de Vuestra Majestad) la subvención “para la formación del Diccionario”: así formulé siempre mis peticiones, y así me fueron admitidas. Y en el concepto de formación entran, no sólo la edición, sino también la preparación de la obra. Cuando me fue concedida la subvención, no tenía reunido todavía el caudal lexicográfico necesario para formar el diccionario tal como lo había concebido: poseía un millón escaso de papeletas lexicales; fue con el auxilio de la subvención, con lo que llegué a reunir tres millones de papeletas, hasta poseer el cúmulo de material que para realizar mi plan se requería. No ya la publicación, pero ni siquiera la redacción podía empezar, mientras no tuviese recogido y ordenado alfabéticamente todo el caudal lexicográfico. Esto es cosa evidente para cualquiera que tenga idea de lo que es un diccionario hecho a la moderna y con cierta extensión.

Llegado en 1924 el momento de poder empezar la redacción definitiva de la obra, la emprendí, con la colaboración de algunos discípulos; en 1925, vencidas las primeras dificultades tipográficas, publiqué las páginas de muestra del Diccionario, y a lo que parece, ellas fueron el cuerpo del delito para creer del caso retirarme la subvención, aun antes de publicar los primeros cuadernos definitivos. Es extraño que hasta 1926 no se tomase tal determinación, siendo así que durante seis años consecutivos había el infrascrito presentado anualmente al Ministerio una reseña de los trabajos realizados y una exposición detallada del plan que pensaba seguir,

amén de las cuentas justificativas de la inversión de la subvención en cada ejercicio económico, habiendo sido dichas reseñas, exposiciones y cuentas, aprobadas siempre por el Ministerio, no sólo durante los Gobiernos llamados del antiguo régimen, sino también durante el Directorio militar y en los primeros meses del actual Gobierno.

Es también inexacto que “en vez de destinar tales sumas a la publicación del Diccionario en algún centro editorial”, las haya invertido el infrascrito en montar una imprenta. Como he dicho ya, en el Ministerio de Instrucción Pública deben de figurar las cuentas detalladas de la inversión de la subvención en todos los ejercicios económicos desde 1920 hasta Junio de 1926, y en esas cuentas, aprobadas por el Ministerio, no aparecen incluidos los gastos de montaje de la imprenta, sencillamente porque hube de subvenir a ellos utilizando mis propias fuerzas, invirtiendo en tal imprenta los ahorros de toda mi vida y mi patrimonio familiar, amén de algunos donativos que pude conseguir. Y es de notar que en la adquisición de dicha imprenta no gasté más que lo estrictamente necesario para la impresión del Diccionario y de mis otras obras filológicas, de tal manera que mi imprenta no puede aprovecharse para otros trabajos, ni siquiera para imprimir tarjetas de visita. Hojeando los fascículos del Diccionario que van publicados hasta el presente, cualquiera puede convencerse de que, dada la variedad de tipos y signos fonéticos empleados, era de todo punto necesaria la adquisición de material tipográfico nuevo, pues nuestro plan de trabajo exige una multitud de tipos que ninguna imprenta no especializada posee. Además, dada la magnitud de la obra, aun los tipos corrientes tenían que ser nuevos so pena de tener que retirarlos antes de terminar la publicación; esto es de sentido común para todo buen tipógrafo. De manera que, aun cuando hubiésemos encargado la estampación a un centro editorial, eran imprescindibles los gastos de adquisición de material nuevo. Además, el centro editorial encargado de la empresa tendría que hacer su negocio a costa nuestra, cargándonos un crecido tanto por ciento sobre el coste de mano de obra, material y maquinaria, de modo que la impresión resultaría mucho más cara que ahora. Estoy dispuesto a demostrar en cualquier parte, que no es posible combinar una estampación esmerada con mayor economía que la que nos resulta imprimiendo el Diccionario en imprenta propia, tanto más cuanto que no hemos tenido ningún gasto por alquiler de local, por

habernos cedido gratuitamente tres salas de su convento los Rdos. Padres Franciscanos.

Finalmente demostraré no estar nada enterado de los métodos lingüísticos modernos quien sostenga que no son los grabados cosa propia de diccionarios de carácter puramente filológico. Precisamente en los actuales estudios de lexicología y geografía lingüística se da gran importancia a la representación gráfica de los objetos, y con mayor motivo en los diccionarios de lenguajes no oficiales como es el nuestro. Así vemos que el gran “Glossaire des patois de la Suisse Romande” aparece profusamente ilustrado, como también multitud de estudios que se publican en las grandes revistas de Filología. Y aparte de las obras técnicas de consulta, los modernos diccionarios destinados a la enseñanza práctica de las lenguas se ilustran con grabados, a pesar de no tener carácter enciclopédico; ¿por qué, si no, la Real Academia Española ha editado recientemente un diccionario manual no enciclopédico y, sin embargo, ilustrado? Además, es en verdad asombroso que hasta 1926 no se le hubiera ocurrido a nadie condenar la ilustración del Diccionario cuando en los seis años anteriores el infrascrito no había dejado de hacer constar que una de las partes integrantes del plan de trabajo eran los dibujos, y cuando todos los inspectores enviados por el Ministerio habían visto y elogiado nuestra colección de dibujos y habían dado de ella informe favorable, informe que el Ministerio no había vacilado en aprobar.

He querido exponer lo que antecede, molestando sin duda a Vuestra Majestad, porque lo he creído necesario para mi justificación ante los cargos que en la nota del Ministerio se me hacen en nombre de la economía y de la ciencia, cuando el infrascrito ha procurado siempre obrar según las normas de su conciencia y de los conocimientos adquiridos en tantos años de estudio.

Mi obra continua en estado muy precario por dos causas: por la guerra que me hace el catalanismo separatista, y por haberme negado el Gobierno su ayuda en el momento más crítico para mi obra. Si ésta ha podido sostenerse durante los dos últimos años, ha sido gracias a la generosidad de algunas corporaciones y particulares que me han socorrido con sus donativos, y de dos hermanos míos que a pesar de su modesta posición me han prestado 5.000 pesetas.

Hechas estas manifestaciones por si pudieran ser utilizadas en favor de mi desinteresada empresa, sólo me resta, Señor, rendir a Vuestra Majestad el más ferviente testimonio de adhesión, respeto y lealtad a Vuestra Real Persona.

Señor

A los R. Pàg. de V. M.

Antonio Mª Alcover, pro. (*signat*)

Palma de Mallorca, 10 de Abril de 1928.»

[19]

Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (7 de maig de 1928).

Carta mecanografiada d'Emilio María de Torres, secretari particular del rei Alfons XIII, a Mn. Antoni Maria Alcover. La lletra excusa el retard en la contesta i reitera que en les actuals circumstàncies no és possible atorgar-li la subvenció sol·licitada.

«Palacio Real de Madrid, 7 de Mayo de 1928.

Señor Don Antonio Mª Alcover. Pbro.

Mi respetado y estimado amigo: Ruego a Vd. encarecidamente me perdone el que por causas ajenas a mi voluntad y por las diferentes ausencias de Su Majestad, no haya podido dar cuenta ante el Augusto Soberano de su amable carta de Vd. en la que manifiesta los cargos que se le han hecho por el Ministerio de Instrucción Pública con respecto a la publicación de su Diccionario Catalán-Valenciano-Balear.

Mucho celebraré que las razones por Vd. expuestas hayan dado el resultado que Vd. desea y por lo que a Su Majestad el Rey (q. D. g.) se refiere, puedo tan sólo decirle que aún cuando ya sabe el interés que ha demostrado siempre por su obra, concediéndole la atención que siempre otorga á cuanto pueda contribuir al desarrollo de la cultura nacional, por razones anteriormente ya expuestas, no puede insistir cerca de su Gobierno para que le sea aumentada la subvención ya que, como Vd. sabe, no lo permite el criterio de economías adoptado, principalmente en lo que se refiere a la publicación de libros.

Aprovecho esta oportunidad para reiterarme de Vd. con toda consideración afectísimo amigo y atento s. s.

q. r. b. s. m.»

[20]

Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (15 de desembre de 1929).

Imprès de 8 pàgines. «Copia de la instancia que presenta D. Antonio Mª Alcover al Excmo. Sr. Ministro de Instrucción Pública, y para cuya favorable resolución solicita el apoyo de los señores que forman la Asamblea Nacional».

La instància està dividida en dues parts: la primera és la història de l'obra del Diccionari, des dels seus inicis l'any 1900 fins l'any 1929, on es demana la subvenció de 25.000 pessetes anuals a incloure en els Pressuposts de l'Estat, a fi d'ajudar a la formació i publicació del Diccionari; es tracta d'una reutilització del arguments, dades i redacció emprada per Alcover en comunicacions anteriors. La segona part està integrada per diversos informes o opinions d'experts, nacionals i internacionals, en matèria filològica, sobre l'obra del Diccionari, a fi de legitimar-la científicament.

PRIMERA PART

«Copia de la instancia que presenta D. Antonio Mª Alcover al Excmo. Sr. Ministro de Instrucción Pública, y para cuya favorable resolución solicita el apoyo de los señores que forman la Asamblea Nacional

Excmo. Señor:

Habiendo iniciado en 1900 la obra del Diccionario de la lengua que hablan en Cataluña, Valencia y las Baleares, hice un llamamiento a todos los habitantes de dichas regiones y amantes de dicha lengua invitándolos a colaborar en tal empresa. Este llamamiento despertó gran interés y suscitó centenares de colaboradores que se ofrecieron a recoger en el habla de sus respectivas comarcas, en los libros escritos de dicha lengua y en los archivos de todas las regiones, el mayor número posible de palabras pertenecientes a tal lengua, a fin de que el futuro diccionario

resultase lo más completo que fuera dable. Efecto de tan entusiasta acogida fueron las 900.000 papeletas lexicográficas que llegué a reunir en un par de lustros. [...]»

(A continuació parla del procediment de treball, no només de la recollida de materials lèxics, sinó de la preparació científica dels esmentats materials, que requerien l'adquisició de les obres fonamentals relatives a la lingüística romànica, així com de col·leccions de revistes tècniques; igualment Alcover viatja per diverses ciutats europees -Espanya, França, Anglaterra, Itàlia, Suïssa, Alemanya i Àustria-, en períodes de 6 mesos -1907 i 1912/13-)

«A fin de conocer a fondo la lengua cuyo diccionario me había propuesto elaborar, recorrí en múltiples y largos viajes todas las comarcas catalanas, valencianas y baleares, viajes que realicé a costa de cuantiosos dispendios y grandes fatigas. Mis largas y frecuentes peregrinaciones, acompañadas de conferencias de propaganda y de divulgación lingüística, me captaron las simpatías de todos los pueblos por donde pasaba y en especial de los de Cataluña, donde adquirí la máxima popularidad y las mayores atenciones de la gente de letras. Así es que, habiendo organizado en 1906 un Congreso Internacional de la Lengua Catalana, se inscribieron más de 3.000 congresistas de relevante significación literaria y fui elegido por aclamación Presidente de tal Congreso.

Al fundarse en 1911 la Sección Filológica del *Institut d'Estudis Catalans*, se me eligió Presidente vitalicio de la misma, y en el seno de dicha sección me esforcé para llevar adelante los trabajos preparatorios del Diccionario. Pero en 1917, en vista de que los directores de la política entonces imperante en Cataluña pretendían imponerse a mi labor científica y hacerla instrumento de sus planes que no quiero calificar, creí que no debía prestarme a ello, permaneciendo fiel a la orientación puramente científica y patriótica que me había impuesto desde el primer momento; y así lo expresé en dos manifiestos que dirigí en 1918 al pueblo de Cataluña, de Valencia y Baleares. Con ese motivo los jefes de la *Lliga* y sus secuaces me declararon guerra implacable y me presentaron como un ignorante e incivil los mismos que antes me proclamaran el más egregio representante de la ciencia y de los valores espirituales de Cataluña. Pasaron de un extremo a otro, de una exageración a otra.

Perdido el apoyo de la política imperante, me quedé aislado y sin medios para proseguir mi empresa. Esta hubiera quedado atascada para siempre, a no haberme deparado Dios un protector que fue nada menos que S. M. el Rey D. Alfonso XIII (q. D. g.), quien, enterado de mi conflicto, me llamó a Madrid para oírme, y una vez le hube expuesto el asunto, se dignó tomar bajo su protección mi obra, haciendo gestiones para que me fuese concedida una subvención por el Gobierno. Las gestiones dieron resultado, y en 1920 se incluyó en los Presupuestos del estado una subvención de 25.000 pesetas anuales para mi Diccionario. Con este poderoso auxilio imprimí una gran actividad a la tarea de recoger vocablos de la lengua viva y de la lengua escrita, ocupando en tal labor un cuerpo de más de 200 colaboradores que por un módico precio realizaron este trabajo inmenso hasta llegar a reunir (con lo que anteriormente había recogido) la enorme cantidad de tres millones de papeletas. Al mismo tiempo se empezó la ordenación alfabética de tan ingente material, ordenación que duró desde 1921 a 1925. [...]»

(A continuació explica l'avenç en matèria de redacció i de les primeres experiències d'impressió relacionades amb la captació de subscriptors, tot abans de la publicació, que va restar paralitzada per la retirada de la subvenció del Govern que se li havia concedit entre 1920 i 1926 -150.000 pts.-. Relata que va iniciar la publicació servint-se dels seus estalvis, préstecs i ajudes per part d'ajuntaments i poble de les Balears, i que fins el present ha publicat onze quaderns que sumen unes 700 pàgines. Després de 30 anys la seva situació és insostenible.)

«A raíz de haberseme retirado la subvención del Estado en 1926, se me comunicó que no obedecía tal supresión a que yo hubiese dado motivo de queja, sino simplemente al plan de economías adoptado por el actual Gobierno con miras a la nivelación del Presupuesto. Muy dignos de alabanza son esos propósitos del Gobierno; pero, aun acatando y elogiando tan excelente plan, considero oportuno hacer algunas observaciones. Bueno es que se procure salvar y fortalecer la riqueza pública cercenando gastos inútiles o de escaso provecho; mas séame permitido sostener que no son de esta clase los gastos dedicados a auxiliar la publicación del “Diccionari Català-Valencià-Balear”. Ayudando el Estado al sostenimiento de esta empresa, hace la obra altamente patriótica de restar fuerzas al separatismo doctrinal: éste señala al Estado español como enemigo de

las regiones y en especial de Cataluña y de su lengua; subvencionando el Gobierno la obra del Diccionario de esta lengua, da un rotundo mentís a tales inculpaciones, acalla las voces maldicientes y deja en descubierto a los que las propalan, pues resulta que éstos hacen el vacío y toda la guerra posible al diccionario catalán, mientras que el Gobierno central ayuda eficazmente a la publicación del diccionario de la misma lengua que los maldicientes señalan como blanco de los odios y desprecios del Gobierno que nos rige.

Además de esta importancia política, tiene nuestro Diccionario un gran interés como elemento de cultura popular. En cada vocablo que estudiamos, ponemos la correspondencia castellana; es evidente que con ello contribuimos poderosamente a divulgar el conocimiento de la lengua de Castilla en estas regiones que tienen por lenguaje nativo el catalán y sus variedades valenciana y balear. En cuanto al valor científico intrínseco de nuestra obra, nada puedo decir por cuenta propia porque la modestia me lo veda; pero sí puedo apelar al testimonio de los más insignes filólogos hispanistas europeos, que han tributado al Diccionario en publicación los más cálidos elogios proclamándolo el más perfecto de cuantos se han publicado en España (me permito recomendar la lectura de algunos de esos juicios autorizados, que acompañan esta instancia). Resulta, pues, que subvencionando el Estado nuevamente nuestro Diccionario, adquiriría hoy más que nunca, ante el mundo culto, justa reputación de mecenas de las empresas de alta cultura. [...]

(Alcover exposa que, després de la retirada de la subvenció, s'ha volgut justificar-la amb arguments relacionats amb: a) la inversió dels doblers en una impremta i b) la part gràfica del Diccionari. En el primer cas, explica que la impressió del Diccionari, en virtut de la varietat i tipus fonètics emprats, requereix una impremta especialitzada amb material tipogràfic nou; el cost d'això és major si es contracta externament que si es forma una impremta específica per aquesta feina; igualment defensa la part gràfica del Diccionari i l'oportunitat dels gravats, tot i no ser un diccionari enciclopèdic sinó lingüístic; en aquest sentit, ho legitima a partir d'experiències semblants d'estudis lexicals publicats en revistes tècniques de filologia espanyoles i estrangeres, o inclús referint-se a un Diccionari manual, no enciclopèdic, editat recentment per la "Real Academia Española" servint-se d'il·lustracions. Tanca la seva exposició denunciant la precarietat en què es troba la publicació de la seva obra, per

dues raons: la guerra oberta dels catalanistes contra el Diccionari, i la manca de subvenció econòmica de l'Estat, amb la consegüent pèrdua de la inversió econòmica feta amb diners públics fins aleshores.)

«Suplico:

1º. Que en los Presupuestos que está preparando la Asamblea y el Gobierno de su digna Presidencia, se incluya una subvención de 25.000 pesetas, destinada a auxiliar la formación y publicación del *Diccionari Català-Valencià-Balear*.

2º. Que esa subvención se consigne con carácter de anual, bajo la inteligencia de que vaya disminuyéndose su cuantía en años sucesivos a medida que la suscripción y demás recursos propios con que cuente dicha obra vayan aumentando, aumento que podrá comprobarse por medio de las cuentas que me comprometo a presentar, justificativas de la inversión que se diere a la citada subvención en cada ejercicio económico, y por medio de nuestros libros de administración que pondremos a la disposición de cualquier inspector que se presentare debidamente nombrado por la superioridad.

Es gracia, etc.

Palma de Mallorca, 15 de Diciembre de 1929.

Antonio Mª Alcover, Pbro.»

SEGONA PART

«Juicios de varios sabios filólogos españoles y extranjeros sobre el Diccionario [...]»

(Les referències als autors i a les fonts on publicaren les seves opinions, són les següents:

Oiva J. Tallgren. Profesor de Filología en la Universidad de Helsinki (Finlandia). Revista técnica "Neuphilologische Mitteilungen".

Leo Spitzer. Profesor de Filología en la Universidad de Marburg (Alemania). "Literaturblatt für germanische und romanische Philologie", de Leipzig.

Wilhelm Meyer-Lübke. Profesor de Filología en la Universidad de Bonn (Alemania).

Walthar von Warburg. Profesor de Filología en la Universidad de Berna (Suiza).

José M. de Oleza. Doctor en Filología por la Universidad de Bonn. Profesor del Colegio de Veruela (España). Revista "Razón y Fe", de Madrid.

Venancio Todesco. Profesor en el Liceo "Tito Livio" de Padua. Revista "Vita e Pensiero", de Milán.

Pierre Fouché. Profesor en la Universidad de Estrasburgo (Francia). "Revue des Langues Romanes", de Montpellier.

Faig transcripció de tres, a tall d'exemple)

Leo Spitzer. Profesor de Filología en la Universidad de Marburg (Alemania). Literaturblatt für germanische und romanische Philologie, de Leipzig.

«En esta publicación se ve cómo aquel enérgico luchador, el *Jean des Entommeures* de la Lingüística, ha tomado el tono suave y dulce del lexicógrafo científico y crítico, recogedor de todos los tesoros populares, pero en el cual la fuerza del hombre de pueblo (que cuenta además con la ayuda de Francisco de B. Moll como etimólogo y dibujante) contribuye a la rapidez de la publicación: después de una preparación de 25 años y de recoger tres millones de papeletas, sale ahora esta obra (que puede muy bien parangonarse con análogas empresas de Suiza), con bella, clara y correcta presentación tipográfica, con exposición ordenada de la evolución de los significados, con crítica de las acepciones dadas por los otros diccionarios, con una multitud de frases documentales antiguas y modernas (superando con esto a Labernia), pero sin ser arbitrario como el incompleto diccionario Aguiló), con datos sobre la repartición geográfica de los vocablos, con la correspondencia castellana, con las tradiciones locales, los sinónimos, las etimologías y finalmente una serie de dibujos hermosos y muy oportunos. [...]»

José M. de Oleza. Doctor en Filología por la Universidad de Bonn. Profesor del Colegio de Veruela (España). Revista Razón y Fe, de Madrid.

«De lo dicho resulta que la obra de Mn. Alcover es a la vez que un monumento perenne de entusiasmo y constancia, una obra científica de primer orden, tesoro inmensurable de materiales críticamente elaborados,

en el cual la más severa crítica no puede hallar verdaderos defectos, sino a lo más, la usencia de algunos pormenores que, de no faltar, multiplicaran su valor técnico.

Prueba del gran mérito de este Diccionario es el aplauso unánime que ya nos han hecho llegar del extranjero algunas de las más altas autoridades en la materia. Por cartas particulares han elogiado este diccionario romanistas como Meyer-Lübke, Warburg, Todesco, Krüger, Gauchat y otros, de los cuales esperamos ver pronto publicadas las correspondientes recensiones. El elogio sincerísimo de la obra me consta además de labios del mismo gran maestro de la Romanística, Meyer-Lübke, por varias conversaciones que él tuve poco ha. Además he visto las entusiastas recensiones que de esta obra han hecho los eminentes romanistas L. Spitzer en *Literaturblatt für germanische und romanische Philologie* (XLIX, 31-32) y O. J. Tallgren en *Neuphilologische Mitteilungen* (XXVIII, 248 ss.). A este coro de voces autorizadas he osado unir la mía como de filólogo y de compatriota, para que no sean los extranjeros quienes reconozcan y encomien los merecimientos de nuestros hermanos de aquende el Pirineo. Reciban las regiones de lengua catalana mi parabién por ser desde ahora su lenguaje uno de los pocos que tienen su inventario dialectológico, su diccionario-archivo, relativamente completo, así en lo geográfico como en lo histórico; recíballo también España entera, cuyo católico Monarca contribuyó tan caballerosamente a sostener esta obra en momentos difíciles, y que se ve enriquecida de hoy más con una obra admirada por la ciencia, mina científica para mejor estudiar y conocer y apreciar los valores culturales e históricos de un grupo no pequeño de algunas de sus más florecientes provincias: recíballo, finalmente, cordialísimo su autor el Sr. Alcover por ser el héroe de este *record* de lexicografía hispánica que ha merecido elogios como este de Tallgren: “Parmi les grands dictionnaires en cours de publication, romans ou no romans, le *Diccionari català-valencià-balear* occupe une place spéciale. N’oserai-je pas le dire: encore plus que tous les autres que je connais, l’effort de Mr. Alcover me semble héroïque. Courage! et en avant!” ¡Dios le conserve y aumente a su autor las fuerzas necesarias para llevar a feliz término la grande obra comenzada!»

Pierre Fouché. Profesor en la Universidad de Strasburgo (Francia).
Revue des Langues Romanes, de Montpellier.

«Este diccionario no tienen la pretensión de codificar ni unificar la lengua; se propone presentar el léxico catalán en toda su variedad, en toda su riqueza de colores y matices dialectales. No quiere ser únicamente ni el diccionario de la lengua literaria, ni el de los dialectos, ni el de la lengua antigua, sino los tres a la vez. Considérese cuanto provecho pueden sacar de él los romanistas: más de tres millones de papeletas lexicográficas han sido reunidas por los diversos colaboradores. En este punto de vista me sitúo para felicitar y animar la empresa.»

[21]

Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416.
Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover.
Magistral de Palma de Mallorca (14 de febrer de 1930).

Carta mecanografiada de Mn. Antoni Maria Alcover a Emilio María de Torres, secretari particular del rei Alfons XIII. Alcover manifesta el desconeixement del rei respecte a les dificultats econòmiques que pateix l'Obra del Diccionari. Explica la recent visita del Sr. Yanguas, president de l'Assemblea Nacional, a les oficines lexicogràfiques del Diccionari. Per indicació del Sr. Yanguas, ha redactat una instància d'ajuda econòmica adreçada a l'actual ministre d'Instrucció Pública. Finalment, Alcover reitera el component patriòtic del Diccionari, els persistents atacs catalanistes i apel·la a la intercessió del monarca.

«DICIONARI CATALÀ-VALENCIÀ-BALEAR

Se publica en fascicles de 64 pàgines

Redacció y administració: St. Bernat, 5-pral.

Palma de Mallorca, 14 de Febrero 1930

Excmo. Sr. Don Emilio Mª de Torres. Secretario particular de S. M.

Muy Sr. mío, de mi mayor consideración y respeto:

He pasado mucho tiempo sin escribirle por no importunarle; pero mis apuros han llegado a tal extremo, que no tengo otro remedio que apelar

a su bondad para conmigo, suplicándole hasta llegar a conocimiento de S. M. el contenido de esta carta, en que expongo mis tribulaciones motivadas por la obra del Diccionario Catalán-Valenciano-Balear, que ha llegado a crearme una situación del todo apurada e insostenible.

S. M. el Rey, en la audiencia con que me honró en Mayo de 1919, acabó por decirme como despedida: “Siempre que se vea V. apurado, acuda a mí, y yo le atenderé y ayudaré”. Desgraciadamente, ha llegado la ocasión de tener que molestarle con la demanda del prometido auxilio.

En la audiencia que me concedió S. M. en el Real Palacio de Pedralbes en Octubre de 1926, al presentarle yo unas páginas de muestra de dicho Diccionario y manifestarle que sólo en preparar la publicación de tal obra había invertido todas las subvenciones que me habían sido concedidas, me dijo S. M.: “Pues habrá que aumentarle la subvención para llevar adelante la obra”. Yo le contesté: “Me bastaría, Señor, con que me conservasen la misma subvención que el Estado me venía dando”. - Entonces S. M. exclamó: “Pues no creo que nadie haya pensado en quitársela”.

Esa respuesta del Soberano me dejó perplejo, pues yo tenía noticias de que el Sr. Ministro de Instrucción había suprimido dicha subvención desde Junio de aquel año (1926). Pero no me pareció prudente manifestarlo a S. M., en vista de que él no tenía noticia de tal supresión, y opté por callar, pensando que tal vez la noticia no fuese cierta. Pero la supresión era un hecho, como supe bien pronto con toda certeza. Desde entonces aproveché cuantas ocasiones se me presentaron para apelar por diversos conductos al Excmo. Sr. Primo de Rivera y al Excmo. Sr. Callejo, para ver si se dignarían hacerse cargo de la situación de mi patriótica empresa; pero todo fue en vano.

A principios de Enero de 1929 vino a Mallorca el Excmo. Sr. D. José Yanguas, Presidente de la Asamblea, quien se dignó visitar mis oficinas lexicográficas y examinar detenidamente nuestros trabajos. Tan satisfecho quedó el Sr. Yanguas de la inspección de mi obra, que dijo ser de justicia que mi Diccionario fuese protegido por el Estado, se ofreció a apoyar mi empresa con todas sus fuerzas ante el Gobierno, y al regresar a Madrid, habló en este sentido al Sr. Ministro del ramo, quién le dio esperanzas de apoyarme decididamente. El mismo Sr. Yanguas tuvo la amabilidad de escribirme aconsejándome que al prepararse los presupuestos para

1930 acudiese al Sr. Ministro presentando la oportuna instancia y por otra parte acudiese también a la Asamblea Nacional en demanda de apoyo. En Diciembre último, después de someter el texto de la instancia a la aprobación del Sr. Yanguas, la elevé en debida forma al Sr. Ministro. Pensaba enviar a cada uno de los asambleístas una copia impresa de tal instancia; pero como al ocurrir la reciente crisis de la Asamblea quedó de hecho disuelta, ya no procedió enviar dichas copias.

En esta situación se me ha ocurrido apelar a la bondad de V. E. exponiéndole todo lo que antecede y mandándole adjunta la copia de dicha instancia, y suplicarle se sirva ponerla en conocimiento de S. M. por si en su augusta magnanimidad se dignase amparar esta obra que con tanto patriotismo amparó en 1919 contra la furia catalanista. La manera de ampararla en las actuales circunstancias es recomendar a la buena acogida del actual Ministro de Instrucción Pública la referida instancia.

No dudo de la simpatía y benevolencia con que S. M. mira la obra de mi vida, este Diccionario en que he trabajado 30 años. No puedo creer en manera alguna que sea verdad lo que los más altos jefes del catalanismo propalan: que S. M. y sus Gobiernos no me han protegido por patriotismo y por afecto sincero, sino que me desprecian como desprecian a todos los catalanes que secundan el poder central contra la política catalanista, siendo instrumentos ciegos del odio de los de Madrid a Cataluña. Eso no puedo creerlo. Estoy segurísimo de que S. M. sigue queriendo y apoyando en su esfera de acción el Diccionario; por esto acudo a S. M. en demanda de apoyo para mi instancia en favor de nuestro Diccionario (así lo llamó el mismo Soberano).

Rinda V. E. en mi nombre el sincero homenaje de adhesión, sumisión y agradecimiento a S. M. el Rey, a quien con toda la Real Familia encomiendo a Dios en la Santa Misa para que S. D. M. les colme de bendiciones y carismas.

A V. E. rindo mil gracias anticipadas por el favor que le pido y que no dudo su amabilidad me otorgará..

De V. E. affmo. s. s.

Antonio Mª Alcover pro. (*signat i rubricat*)»

[22]

Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (25 de febrer de 1930).

Carta mecanografiada d'Emilio María de Torres, secretari particular del rei Alfons XIII a Mn. Antoni Maria Alcover. A la present lletra li explica a Alcover que el rei ha estat puntualment informat i se li recomana paciència, ja que les actuals circumstàncies polítiques no permeten la subvenció econòmica governamental al Diccionari.

«Palacio Real de Madrid, 25 de Febrero de 1930

Señor Don Antonio Maria Alcover

Mi respetado y distinguido amigo: En respuesta a su amable carta del día 14, me apresuro a participarle que Su Majestad el Rey (q. D. g.) se enteró con todo interés de cuanto dice, pero como Vd. sabe ahora es difícil conceder subvenciones dado el criterio de economía del Gobierno de Su Majestad. Le recomiendo por tanto que tenga un poco de paciencia por el momento.

Queda como siempre suyo atento s. s. y affmo. amigo que reverentemente

b. s. m.»

[23]

Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (6 de març de 1930).

Carta mecanografiada de Mn. Antoni Maria Alcover a Emilio María de Torres, secretari particular del rei Alfons XIII. Alcover detalla l'estat econòmic de l'Obra del Diccionari: deutes salarials, finançament personal i familiar exhaurit, aportacions d'ajuntaments i diputacions de Catalunya, València i Balears vençudes i no renovades, i la suspensió indefinida del finançament per part del govern espanyol. Davant el canvi polític governamental i el temps transcorregut, demana

la mediació reial per renovar les subvencions públiques. Un cop més, Alcover insisteix en el caràcter polític i patriòtic que comporta la reivindicació de les llengües regionals. Reconeix la voluntat política del rei Alfons XIII i deplora la visió de la dictadura contrària a la llengua regional, per considerar-la perjudicial a la unitat nacional. Argumenta Alcover la idea del Diccionari com un instrument promonàrquic i antirepublicà.

«DICIONARI CATALÀ-VALENCIÀ-BALEAR

Se publica en fascicles de 64 pàgines

Redacció y administració: St. Bernat, 5-pral.

Palma de Mallorca 6 de Marzo de 1930

Excmo. Sr. Don Emilio Mª de Torres. Secretario particular de S. M.

Muy Sr. mío, de mi mayor consideración y respeto:

Recibí y agradezco en el alma su atenta carta de 25 de Febrero, en la que me dice del vivo interés que demostró S. M. el Rey por mi carta anterior referente a nuestra obra del Diccionario, y me recomienda un poco de paciencia por lo difícil que es ahora el conceder subvenciones, dado el criterio de economías del Gobierno de S. M. Yo estoy, como siempre, dispuesto a tener la paciencia del mundo para las cosas de esta vida, y en mi conducta he demostrado tener toda la que el caso requería. A Dios le pido que me conceda su gracia para seguir siendo todo lo paciente que sea necesario, pero nunca ceso de insistir ante el divino acatamiento pidiendo a Dios cuanto me parece que me hace falta. Esto mismo considero que debo hacer con S. M. el Rey en el asunto del Diccionario, por ser S. M. el conducto más poderoso de gracia y favor que la Divina Providencia me ha deparado en el orden temporal.

Por esto confío en la magnanimidad de S. M. que no llevará a mal si me permito insistir en la perentoriedad y urgencia del auxilio que suplico a favor de mi obra, sencillamente por carecer de medios humanos para llevarla adelante con mis propias fuerzas y con las que he conseguido se me prestaran agotando todos los requerimientos imaginables.

Por mi parte no puedo hacer esfuerzo mayor que el que llevo hecho. He trabajado toda mi vida, poniendo a prueba mi salud y todas mis disponibilidades, gastando todo mi patrimonio familiar y apelando en

último término a la generosidad de mis hermanos, que no son potentados, sino que ganan el pan con el sudor de su rostro. Cuando el anterior Gobierno, por razón de su plan de economías, me retiró la subvención que las Cortes me habían votado y S. M. sancionado en 1920, no quise abandonar la empresa por no malograr tantos esfuerzos míos, de mis amigos y de la nación, sino que resolví continuarla hasta el último trance, hasta la muerte, apelando a la caridad pública, gastando todos mis ahorros, tomando prestadas 5.000 pesetas de mis hermanos y procurándome subvenciones de las Diputaciones de Baleares (500 pesetas) y de Barcelona (5.000 pesetas) y de los Ayuntamientos de Palma (500 ptas.), de Barcelona (3.000 ptas.) y de Valencia (500 Ptas.). Con estos pequeños auxilios he podido llevar adelante la obra, pero con sobrados agobios. Baste decir que a mi compañero de redacción le debo cuatro meses de sueldo, al administrador del Diccionario y maquinista de la imprenta le debo doce meses de sueldo y al principal dibujante le adeudo el trabajo de más de dos años de dibujar para mi obra. Es evidente que me hallo en una situación poco digna para un hombre que trabaja para la nación. Sólo es tolerable para quien trabaja desinteresadamente y heroicamente por España; pero de todos modos es muy duro de resistir tanto sacrificio.

Con el cambio de situación política y renovación de Diputaciones y Ayuntamientos, ahora me veo obligado a gestionar nuevamente el mantenimiento de dichas pequeñas subvenciones. Si en estas circunstancias la superioridad recomendase a las Diputaciones y Ayuntamientos de Cataluña, Valencia y Baleares la concesión de subvenciones para mi obra, ésta podría ir adelante con más desahogo. Y si el Estado restableciese la antigua subvención en parte, si no puede ser en todo, habría suficiente para que saliésemos de apuros.

El sostén y apoyo de mi obra es un medio muy eficaz para contrarrestar la enorme propaganda antimonárquica que en Cataluña, Valencia y Baleares se viene haciendo, cada día con mayor actividad y enardecimiento. La política de la Dictadura, altamente patriótica y bien orientada en muchos conceptos, pero enemiga declarada del movimiento a favor de la lengua catalana, ha restado evidentemente muchas fuerzas a la causa de la Monarquía. El arma que se ha esgrimido entre nuestro pueblo para engrosar las huestes republicanas, ha sido el presentar a S. M. como enemigo de nuestra lengua por sostener en el Poder a la Dictadura,

enemiga declarada del cultivo de nuestra lengua regional por creerla equivocadamente perjudicial para la unidad nacional. Su Majestad fue siempre protector e impulsor del cultivo de nuestra lengua, y lo demuestra el hecho de haber protegido la obra del Diccionario. Por esto hay que procurar que no falte el apoyo de S. M. y del Gobierno español a nuestro Diccionario, para que las gentes se convenzan de que no es verdad que el Rey y el Poder central sean enemigos de la lengua que hablan Cataluña, Valencia y las Baleares, sino que quieren por igual el bien y la prosperidad de las lenguas de todos los pueblos y regiones de España, pues todas ellas son lenguas españolas y timbres de gloria para nuestra Patria.

Estoy convencidísimo de ello; y aprovecho esta coyuntura para sumarme con toda mi alma al homenaje iniciado en España, de afirmación monárquica y de adhesión a S. M. contra el acto político de Sánchez Guerra. Sí, protesto con toda mi alma contra la injusticia que acaba de cometer tal hombre público, y proclamo con todas mis fuerzas el patriotismo de S. M. en todos los momentos de su vida y especialmente en estos seis años de Dictadura.

Es evidentemente poderosa la razón que me asiste para implorar el auxilio de S. M. y de su Real Gobierno para mi obra del Diccionario. Es una obra nacional, como proclamó el inolvidable D. Eduardo Dato y como S. M. declaró en 1919. Es una obra de ciencia netamente española. Aprovechamos la ciencia extranjera, pero la elaboración del Diccionario se hace exclusivamente por españoles. de que se trabaja de firme y con todas las garantías científicas, son una prueba los doce fascículos del Diccionario que van ya publicados y en breve formarán un nutrido tomo. de manera que no se trata de meros proyectos ni de fugaces promesas, sino de realidades tangibles y positivas.

Por todo lo cual me permito insistir en rogar a V. E. y suplicarle se digne exponer ante S. M. estas mis instancias en favor de nuestro Diccionari Català-Valencià-Balear, para que se me conceda todo el apoyo posible por el Gobierno con la posible brevedad y con toda la cuantía que sea dable.

Y tenga V. E. la bondad de pedir a S. M. que perdone mi insistencia en gracia al desinteresado objeto que me mueve, pues no se trata de ningún provecho personal mío ni de mi familia, sino de una obra de cultura que ha de redundar en bien de nuestra amada España.

Rogándole se sirva rendir en mi nombre a los pies de S. M. el testimonio y homenaje más sincero de lealtad, adhesión, sumisión y acatamiento, y dándole mil gracias por sus muchos favores y bondades, me reitero de V. E.

affmo. s. s.

Antonio Mª Alcover, pro. (*signat i rubricat*)»

[24]

Madrid: AGP. Sección Reinados. Fondo Alfonso XIII. Caja 12, Carpeta 416. Expediente 19. Secretaría Particular de S. M. El Rey / Antonio Maria Alcover. Magistral de Palma de Mallorca (*10 de març de 1930*).

Carta mecanografiada d'Emilio María de Torres, secretari particular del rei Alfons XIII, a Mn. Antoni Maria Alcover. Comunicació a l'interessat que lliurará la seva carta anterior al rei, per si hagués alguna possibilitat d'ajuda.

«Palacio Real de Madrid, 10 de Marzo de 1930

Señor Don Antonio Maria Alcover

Mi respetado y distinguido amigo: He recibido su atenta carta de fecha 6 de los corrientes y al avisar a Vd. recibo de la misma, me es grato manifestar que daré cuenta de ella a Su Majestad el Rey (q. D. g.), por si más adelante fuera posible hacer algo en el asunto que a Vd. interesa.

Me reitero suyo affmo. atento amigo y s. s.

q. r. b. s. m.»

Annex fotogràfic

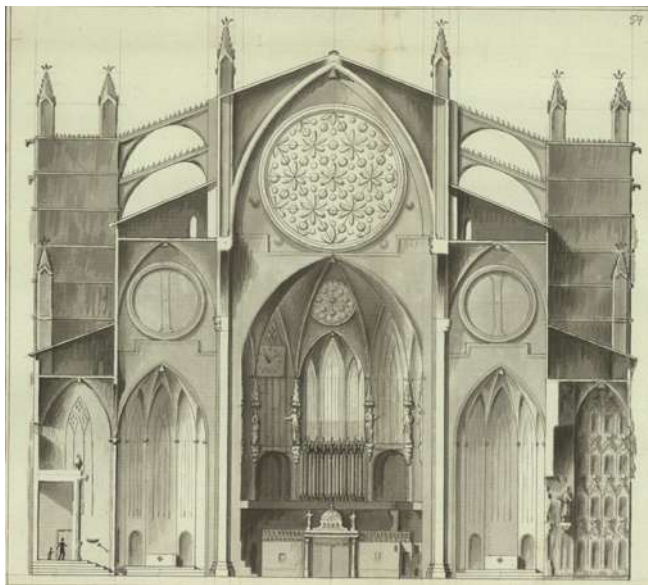

Figura 1. Alçat transversal de la Seu amb la identificació de la capella de la Trinitat. Dibuix de F. Tomàs (c. 1806).

AGP. Real Biblioteca, Vol. II 1126300 II/2940, f. 59.

Figura 2. Proposta de reforma interior. Capella Major i capella de la Trinitat. Dibuix de J. B. Peyronnet (1854).
ACM. Plànol de J. B. Peyronnet, núm. 9.

Figura 3. Fotografia del retaule major en el presbiteri barroc que va ocasionar l'obstrucció visual de la capella de la Trinitat (1729-1904).

Catálogo Monumental de la Provincia de Baleares (CSIC). 1904. Vol. III Atlas, 358. <https://tinyurl.com/pbzk3w92> [data de consulta: 23 de novembre de 2021].

Figura 4. Fotografia de la capella Major que mostra el procés de desmuntatge dels dos retaules majors, gòtic i barroc. Apareix al fons la capella de la Trinitat, descoberta i amb la taula de la Trinitat que presidia l'altar. El mausoleu del rei Jaume II del segle XVIII, en primer terme davant la capella Major. E. Sagristà (1904).

ACM. ESL-120. Fons Personal Emili Sagristà.

Figura 5. Maqueta de la capella de la Trinitat. Projecte Gaudí (1903).
Depòsits de la Catedral de Mallorca.

Figura 6. Fotografia del model en guix que representava la iconografia trinitària de la Puríssima. Capella de la Trinitat. Projecte Gaudí (1903). Desaparegut.

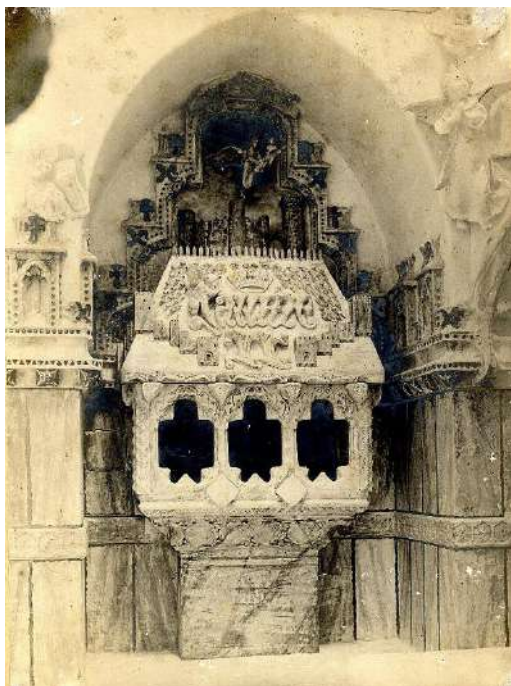

Figura 7. Fotografia de la maqueta en guix del sepulcre de Jaume II. Projecte Gaudí (1903). Desaparegut. Arxiu Guillem Reynés (GRF. 015).

Figura 8. Fotografia de la maqueta en guix del sepulcre de Jaume III. Projecte Gaudí (1903). Desaparegut. Arxiu Guillem Reynés (GRF. 015).

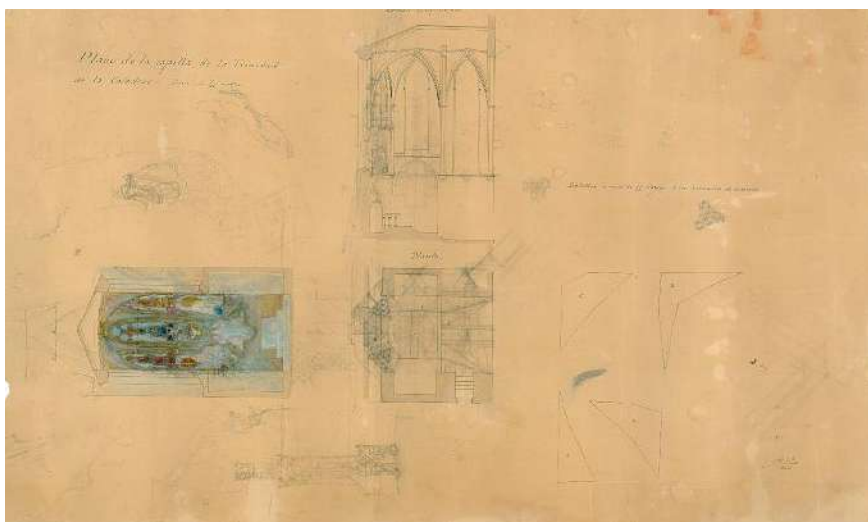

Figura 9. Plànol de la capella de la Trinitat. Planta i secció dibuixat per G. Reynés amb la proposta decorativa de Gaudí per a la capella de la Trinitat (7 d'abril de 1906). Arxiu Guillem Reynés (GRF. 051.1).

Figura 10. Dibuix a tinta i aquarel·la per G. Reynés amb la proposta decorativa de Gaudí per a l'altar i finestral central de la capella de la Trinitat, detall (7 d'abril de 1906). Arxiu Guillem Reynés (GRF. 051.1).

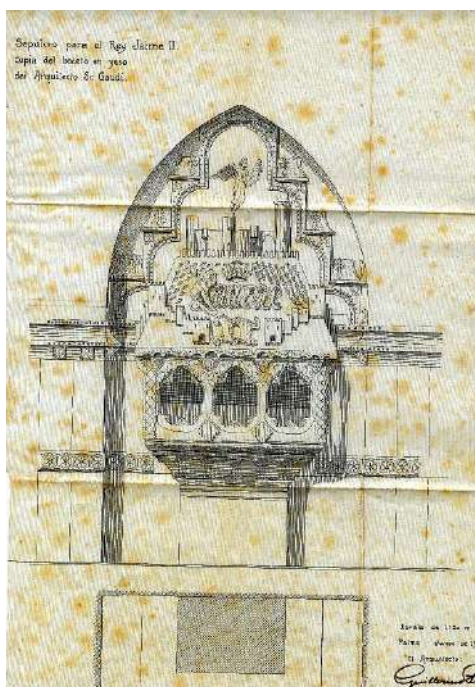

Figura 11. Dibuix a tinta de G. Reynés reproduint la maqueta en guix de Gaudí pel sepulcre de Jaume II (juny de 1916). Arxiu Guillem Reynés (GRF. 051.2).

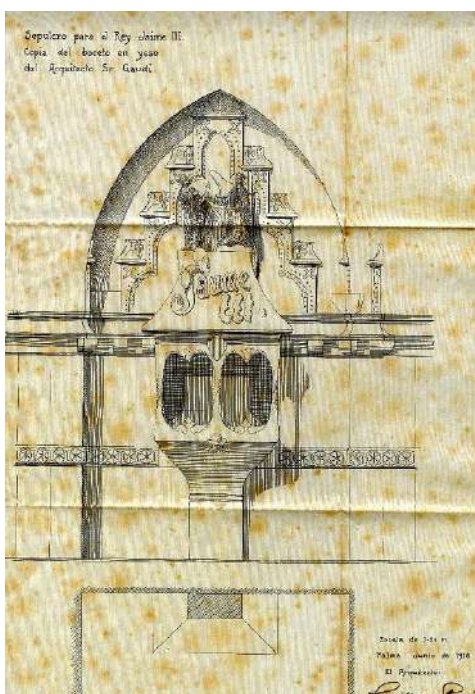

Figura 12. Dibuix a tinta de G. Reynés reproduint la maqueta en guix de Gaudí pel sepulcre de Jaume III (juny de 1916). Arxiu Guillem Reynés (GRF. 051.2).

Figura 13. Dibuix a carbonet sobre paper de J. Matamalas que reproduïx el conjunt del projecte de Gaudí corresponent a la capella de la Trinitat. Inclou retaule i sepultures (1914).

Càtedra Gaudí. Universitat Politècnica de Catalunya. <https://tinyurl.com/ydsyxts5> [data de consulta: 23 de novembre de 2021].

Figura 14. Dibuix a carbonet sobre paper de J. Matamalas que reproduïx el disseny de Gaudí corresponent a la Porta de Sant Miquel: projecte de Sala del Tresor: entrada per la capella de la Santíssima Trinitat. Catedral de Mallorca.

Càtedra Gaudí. Universitat Politècnica de Catalunya. <https://tinyurl.com/3444w8sm> [data de consulta: 23 de novembre de 2021].

Figura 15. Dibuix a carbonet sobre paper de J. Matamalas. Retrat de Pere-Joan Campins, bisbe de Mallorca. Càtedra Gaudí. Universitat Politècnica de Catalunya. <https://tinyurl.com/vucsvbta> [data de consulta: 23 de novembre de 2021].

Figura 16. Fotografia de les capelles Major i de la Trinitat després de la restauració de Gaudí (1915).

Fons Josep Salvany i Blanch. Biblioteca de Catalunya. <https://tinyurl.com/r99wc6sa> [data de consulta: 23 de novembre de 2021].

Figura 17. Projecte de sepulcre pel Rei Jaume II. Dibuix de Faust Morell (1919).
AGP. Fondo Fotográfico (FO). Núm. inventario: 10158444.

